DE EUROPEËRS IN DEN MALEISCHEN ARCHIPEL.

DOOR

P. A. TIELE.

ACHTSTE GEDEELTE.

1611—1618.

EERSTE HOOFDSTUK.

Pieter Both komt in December 1610 te Bantam, bezoekt Djakatra, Ambon, de Banda-eilanden. Vergeefsche landing op Groot-Banda. Tweede fort op Nera gebouwd. Juan de Silva, gouverneur der Filippijnen, doet een tocht naar de Molukken (Januari 1611) met gering gevolg. Both komt hier in September 1611; Geronimo de Silva als Spaansch Gouverneur in Maart 1612. Beiden richten weinig uit. Onderhandelingen tusschen Ternate en Tidore. Komst van Adriaen Blocq. De Hollanders veroveren Marieko op Tidore (8 Februari 1613). Both bezoekt Banda en Ambon, keert naar de Molukken terug.

De vloot die Pieter Both, den eersten Nederlandschen Gouverneur-Generaal, naar Indië moest overbrengen, was zoo als wij in 't vorige hoofdstuk zagen, den 30 Januari 1610 van Texel in zee gestoken. Zij werd aan de Kaap de Goede Hoop door storm uiteengedreven en eerst in November en December bereikte zij Bantam. Both bevond zich op een der laatst aangekomen schepen. Hij trof in Jaques l'Hermite, het hoofd van het „generaal kantoor“ te Bantam, een bekwamen berichtgever.¹ Wat deze van den toestand in de Molukken mededeelde was van dien aard dat het Both gewenscht scheen zich aanstonds in persoon daarheen te begeven. De herhaalde gevangenneming van Van Caerden had ten gevolge gehad dat bij gebrek aan een

---

¹ De latere klachten van Both over L'Hermite waren zonder twijfel overdreven; anders zouden Bewindhebbers hem niet verzocht hebben weier in hun dienst te komen, zoo als uit hunne Resolutien blijkt.

bekwaam opperhoofd verkeerde maatregelen genomen en misbruiken ingeslopen waren, die voorziening vereischten.

Reeds den 19 Januari 1611 ging de Gouverneur-Generaal weder met zijn eskader onder zeil. Te Djakatra zocht hij den regent, met wien zoo als wij weten L'Hermite reeds een contract had gesloten, te bewegen om aan de Hollanders vergunning te geven tot het bouwen van een sterkte. De Javaan was echter voorzichtig genoeg om zich daartoe niet door uitzicht op voordeel te laten verlokken.

Van Djakatra werd de reis voortgezet naar Ambon, waar men den 18 Februari voor 't «Kasteel» aankwam. De gouverneur, onze oude bekende Frederik de Houtman, die al lang gewenscht had «verlost» te worden (zoo als men 't noemde) ontving een opvolger in den opperkoopman Jasper Janssen, en onder diens hoede werden de getrouwde lieden achtergelaten die uit Nederland waren medegekomen. Zij kregen verlof om op de omliggende eilanden handel te drijven in eetwaren en katoenen kleedjes. Maar deze kolonisatie-proef had niet de gewenschte uitkomst. De vrouwen, uit bordeelen opgehaald, bleken door het huwelijk niet te verbeteren, maar gedroegen zich zoo schandelijk dat ze «ten spot en grouwel» voor de inlanders strekten. «Het is beter honderd man te regeeren dan tien vrouwen van deze bende» schreef Jasper Janssen aan Bewindhebbers. Het gevolg van hun zedeloos gedrag was dat zij geen kinderen kregen en dus ook het doel niet bereikt werd.¹

Na een schip met mondkost naar Ternate vooruitgezonden te hebben voer Both met de overigen (vijf en een jacht) naar Banda. Bij zijne aankomst, den 28 Maart, vond hij hier nog 3 Hollandsche schepen voor de reede. Maar in weerwil van «de schoone vloot schepen» was het aantal soldaten dat de gouverneur-generaal medebracht zoo gering dat men met de bezetting van 't fort nauwelijks 500 gewapenden (soldaten en bootsgezellen) bijeen kon krijgen. Toch achtte de Breede Raad, door Both bijeengeroepen, eenig machtertoon noodzakelijk. Het grootste deel der Bandaneezen toch was in afwachting der Engelschen, die hen geveild hadden dit jaar met een vloot te zullen komen om de Hollanders te verjagen, vijandig gebleven. Gezanten van den adipati van Surabaja, wiens belang medebracht de Hollanders

¹ Jasper Janssen aan Bewindh., 12 Juli 1612; Pt. Both aan dez. 31 Maart, 26 Juli 1612, en velen na hen. «Van alle de Nederlantse gehoude met Hollantse vrouwen en synder van den eersten aff tot nu toe niet meer als twee kinderen int leven gebleven» schrijft Herman van Speult uit Ambon, den 4 Juni 1618.

te vriend te houden omdat de Javanen van Gresik, zijne onderdanen, hier noten kochten die de Portugeezen weder bij hen kwamen halen, hadden een poging gedaan om hen tot vrede te bewegen, maar die poging was op den tegenstand van den „jongen adel“ afgestuit. Men besloot nu eene landing te doen te Selama op Groot Banda, waar zij zich versterkt hadden. De plaats zelve werd zonder veel tegenstand ingenomen en verwoest, maar de Bandaneezen hadden met vrouw en kinderen de wijk genomen naar eene hooger gelegen sterkte, waaruit zij de aanvallers zoo warm met steenworpen ontvingen, dat deze met verlies moesten aftrekken. Men vond het nu raadzaam van verdere vijandelijkheden af te zien, en liever het kasteel Nassau op Nera te versterken, door op den berg, die het kasteel bestreek en onveilig maakte, eveneens een fort aan te leggen, waartoe de vernielde muren en moskeën in de verwoeste kampongs Labetaka en Ratu op Nera genoeg bouwmateel opleverden. Het garnizoen van Nera was tot dat werk niet te bewegen, zoodat Both's soldaten en matrozen het moesten doen, en dat zij het deden had men voor een groot deel aan het beleid van hun kapitein Nicolaas Prins te danken, die dan ook tot bevelhebber der beide forten werd aangesteld.

Men had de Bandaneezen over den vrede gepolst, maar zij eischten niet meer of minder dan de ontruiming van 't eiland Nera. Zoo het schijnt werd toch eindelijk, den 20 Augustus, een wapenstilstand gesloten.¹ Both liet nu 2 schepen van Banda achter — anderen waren met lading naar Bantam vertrokken —, en voer met de drie overigen naar de Molukken.

De Hollanders hadden hier een benauwden tijd gehad. Don Juan de Silva, de wakkere maar te voortvarende gouverneur der Filippijnen, overmoedig geworden door de overwinning op Wittert en den grooten buit daarbij behaald, besloot tegen 't gevoelen zijner raadslieden, die zijne macht daartoe te gering achtten, een tocht te doen naar de Molukken. Met eene vloot waarop zich volgens Spaansche berichten 2000 soldaten en zeelieden bevonden, behalve de inboorlingen, voer hij in 't begin van 1611 naar de Specerij-eilanden. De Ternataansche

---

¹ Wij vernemen dit uit een brief van den opperkoopman Steven Doenssen van Groenendijk aan Bewindh., uit het fort Nassau, 16 Maart 1612. Voor het voorgaande hebben wij gevolgd de Resolutien van G.-G. en Raden van 20 Dec. 1610—13 Juli 1611 en een brief van Pt. Both aan Bewindh. van 18 Juli, voorts het gedrukte journaal van Joh. Verken (Frankfurt, Hulsius, 1613) Th. II, S. 26—34. Verken verliet Banda den 18 Juli met het schip Middelburg. Vgl. ook Van Dijk, over Wemmer van Berchem, p. 11—16.

gevangenen: Sultan Sahid, zijn zoon en de overige hoofden, werden medegenomen om hun volk van de Hollanders af te trekken. Toen Silva voor Ternate kwam waren de Hollandsche schepen naar Ambon vertrokken. Hij moet dus al zeer weinig verwachting van zijne soldaten gehad hebben dat hij de Hollandsche fortten op Ternate niet eens aantastte, maar zich vergenoegde met de verovering van twee versterkte plaatsen op Halmahera, waar de Hollanders eenige bezetting gelegd hadden, Djilolo en Sabugo. Toch was die aanwinst voor de Spanjaarden niet gering omdat van daar veel mondkost werd aangevoerd, die hun nu ten goede kwam. Silva liet er bezetting achter, ook met het oog op de Jezuïten-zendelingen, die deze streek tot hun arbeidsveld kozen, en keerde toen naar Manila terug, daar hij nu zelf inzag zonder beter krijgsmacht weinig te kunnen uitrichten.¹

Silva was door de Hollanders verwittigd van 't bestand met den koning van Spanje gesloten, maar had hun geantwoord dat de koning hem daarvan geen berichtschrift had gezonden.² Toen Both nu in September 1611 voor Ternate kwam zond hij nogmaals afgevaardigden aan den gouverneur van Ternate, Cristóbal de Ascueta Menchaca, ten einde hem met de stukken te overtuigen dat het bestand werkelijk gesloten was en tevens te protesteeren dat indien hij het niet erkende de gevolgen aan hemzelven te wijten zouden zijn. Ascueta bleef er bij dat hij zonder last van hooger hand geen vrede kon sluiten. Hij zag wel dat Both hem met zijne geringe strijdkrachten toch weinig kwaad kon doen. Ook waren de verliezen die men elkander toebracht van geen beteekenis.

In December kwam er voor de Hollanders eenige versterking: de commandant Hendrik Brouwer met drie schepen³, die in last kreeg de jonken die met levensmiddelen uit de Filippijnen kwamen, op te vangen. Want voor een aanslag op een der Spaansche fortten of een tocht naar de Filippijnen om daar den vijand te bestoken⁴ was ook nu

¹ Juan de la Concepcion, *Historia general de Philipinas*, IV, 313—316; Ferd. de los Rios coronel, *Relation des isles Philipines* by Thévenot, *Relations*, 2e partie p. 12; *Annuae Literae Soc. Jesu*, 1611 p. 795; *Discours* van Apoll. Schotte achter 't *journaal* van Verhoeff, bl. 113.

² Brief van fiscaal en schipper van "Der Goes" aan Bewindh. te Middelburg, Bantam 9 Sept. 1611.

³ Zie De Jonge, IV blz. 1, aantek.

⁴ Both had dit meer dan eens aan den Raad voorgesteld, maar de *slechte uitrusting van de schepen* was oorzaak dat zij het hem afrieden (Both aan Bewindh. 26 Juli 1612).

nog de macht te gering. Both kon dus weinig anders doen dan bewaken hetgeen men eens gewonnen had, de zaken op de verschillende kantoren en forten regelen en de laatste zooveel mogelijk versterken. Te Toluko op Ternate, op de hoogte gelegen niet ver van 't fort Malayo, werd een reduit gelegd en 't fort te Batsjan in steen en kalk opgetrokken.

Den 18 Maart 1612 kregen de Spanjaarden een nieuwen bevelhebber in Don Geronimo de Silva, die met Both onderhandelingen aanknoopte, hoewel zijn neef, de gouverneur der Filippijnen, nog geen bericht had ontvangen dat het bestand, in Europa gesloten, ook hier van kracht zou zijn. Het schijnt dat tijdens die onderhandelingen de Hollanders zich poogden meester te maken van 't jacht waarmede Silva gekomen was, maar met het ongunstige gevolg dat een boot met manschappen den vijand in handen viel. Van verstandhouding was nu geen sprake meer. Grooter verlies voor de Hollanders was dat een hunner schepen (Gouda) den 1 Mei met windstilte naar Tidore afdreef en door de Spanjaarden genomen werd. De schipper en koopman hadden zich lafhartig in 't ruim geborgen; 43 man raakten krijgsgevangen. Both beklagde zich bij Bewindhebbers ¹ dat de schepen somtijds bemand werden met „Menonisten en Papisten“, die weigerden te vechten. „Zendt mij geen favoriten maar soldaten“, schreef hij „want zij moeten zich meten met mannen die voor Ostende gelegen hebben.“ Hij had nu slechts 250 soldaten en om iets te kunnen uitrichten waren er minstens 600 noodig. In denzelfden geest schreef Don Geronimo aan den Koning van Spanje ², maar hij deed grooter eischen. „Indien Uwe Majesteit haar recht op de Molukken met de wapenen wil verdedigen zal het noodig zijn dat zij eene vloot zende over Malaka van 8 of 10 groote schepen met 5 of 6000 man, en bevel geve dat ook in Nieuw Spanje (Mexico) 8 of 10 schepen met 3 of 4000 man worden uitgerust, die zorg dragen op denzelfden tijd als de andere armade hier te zijn.“ Liet de Koning de Molukken in denzelfden staat als thans, dan zouden zij hem ieder jaar meer dan 100,000 dukaten kosten en 1500 man „blanken en zwarten“, en geen 2000 dukaten opbrengen. Ook bij de Hollanders stonden de uitgaven voor de Molukken in dezen

¹ Brief van 26 Juli 1612

² Brief van 13 April 1612, de eerste in de „Correspondencia de Don Gerónimo de Silva desde 1612 hasta 1617 sobre el estado de las islas Molucas“ in „Colección de documentos inéditos para la historia de España“, tomo LII (Madrid 1868).

tijd niet in evenredigheid tot de baten ¹, maar als de strijd aan Spanje zulke buitengewone offers kostte, scheen het toch te voorzien dat zij dien vroeger dan hare tegenstanders zou moeten opgeven.

Indien Juan de Silva gemeend had dat de terugkomst van Sahid en de Ternataansche grooten in de Molukken ten gevolge zou hebben dat de Ternatanen zich weder met hem verzoenden had hij zich vergist. Wel knoopten deze onderhandelingen aan met de Tidoreezen, zoo het heette in 't belang van hun geloof, maar blijkbaar opdat door hunne bemiddeling Sahid en de zijnen (die natuurlijk in de Spaansche vesting werden gevangen gehouden) in vrijheid gesteld zouden worden. Want Sahids zoon en opvolger Modafar was een wellusteling, volkomen ongeschikt om te regeeren, die zelfs de dochters zijner bloedverwanten niet meer ontzag; de zuster van zijn neef, den bekwamen capitán-laut Kaitjil Ali, met wien de Hollanders meestal te rade gingen, had hij tot bijzit genomen. De Ternatanen dachten er dus zeer over om zijn broeder Sidang in zijne plaats te stellen, wat de Hollanders niet ongaarne gezien hadden, zeker liever dan de herstelling van Sahid. Het bleek nu ook dat op het laatste weinig uitzicht bestond. De Sultan van Tidore, die er bij de Spanjaarden op had aangedrongen dat men Sahid naar Manila zou terugzenden, gaf aan de Ternatanen te kennen ² dat hij geen recht had Sahid's bevrijding van zijne bondgenooten te verlangen, daar de Sultan zich zelf aan hen had overgeleverd, en dat voor 't overige de vrede tusschen Ternate en Tidore van geen langen duur zou kunnen zijn zoolang de Spanjaarden en Hollanders met elkander oorlog voerden. Both, wien deze brief werd medegedeeld, zond nu aan den Tidorees een gemoedelijk schrijven om hem te betoogen dat de schuld van den oorlog aan de Spanjaarden lag, en dat hij altijd

¹ "In de Molucques is in den tijd van 19 maanden omtrent f 400,000 gegasteert. Daerentegen de Comp. f 160,000 avance geniet op de goederen die derwaerts gesonden hebben. Compt f 240,000 in 19 maanden te quade." J. Pz. Coen aan Bewindh. in d. 22 Oct. 1615.

² Zijn brief in d. 6 Mei 1612 is uit Wassenaers Hist. Verhael (dl. X) overgenomen in "Begin ende Voortganch der O. I. Comp." achter 't Journaal van Verhoeff, bl. 203 en bij Valentijn, I. 2, blz. 242. De brief is gericht aan den "Koning van Ternate." In de Correspondencia de Don Geron. de Silva p. 75 komt een brief van "Cachileidan" (Kaitjil Sidang) aan den Koning van Tidore voor, uit het Arabisch vertaald, zonder dagteekening, maar blijkbaar in antwoord op den bovengenoemden. In het opschrift van den vertaler wordt van den Kaitjil gezegd, dat de Hollanders hem tot Koning hadden verheven. Dit is echter niet juist. Modafar werd in naam nog als Sultan erkend. Ook door de Spanjaarden werden de onderhandelingen met Sidang gevoerd.

op de hulp der Hollanders kon rekenen. ¹ Maar de Sultan liet den vos de passie preeken en vond het raadzaam den wensch der Ternatanen aan de Spanjaarden over te brengen. Nu werden tusschen de beide laatsten de onderhandelingen voortgezet. ² De Spaansche gouverneur beloofde den Sultan zonder rantsoen in vrijheid te zullen stellen als de Ternataansche hoofden hem zelve kwamen afhalen en zich onder de bescherming begaven van Spanje. Maar de hoofden waagden zich liever niet in de muil van den leeuw en daar zij slechts „twee geringe edellieden“ wilden zenden om den Sultan af te halen, werden de onderhandelingen afgebroken.

In Mei 1612 kwamen weder 3 Hollandsche schepen ³ de vloot in de Molukken versterken, maar ook deze brachten te weinig soldaten mede om iets groots te ondernemen. De commandant was Laurens Reael. De komst van „den advokaat“, schreef Both aan Bewindhebbers, had hem zeer verblijd, daar zulk een persoon hier hoog noodig was zoo in 't parlementeeren met den vijand als voor strafzaken. „Hij is een zeer goedaardig man, niet bekleed met hoovaardij, *geheel naar mijn zin*, en komt mij in voorvallende zwaarigheden zeer te pas. Ik meen hem altijd bij mij te houden opdat hij van alles kennis mag krijgen en later, als God het toelaat, mijne plaats bekleeden.“ ⁴

In Augustus voer Both naar Batsjan om den bouw van het fort te bespoedigen want het heette dat eene Spaansche armada uit Manila in aantocht was; daarop bezocht hij Makian en sloot hier den 16 Januarij 1613 met de hoofden een accoord ⁵ waarbij de prijs der nagelen werd vastgesteld en de bepaling gemaakt dat men elkander in zijn geloof vrij zou laten. Dit kostte de Hollandsche ketters minder moeite dan de Spanjaarden, aan wie de ijverige Jezuitenpredikers wel anders leerden, 't geen tot voortdurend geschil met hunne bondgenooten aanleiding gaf. ⁶ Maar het was te verwachten dat ook de predikanten het niet lijdelijk zouden aanzien, te meer daar de Gouverneur-Generaal zich verbond om alle Ternatanen, die bij de Hollanders kwamen „onder pretext om Christenen te worden“

¹ Zijn brief in d. 18 Mei als boven bl. 200 en bij Valentijn, bl. 240.

² Zie de brieven in de Correspondencia de Don Geron. de Silva, en den brief van Pt. Both aan Bewindh. van 1 Jan. 1614.

³ Het schip Banda en het jacht de Halve maan, den 2 Februari, en het schip Bantam den 2 Maart te Bantam aangekomen.

⁴ Brief aan Bewindh. van 26 Juli 1612.

⁵ Bij Valentijn, I. b p. 244—45. Ook in 't Contractenboek op 't R. A.

⁶ Correspondencia de Don Geron. de Silva, p. 44.

onmiddelijk terug te zenden en de Christen-inlanders, ter voorkoming van zwarigheden, van Ternate te verwijderen.¹

Toen Both in Ternate terugkwam, begonnen zijne bondgenooten hem ijverig hulp te verleen en bij 't versterken der vesting Malayo, maar die ijver duurde als gewoonlijk niet lang. Toen het bleek dat de Spaansche armade uitbleef moesten de Hollanders het werk alleen ten einde brengen. Ten slotte waren zij de eersten die versterking kregen. Adriaen Blocq Martensz., in 't laatst van November 1612 met een vloot van 9 schepen te Bantam aangekomen, had zich met een deel der vloot, bemand met twee kompagnien kloeke en welgewapende soldaten, naar de Molukken gespoed, die hij in 't laatst van Januari 1613 bereikte.² Both achtte zich nu sterk genoeg om aanvallender wijze te werk te gaan. Aan de noordwestzijde van Tidore lag de kampong Marieko, van muren en twee steenen bolwerken voorzien, met eene kleine Spaansche bezetting. Het bezit van die plaats achtte men niet zonder gewicht, omdat in den omtrek de meeste nagelen groeiden en de inwoners, zoowel uit hun vruchtuinen als door vischvangst, de Spanjaarden op Ternate van mondkost voorzagen. Bovendien lagen de beide Spaansche forten op Ternate in 't gezicht en kon men al wat daar voorviel van hier uit bespieden. Men besloot dus dit punt te overmeesteren. Den 8 Februari staken vijf schepen naar Tidore over, en schoten de vestingwerken van Marieko in puin. Daarop werden de soldaten aan wal gezet en de bolwerken stormenderhand ingenomen. Enkele verdedigers ontkwamen door de vlucht. De gouverneur-generaal liet nu dadelijk een begin maken met het aanleggen van een „goed kasteel met vier punten.”

Uit de berichten van Blocq had Both bespeurd dat de zaken der compagnie te Bantam niet behoorlijk behartigd werden. Hij besloot zich nu daarheen te begeven, maar eerst een bezoek te brengen aan Banda en Ambon. Laurens Reael werd door hem aangesteld tot vice-gouverneur en Gijsbrecht van Vianen tot luitenant-gouverneur, kapitein van Makian en ingenieur.³

¹ Accoord met Sultan Modafar, den Prins Sidang, zijn broeder en den Ternat. Raad, in d. 4 Maart 1613 bij Valentijn I. b p. 245. Ook in 't Contractenboek op 't R. A. Werkelijk beklagden zich de predikanten op Ambon hierover bij Coen, die dit ook ergerlijk vond. De Classis van Amsterdam kreeg er eveneens de lucht van en bewerkte eene aanschrijving van Bewindhebbers om zulke artikelen te „annuleeren” of niet ten nadeele van de Christelijke religie te „interpreteeren” (!)

² Van de vijf bodems waarmede hij in de Molukken kwam, ging er een door nalatigheid tusschen Makian en Djilolo te gronde. Een deel der bemanning werd gered.

³ De koopman Hans de Hase, met Hendrik Brouwer medegekomen, was reeds

Den 12 Maart 1613 voer hij naar Banda. Dat de verstandhouding met de Bandaneezen er nog weinig op verbeterd was bleek hem spoedig, toen hij van de Lontoreezen te vergeefs twee overloopers terugeishte en zijne oorlogsbedreiging met onverschilligheid bejegend werd. Na Steven Doenssen tot kommandeur der beide forten en hoofd van den handel te hebben aangesteld zette hij de reis naar Ambon voort. Hier bezocht hij de peperkust op Ceram, om maatregelen te beramen tegen de Engelschen, die er, zoo als wij later zullen zien, handelsbetrekkingen hadden aangeknoopt. Van daar naar Hitu overstekende, vond hij drie Hollandsche schepen voor anker liggen.¹ Ook voor de vesting op Ambon trof hij drie schepen aan², zoodat hij hier toevalliger wijze zeven schepen bijeen had. „Op hope van den vijand met zulk een treffelijke vloot eenigen afbreuk te doen” besloot hij nu den tocht naar Bantam uit te stellen en naar de Molukken terug te keeren.³

---

vroeger door Both tot directeur van den handel in de Molukken en Raad van Indië aangesteld. Renel had ook reeds zitting in dien Raad.

¹ Een daarvan was de „Leeuw met pijlen” waarmede Hendrik Brouwer uit Japan terugkeerde.

² De „Geunieerde Provinciën”, waarop zich Jan Pieterszoon Coen bevond, die den 9 Febr. 1613 met 2 schepen te Bantam was aangekomen. De beide anderen behoorden tot de vloot van Bloeq.

³ Het voorgaande is hoofdzakelijk ontleend aan brieven van Pt. Both aan Bewindh. in d. 1 Jan. 1614 en van Hend. de Hase aan dezelfden in d. 4 Maart 1613.

TWEEDE HOOFDSTUK.

Sir Henry Middleton bezoekt de westkust van Sumatra, komt te Bantam, waar hij overlijdt. Anthony Hippon (met Pt. Willemsz Floris) bezoekt Patani. John Saris en Edmund Marlowe komen te Bantam. Saris bezoekt de Molukken (Maart 1613). De handel wordt hem belet. Gebeurtenissen in de Molukken. Terugkomst van Pt. Both. Verovering van het oude fort op Tidore (9 Juli 1613). De Tidoreezen en Spanjaarden houden zich op dat eiland staande. Apollonius Scotte verovert het Portugeesche fort op Solor (18 April 1613). Both bezoekt Buton.

In de jaren 1610—1612 hadden zich tot groote tevredenheid der Hollanders weinig Engelschen in den Archipel vertoond. Met veel geringer hulpmiddelen dan de Hollandsche had de Engelsche Oost-Indische Compagnie nog meer omvattende plannen gemaakt en daardoor groote teleurstellingen ondervonden. Nog voor de terugkomst van David Middleton, die in de Banda-eilanden een voordeelligen handel had gedreven¹ en voor de eerste maal aan zijne principalen aanzienlijke winsten bezorgd, werden door hen drie schepen uitgerust en het bevel weder aan Sir Henry Middleton opgedragen. Een dezer schepen de „Trade's increase“, van 1100 ton, was de grootste koopvaarder tot nu toe in Engeland gebouwd en had van den Koning zelven dien veelbeteekenenden naam ontvangen. Middleton moest zoowel in Arabië als in Voor-Indië en den Archipel handelsplaatsen bezoeken en betrekkingen aanknoopen. In April 1610 ging het eskader onder zeil, maar zoowel in de Roode Zee als aan de kust van Voor-Indië had men met veel tegenspoed te kampen. Eerst in October 1612 kwamen de drie schepen bijeen voor Tiku aan de westkust van Sumatra. Hier en elders aan die kust, te Priaman en Pasaman, kon men met moeite eenige lading bekomen, zoowel door het verbod van den Sultan van Atjeh om elders dan in de hoofdplaats peper te verkoopen — op andere plaatsen staken de hoofden te veel van de voordeelen in hun zak —, als tengevolge van den oorlog dien Atjeh met zijne naburen voerde. De „Radja Bongsu“ die te Tiku

---

¹ Zie Zevende Gedeelte, bl. 113—15.

verblijf hield was in dien tijd met alle aanzienlijke mannen opgeroepen om den Sultan daarin bij te staan.

Te Bantam aangekomen, waar eenige Engelsche schepen lagen die later waren uitgezeild en waarvan wij aanstonds zullen spreken, zond Middleton een zijner schepen geladen naar Engeland terug; met de beide anderen, die veel geleden hadden, bleef hij te Bantam achter. Ook hier was het lot hem niet gunstig. Ziekten sleepten een groot deel zijner manschappen en den 3 Juni 1616 ook hem zelven ten grave, en de „Trade's Increase“, waarop men zooveel verwachtingen gebouwd had, werd terwijl het op stapel lag door kwaadwilligen in brand gestoken. ¹

Een gelukkiger reis deed de „Globe,“ dien de Engelsche Compagnie in Januari 1611 onder Anthony Hippon naar Indië zond. Zekere Pieter Willemsz. Floris, van Elbing, een bekwaam koopman, die vroeger in dienst der Hollandsche Compagnie eenige jaren in Indië vertoefd had maar door de karigheid der Bewindhebbers in de armen der Engelschen was gedreven ², vergezelde hem en heeft een journaal van den tocht nagelaten. ³ Na de kust van Koromandel bezocht te hebben kwam Hippon den 6 Mei 1612 te Bantam en zeilde van daar naar Patani, waar zoo als wij weten de Hollanders reeds lang eene factorij bezaten. Floris bleef hier als factor achter terwijl het schip de reis naar Siam voortzette. Hij had vier jaren geleden Patani bezocht en er den handel zeer bloeiend gevonden maar bemerkte spoedig dat die veel verminderd was ⁴ en ondervond even als de Hollanders dat hier op veiligheid niet te roemen viel daar de Koningin weinig ontzien werd en de grooten den baas speelden. Van Patani werd door Maleiers, Chineezers en anderen handel gedreven op verschillende plaatsen in den Archipel. Floris verwondert zich dat de Hollanders dit toelieten terwijl zij hun eigen landgenooten den vrijen handel verboden. Zeker is het dat het niet aan den goeden wil van Bewindhebbers lag om ook de inlanders daarvan uit te sluiten, maar zoo als wij later zullen zien waren de uitvoerders

¹ Zie over deze reis Purchas I. b p. 247 vv., 324 bov., 533; Voyages of Sir J. Lancaster (Hakluyt Soc.) p. XII, 131—227; Calendar of St. papers, E. Indies. Vol. I passim.

² Zie Bouwstoffen door mij uitgegeven, I bl. 113 en de aant.

³ In uittreksel bij Purchas I. b p. 319 v, v. Het HS. is in de India Office. Zie de „Voyages of Sir J. Lancaster“ p. 263—64, waar men natuurlijk voor Batavia Patani moet lezen.

⁴ Vgl. Zevende Gedeelte, bl. 78.

hunner bevelen verstandig genoeg om met de omstandigheden te rade te gaan. De Hollanders daarentegen verwonderden zich dat de Engelschen zooveel handel dreven voor eigen rekening en dat hun dit door de Compagnie die hen had uitgezonden, zoo als zij beweerden, werd toegestaan.¹

Tijdens het verblijf van Floris te Patani kwamen hier de Javanen, waarvan de datee's er velen in dienst hadden, in opstand. Een dier hoofden had hun panghulu doorstoken, omdat hij niet wilde dulden dat men zijne landgenooten bond. Hierop maakten zij oproer, staken de stad op verscheidene punten in brand en vluchtten toen het land in. De Hollanders en Engelschen, die hier in goede verstandhouding leefden, hadden zich bij tijds gewapend en daaraan het behoud hunner factorijen te danken. Dit geschiedde in 't begin van October 1613, en in 't laatst dier maand nam de Globe de terugreis aan na ook te Ajudhja, de hoofdstad van Siam, eene factorij gevestigd te hebben. Kapitein Hippon was te Patani overleden.²

Drie maanden na Hippon, den 28 April 1611 verliet John Saris, de voormalige factor te Bantam, Engeland met drie schepen door de Compagnie uitgerust. Ze kwamen in November 1612 te Bantam; een hunner, de Thomas, had de westkust van Sumatra bezocht en te Priaman peper en eenig goud opgedaan. Ook de James, onder Edmund Marlowe in Februari 1612 uit Engeland vertrokken, bereikte Bantam in die dagen en kort daarna, zoo als wij gezien hebben, het eskader van Sir Henry Middleton. De Engelschen waren hier dus thans vrij talrijk, en daar zij zich tegenover den Rijksbestuurder vrijgevig betoonden kwamen zij bij hem meer in de gunst dan de Hollanders.³ Eenige schepen konden geladen van hier naar Engeland terugkeeren. Een tocht naar de Molukken of de Banda-eilanden vond men voor 't oogenblik ongeraden omdat de Hollanders daar thans hun macht vereenigd hadden en men wel begreep dat zij hunne mededingers den handel zouden beletten. Marlowe begaf zich dus naar de kust van Koromandel, Saris naar Japan, maar de laatste besloot toch onderweg de Molukken aan te doen.⁴

Het was op den 5 Maart 1613 dat Saris voor het fort Barnevelt

¹ Brief van Hendrik Jansz aan Bewindh., uit Patani, 20 Oct. 1614.

² Zie ook den brief van Ad. Denton: Cal. of State papers East Ind. I p. 324.

³ (De Engelschen) "betalen den Gouverneur alle tollén, ook van goederen daar wij nooit van betaald hebben" (Mt. Coteels aan Bewindh., 2 Nov. 1612).

⁴ Zie over 't voorgaande: Purchas I b p 353—54, 44; Cal. of St. papers. East, Ind. I p. 242—44, 247—48.

op Batsjan het anker uitwierp. De Hollandsche bevelhebber kwam hem aan boord bezoeken maar belette natuurlijk dat de radja aan het verzoek van den Engelschen kapitein om hier eene factorij te vestigen gehoor gaf. Aanzienlijke Batjanners die hem van wegen den radja kwamen verwelkomen, gaven hem te kennen dat zij de Hollanders gaarne kwijt wilden zijn omdat hun land vernield werd door den oorlog met de Spanjaarden. Saris zocht nu een anderen ankergrond op, buiten bereik van het fort, en kreeg hier een bezoek van Kimelaha Daja of Hidajat, een eierzuchtig Ternataan, die den Islam zeer toegedaan en de Hollanders ongenegen was. Deze Daja was gesproten uit het geslacht van Tomagola, dat zich in aanzien nog boven het vorstelijke stamhuis van Ternate verheven achtte. Zijne tante was met Sultan Sahid gehuwd. Hij had na het wegvoeren van dien Sultan door de Spanjaarden met leede oogen de benoeming van zijn ongeschikten zoon Modafar tot zijn opvolger aangezien; hem was toen het bestuur van Makian toevertrouwd en hier zoowel als bij den radja van Batsjan werkte hij de Hollanders tegen ¹. Daja bood Saris aan hem van Makian eene lading nagelen te bezorgen indien hij zestig realen de bahar wilde betalen (de Hollanders gaven slechts vijftig); de Engelschman stond dit dadelijk toe en sprak met hem af dat hij hem aan het eiland Tawali (beoosten Batsjan) zou opwachten. Toen Daja hier na 12 dagen niet was verschenen voer Saris naar Makian en ankerde aan de zuidkust niet ver van de kampong Tahane. Hier werd hem nu een kleine hoeveelheid nagelen aan boord gebracht, maar de Hollanders hadden dit weldra bespeurd en beletten den verderen aanvoer. Saris verhaalt dat de Ternataansche prins Sidang zijn schip bezocht en vorstelijk door hem ontvangen werd. De belofte van den prins dat hij zijn broeder, den Sultan, verlof zou verzoeken hem nagelen te mogen brengen kon nauwelijks ernstig gemeend zijn.

Laurens Reael, die bij afwezigheid van den Gouverneur-Generaal thans in de Molukken het bevel voerde ², had Saris zoo lang hij voor Batsjan lag laten begaan omdat hij daar toch geen nagelen kon vinden, maar toen hij vernam dat het Engelsche schip voor Makian was geankerd, zond hij er Adriaan Blocq met twee schepen heen om den handel te beletten. Saris gaf natuurlijk weinig om de vertoogen van Blocq, maar deze hield te goed toezicht dan dat de

¹ Zie Valentijn I 2 p. 144, 216, 240; Bouwstoffen p. 49.

² Zie hiervóór bl. 264.

Engelschman eenige lading van beteekenis zou kunnen opdoen. ¹ Saris besloot nu zijn geluk bij de Spanjaarden te beproeven. Voor Tidore liggende werd hij door den gouverneur Don Geronimo de Silva uitgenoodigd voor Ternate te ankeren, maar het blijkt dat men elkander van weerszijden niet vertrouwde. Silva hield Saris voor een vrijbuiters ² en Saris vreesde voor verraad, liet de beloofde nagelen in den steek en ging den 23 April onder zeil naar Japan. ³

Drie dagen te voren overkwam de Ternatanen een groote ramp. Bij eene schermutseling met de Tidoreezen vatte het kruid vuur in een groote korakara, waarop zich de Sultan van Djilolo, vier kaitsjils waaronder Sidang en Gapi (de oudste en jongste broeder van Modafar) en verscheidene sengadjis en kimelaha's bevonden. De achtersteven werd weggeslagen en het vaartuig zonk, zoodat de geheele bemanning verdronk of door de Tidoreezen in 't water werd afgemaakt. De dood van Sidang vooral was een verlies voor de Hollanders die veel hulp van hem hadden; bij de Ternatanen was hij weinig gezien om zijn trots, dien hij zoo als zij zeiden van de Spanjaarden had overgenomen, uit wier gevangenis hij ontsnapt was. ⁴

De Tidoreezen meenden dat de Ternatanen na dit verlies meer geneigd zouden zijn om over den vrede te onderhandelen. Zij gaven hoog op van de versterking die de Spanjaarden verwachtten, waardoor het dezen gemakkelijk zou vallen de Hollanders te verdrijven; dan zouden zij de wapenen tegen hen beiden keeren, en het was dus van belang dat zij zich met elkander verbonden. De kroonprins van Tidore schreef in dien geest brieven aan Kaitsjil Ali en den Ternataanschen Imam, maar op raad van Reael gaf Ali een afwijzend antwoord, tegen den zin der Mohammedaansche geestelijken. Ook de gevangen Sultan Sahid deed een poging om zijne onderdanen met de Spanjaarden te verzoenen, maar met hetzelfde gevolg. ⁵ Zonder twijfel deed hij dit niet uit eigen beweging, maar op last van Silva, want deze beklaagt zich in een brief aan den Koning dat Sahid niet te vertrouwen is. ⁶

¹ Laurens Reael aan Bewindhebbers, 1 Aug. 1613.

² Correspondencia de Don Geron. de Silva p. 104.

³ In 't laatst van 1613 keerde hij over Bantam naar Engeland terug. Zie zijn journaal bij Purchas I b p. 354—364, 383; Calendar of State papers. East Indies I p. 261—62, 273 ond.

⁴ Correspondencia de Don Geron. de Silva p. 125—28; Laur. Reael aan Bewindh., 1 Aug. 1613.

⁵ Correspondencia etc. p. 129; Reael ut s.

⁶ Correspondencia etc. p. 113.

De dappere vlootvoogd der Ternatanen, Kaitsjil Ali, die in hunne half legendaire annalen een groote rol speelt, was in dezen tijd voor de Hollanders een niet te versmaden hulp, daar hij de Spanjaarden en Tidoreezen ter zee dikwijls schade toebracht. Zoo deed hij een tocht naar den Sangi-archipel om den radja van Siau te noodzaken het verbond met de Spanjaarden op te geven en zich bij de Hollanders aan te sluiten. Het bezit van Siau was niet zonder belang omdat zich hier een der weinige veilige ankerplaatsen bevond op weg van de Philippijnen naar de Molukken. De bewoners der omliggende eilanden, Tagolanda en de Miangis-groep stonden Ali bij, hetgeen de laatsten op de vernieling hunner kampongs door de Spanjaarden te staan kwam.¹

Geronimo de Silva deed intusschen zijn best om zich op Tidore te versterken, daar hij wel inzag dat de Hollanders het niet bij de verovering van een enkel fort zouden laten, en liet ten zuiden van de hoofdplaats op een moeilijk genaakbaar punt Tahoela een nieuw fort aanleggen, dat hij Marieco el chico (Klein M.) noemde. De Sultan ried hem het oude Portugeesche fort te ontmantelen, daar hij dit slecht verdedigbaar achtte; dat hij hierin geen ongelijk had zou weldra blijken. Maar Silva wilde er niets van hooren.²

Den 3 Juli 1613 kwam Pieter Both met de schepen die hij voor Ambon had aangetroffen in de Molukken terug. Te Batsjan vernam hij hoe Daja den Sultan had wijs gemaakt dat het de Hollanders te doen was om den Islam uit te roeien. Both stelde hem gerust en bleef hier eenige dagen om met de booten steenen te laten halen voor den bouw van een huis in het fort. Daarop vertrok hij naar Ternate. Hier vond hij nog zes schepen en rekende nu een genoegzame strijdmacht bijeen te hebben voor eene onderneming van eenige beteekenis. Natuurlijk zou een groot deel der matrozen als soldaten dienst moeten doen, daar men de geheele bezetting niet uit de forten kon lichten. Met de Ternatanen werd nu beraadslaagd wat men tegen den vijand zou ondernemen, of men de Spaansche hoofdvesting op Ternate of het oude fort op Tidore, dat door hen bezet was, zou aantasten. De Sultan riep terstond Tidore! en men gaf aan zijn wensch gehoor want men meende dat als de Spanjaarden dat eiland moesten verlaten, zij het op Ternate alleen moeilijk zouden kunnen houden. Both liet dus voor een landing op Tidore alles in gereedheid brengen. Den

¹ Correspondencia etc. p. 112, 113.

² Correspondencia etc. p. 87, 94, 99, 133—37, 185; Reael ut s.

8 Juli 's avonds kwam de geheele vloot voor het oude fort ten anker. Er werd geducht op de schepen geschoten en blijkbaar werd het geschut goed bediend, want de schade was niet gering. Men vermoedde niet dat men dit aan een Hollandschen renegaat te danken had. Toen de dag aanbrak werd de geheele strijdmacht, acht vendels elk van 80 man, onder aanvoering van Laurens Reael en Gijsbrecht van Vianen, den bevelhebber op Makian, aan wal gezet. Ook een vijftigtal Japansche soldaten, door Hendrik Brouwer uit hun vaderland medegebracht, nam aan den strijd deel. De landing geschiedde zonder tegenstand. Nu trok men met vliegende vaandels het strand langs en op het fort toe, en hoewel de ontvangst warm genoeg was, werden de vestingwerken met ladders beklommen. Terwijl men op de schepen nog bezig was het geschut te ontladen zag men reeds de Hollandsche vlag van de borstwering wapperen. Van de dappere verdedigers, die tot de beste soldaten behoorden waarover Silva te beschikken had, redden zich slechts enkelen door de vlucht, de overigen, een vijftigtal Spanjaarden en eenige Pampangos van Luçon sneuvelden of werden afgemaakt.

Men besloot nu onmiddellijk de victorie te vervolgen en het nieuwe fort Tahula, dat de hoofdstad bestreek en door de Tidoreezen zelve bezet was, te bestormen. Daar dit aan de oostzijde van 't eiland lag moesten de troepen weder worden ingescheept en elders aan land gezet. Maar wind en stroom werkten tegen. De schepen dreven zuidelijker af, voor de kampong Sokanora, die eveneens op eene hoogte lag en versterkt was. Ondersteund door de Ternataansche en andere hulptroepen liepen de Hollanders tot tweemaal toe storm op de verschansingen, maar de verliezen waren zoo gevoelig dat men geen derde poging waagde. Both, die in het oude fort was achtergebleven en meende dat men Tahula bestormde, liet een paar maal een uitval doen naar dien kant om den vijand af te leiden, hetgeen natuurlijk niet baatte. De belegeraars scheepten zich weder in en keerden naar het oude fort terug. Both gaf den moed nog niet op, maar de matrozen, „goede soldaten“ (schrijft hij) „als 't voor den wind gaat, maar door een kleine nederlaag geheel ontmoedigd“, waren niet meer in 't vuur te brengen. Tot overmaat van ramp werden twee compagnieën, door hem uitgezonden om den vijand uit zijne sterkte te lokken, door een uitval van den dapperen Tidoreeschen prins met zijne voorvechters schandelijk op de vlucht geslagen, in 't gezicht der overige Hollanders, die hen niet bij tijds konden ontzetten. Hiermede was de moed geheel verloren en Both wilde zijne krachten

verder sparen, daar de Spanjaarden voorgaven dat er versterking uit Manila in aantocht was.¹

Silva zond daarheen nogmaals dringende brieven om hulp, en zag zich genoodzaakt, om Tidore te kunnen behouden, de bezetting der forten te Sabugu aan de westkust en Tolo aan de oostkust van Halmahera terug te roepen en de vestingwerken te ontmantelen. Die forten hadden ten doel om den toevoer van levensmiddelen van het groote eiland te bevorderen. Both achtte het daarom geraden Sabugu weder in staat van verdediging te brengen en zond er 30 man in bezetting, waarop de sengadji, die van de Spanjaarden niet had willen weten en met zijn volk naar Gamukonora de wijk had genomen, weder terugkeerde en de Hollanders het fort hielp opbouwen. „Hiermede” schreef Both „hebben de Ternatanen hun voorraadschuur teruggekregen.”²

De Ternatanen hadden natuurlijk niet nagelaten op Tidore vruchtboomen en velden te verbranden en te vernielen. De Sultan van Tidore liet zelf rondom zijn verblijf alles met den grond gelijk maken en de Tidoreezen wenschten, zoo als men van de overloopers vernam, dat zij zich konden doodvechten, daar zij dreigden van honger om te komen. Maar Silva sprak hun moed in; het zou de Hollanders ook spoedig aan mondkost gaan ontbreken betoogde hij, zij zouden dus hunne schepen moeten verspreiden en de Tidoreezen daardoor in staat stellen zich weder vrijer te bewegen.³ Ook liep de oostmoesson ten einde en de Hollanders moesten dus een beslissing nemen hoe verder te handelen. Both gaf aan den Raad in overweging of men met de vereenigde macht een tocht naar de Philippijnen zou doen om de schepen die uit Manila verwacht werden op te vangen, of enkele schepen voor elders bestemmen en met de overigen de Spanjaarden opwachten. De meerderheid vond het laatste veiliger, omdat de forten anders gevaar zouden loopen en de Ternatanen onbeschermd achterblijven. De Raad besloot tevens dat de Gouverneur-Generaal naar Bantam zou terugkeeren. Both had haar overgelaten dit te beslissen.⁴ Laurens Reael bleef als Gouverneur in de Molukken achter. Coen ver-

¹ Brieven van Pt. Both en J. Pz. Coen in Bouwstoffen I 28 vv., 49 vv., Correspondencia de Don Geron. de Silva, p. 138—159.

² Brief van Both ut s. en van Adr. Bloeq Mz. aan Bewindhebbers, uit Ambon 17 Juli 1614; Correspondencia de Don. Geron. de Silva p. 148, 150, 156, 186, 187; Contract met den „Sengage van Sebouge” en zijne geallieerden, in d. 8 Aug. 1613 op 't R. A. (Contractenboek).

³ Correspondencia etc. p. 140.

⁴ Brieven van Both en Coen ut s.

gezelde den Gouverneur-Generaal naar Bantam, waarheen de „Zwarte Leeuw“ den 3 Augustus 1613 den steven wendde doch met het plan om eerst Buton en als het noodig bleek Solor aan te doen.

Buton was reeds meer dan eens door Engelschen bezocht.¹ De radja had hen vriendschappelijk ontvangen doch te vergeefs getracht hen in de vijandelijkheden met zijne naburen te betrekken. Deze radja was een Mohammedaan en een man van eenige beschaving; hij had zich hier als vorst opgeworpen, zoo het schijnt niet tegen den wil van Ternate, waaraan Buton schatplichtig was², maar hij had de Makassaren tot vijanden, hetzij omdat hij zelf zijn gezag zocht uit te breiden, hetzij omdat hij hun bij hunne veroveringstochten in den weg zat. Want reeds in 1602 hadden zij op de zuidelijk van Buton gelegen eilanden Solor, Adonare en Floris hun gezag gevestigd. Op uitnoodiging van den radja van Mau Mareh op de noordkust van 't laatstgenoemde eiland waren zij in dat jaar met een vloot van 40 vaartuigen naar het Zuiden gezeild, hadden eerst een poging gedaan om het Portugeesche fort op Solor te verrassen, dat destijds toevallig goed bezet was, en toen getracht te Sika, Paga, Endeh aan de zuidkust van Floris de inlanders, die door de Dominikaner-paters tot het Christendom bekeerd waren te verjagen. Maar de Portugeezen ondersteunden hunne geloofsgenooten en brachten de Makassaren kleine verliezen toe, zoodat dezen het in 't vervolg raadzamer achtten de propaganda voor den Islam niet tot de Christenen uit te strekken maar zich te vergenoegen met de schatting, die zij hun even als de overige inlanders jaarlijks opbrachten.³ De Portugeezen hadden er belang bij de Makassaren te vriend te houden omdat zij door hen van mondkost voorzien werden.

Voor den radja van Buton nu was het van gewicht een machtigen bondgenoot te bezitten, die hem zoo noodig tegen de Makassaren kon bijstaan, en de Portugeezen uit Solor verdrijven. Een aanzienlijk Ternataan, die hoog opgaf van de macht der Hollanders, bracht hem misschien op de gedachte⁴ een Engelschman, die in zijn dienst was achtergebleven, in 1612 naar de Molukken te zenden en den Gouverneur-Generaal aan te dienen dat het hem niet moeilijk zou vallen het fort op Solor te bemachtigen wanneer het meerendeel der Portu-

¹ Zie Zevende Gedeelte, bl. 83, 118.

² Vijfde Gedeelte, bl. 162.

³ Luis Caezas, *Terceira parte da historia de S. Domingos, amplificada por Luis de S. usa*. Edic. III. Vol. IV (Lisboa 1866) pag. 362—64. Vgl. *Bouwstoffen* bl. 23.

⁴ Zie *Bouwstoffen* bl. 35.

geezen afwezig was om op Timor sandelhout te koopen, te meer daar de meeste bewoners der eilanden van Solor, Mohammedanen zoowel als Christen-renegaten, hunne verwijdering wenschten. De radja zou de Hollanders gaarne met korakora's en volk bijstand bieden.¹

Both, wien Bewindhebbers zeer bepaald gelast hadden² „op den profijtlijken handel van 't sandelhout order te stellen“ besloot den raad van den Radja op te volgen. Hij droeg de onderneming op aan Apollonius Scotte, den bevelhebber van Makian, die als de bekwaamste kapitein in Indië bekend stond.³

Scotte verliet Tidore den 9 November 1612 met een vendel soldaten, en voer eerst naar Buton. Hier sloot hij een „eeuwig“ verbond met den radja, waarbij de Hollanders beloofden dat zij hem zouden beschermen tegen zijne vijanden, den „Koning van Macassar“ verzoeken hem met vrede te laten en den „Koning van Ternate“ zijne onderdanen geen overlast aan te doen, waartoe zij zich eveneens verbonden. De radja zou hun daarentegen hulp bieden op hun tocht naar Solor en de Bandaneezen vermanen tot vrede. Indien die vermaning niet hielp zou hij „zijn broeder met alle onderdanen die hij op Banda had te huis ontbieden.“⁴

De korakora's van den radja waren echter zoo spoedig niet gereed en het was dus zonder hun geleide dat Scotte den 9 Januari 1613 de zeilen lichtte en met een jacht en korakora, die hem uit Ternate nagezonden waren, den 17 Januari voor Solor aankwam.

Het Portugeesche fort lag aan de noordzijde van dit eiland bij de kampong Liwajong, tegenover het grootere en meer bevolkte eiland Adonare dat men eveneens onder den naam van Solor begreep. Hoewel de Dominikaner-monniken hier en op Floris vrij wat bekeerlingen

¹ Pt. Both aan Bewindh., 1 Jan. 1614. Vgl. Ant. Bocarro, Decada XIII da Historia de India, p. 723; Bouwstoffen bl. 19. Ook kapitein Hitu had den Gouverneur van Ambon voor de verovering van Ambon zijn dienst aangeboden en de zaak zeer licht voorgesteld, 't geen deze aan Both mededeelde (Jaspar Janssen aan Bewindh. 12 Juli 1612).

² Art. 36 zijner Instructie.

³ Hend. Brouwer aan Pt. Both 23 April 1612. Vgl. Bouwstoffen bl. 65. Both was niet onbepaald met hem ingenomen. In een brief aan Bewindh. van 20 Juli 1612 noemt hij hem „een persoon wel ervaren, cloeck van verstandt, in de Spaense tale seer prompt alsmede in 't schrijven, die historien wel doorlesen, maer *al te resoluut (!), te liberael, superbe, inconstant, bovenmate haestich van hoofd*. . . . Ick en soude niet geraden vinden dat men hem een trap hooger setten soude.“

⁴ Contract bij Valentijn I 2, bl. 246—47.

gemaakt hadden telde de Islam toch een machtiger aanhang, die wel sinds eenige jaren met de Portugeezen in vrede verkeerde maar natuurlijk hun verwijdering wenschte. Een der aanstokers was een Kaitsjil Partani ¹, die vroeger christen was geweest maar wiens vader door de Portugeezen was omgebracht. Hij hield briefwisseling met de vorsten van Buton, Makassar en Bintang en was waarschijnlijk de man die den eerste tot verdrijving der Portugeezen had aangespoord.

Dat Scotte niet „bovenmate haastig van hoofd was“, zoo als Both meende, bewees het beleid waarmede hij te werk ging. Terwijl hij hier en daar landingen deed om het fort van alle kanten op te nemen vernam hij dat Manuel Alvarez, de bevelhebber der Portugeezen, een bode naar Timor had gezonden om het volk dat zich daar bevond kennis te geven van de komst der Hollanders. Zij moesten zelve in het fort zien te komen maar de goederen rechtstreeks naar Malaka zenden. Hierop zond Scotte zijn klein vaartuig (waarbij een veroverd galjoot) naar Timor om dit plan te verijdelen. Intusschen kreeg hij versterking van manschappen en ammunitie uit Ambon en de Molukken. Den 1 April keerden de Hollanders uit Timor terug met een veroverd scheepje en eenige gevangenen. De radja's op Timor hadden hen vriendschappelijk ontvangen en tegen de Portugeezen bijgestaan. Die van Kupang had hun zelfs aangeboden een fort te bouwen en met zijne onderdanen Christenen te worden. De Portugeesche fregatten waren hun echter ontsnapt.

Scotte, die bij zijne vroegere landingen van de Soloreezen weinig hulp had ondervonden ², besloot nu met al zijn macht het fort aan te tasten. Hij liet al zijn troepen landen, een batterij opwerpen en het fort dagen achtereen hevig beschieten, zoodat al spoedig een toren instortte. Den 18 April kwam een vijfde schip uit Ambon hem bijstand bieden en nu liet hij het fort opeischen onder bedreiging dat hij anders niemand zou sparen. Bij overgave zouden allen met geweer en bagage en de helft hunner goederen mogen aftrekken. Scotte stelde zulke gunstige voorwaarden omdat hij wist dat het fort van mondkost en ammunitie voorzien en sterk genoeg was om nog geruimen tijd weerstand te bieden, terwijl hij niet kon verhinderen dat de afwezige Portugeezen, die men elken dag verwachtte, hunne makkers kwamen versterken. Ook zou de bezetting, die voor het meerendeel uit in-

¹ Zijn naam luidt aldus in het contract met Ap. Scotte, elders Protavy, Protagis. Misschien was hij een Ternataan van afkomst. Althans Solor werd vroeger tot het gebied van Ternate gerekend. Vgl. Bouwstoffen bl. 94.

² De Butonniers kwamen eerst nadat het fort veroverd was.

landsche Christenen bestond — er waren slechts 30 Portugeezen bij, zieken en gezonden, en 7 geestelijken — wel standvastiger gebleven zijn indien niet een groot aantal vrouwen en kinderen in het fort was opgehoopt. Zoo kwam het dat Alvarez de voorwaarden aannam en met al de zijnen — niet minder dan 1000 personen — het fort ontruimde, dat nu door de Hollanders bezet werd. Aan de Portugeezen, ook aan hen die een paar dagen later van Timor terugkwamen, was bij accoord toegestaan dat zij vrij naar Malaka konden vertrekken. Het schijnt zelfs dat Scotte hun tegen 't gevoelen van anderen, die dit minder raadzaam vonden, toestond op Larantuka (Oostelijk Floris), hun verblijf te houden.¹ Zeker had men de hulp der Portugeesche kooplieden bij den handel op Timor noodig.

Na het vertrek der Portugeezen begaf Scotte zich met drie schepen naar Timor om met de heidensche vorsten der kustplaatsen, waar het sandelhout te bekomen was, contracten te maken. Hij vond de radja's van Mena en Asson (Asam?) aan de noordkust, volgens hem de voornaamsten, daartoe geneigd, maar achtte dat men, om van het monopolie zeker te zijn zich te Mena en te Kupang zou moeten versterken.²

Op Solor teruggekeerd sloot hij ook met Kaitsjil Partani en de Sengadjis der Mohammedaansche bevolking³ een accoord, waarbij de Hollanders o. a. beloofden dat zij niet zouden trachten hen tot een ander geloof over te halen, een bewijs dat de Dominicanen hier niet stil gezeten hadden.

Scotte zou zelf de vruchten zijner overwinning niet plukken. Naar Java vertrokken, na het bevel over 't fort aan Adriaan van de Velde te hebben overgedragen, had hij de onvoorzichtigheid den 25 November 1613, nauwelijks van een ziekte hersteld, zich te baden in de Tji-Liwong, die door hevige regens in 't gebergte zeer was afgekoeld, en verdronk voor men hem hulp kon bieden. Both en allen die hem kenden beschouwden zijn dood als een groot verlies voor de Compagnie.⁴

Wij verlieten Both op zijne afreis van de Molukken. Den 22 Augustus kwam hij voor Buton en vernam hier tot zijne vreugde dat het pleit

¹ Bocarro t. a. p. zegt dit uitdrukkelijk. Zie ook Bouwstoffen, blz. 81 onderaan.

² Het voorgaande is hoofdzakelijk geput uit het verhaal van Scotte zelve, afgedrukt in: Bouwstoffen etc. bl. 12—27.

³ Genoemd worden „Seng. Lamahoele, Seng. Adonnare ende Servetty, Seng. Lammakere en Seng. Trong.” Het contract vindt men met de verkeerde dagteek, 7 Sept. 1618 in 't Contractenboek op 't R. A.

⁴ Bouwstoffen, blz. 64.

op Solor beslecht was. Maar minder reden van tevredenheid gaven hem de ambtenaars die Scotte hier had achtergelaten. Zij hadden zich aan oneerlijkheid en aan laatdunkende handelingen tegenover den radja schuldig gemaakt. Both meende tegenover dezen verplicht te zijn de overtredders gestreng te straffen, daar zij de goede verstandhouding met de Butönners in de waagschaal hadden gesteld.¹ Zijn opvolger heeft die strengheid afgekeurd², maar nam daarbij te weinig in aanmerking dat Both aan de vriendschap van den radja groot gewicht hechtte. Hij had hierin niet juist gezien, want het eiland bleek weldra als handels- en ververschingplaats geen dienst te kunnen doen.

Den 14 September 1613 kwam Both ten anker voor Gresik.

---

¹ Bouwstoffen, bl. 33—34, 36—38.

² Bouwstoffen, bl. 115.

DERDE HOOFDSTUK.

Both bezoekt Gresik, Djapara, komt te Bantam terug (October 1613). Vestiging der Hollanders te Djakarta. Toestand der Hollanders en Engelschen te Bantam. Betrekkingen met den Panembahan van Mataram. Both als Gouverneur-Generaal vervangen door Gerard Reynst (4 November 1614): Reynst bezoekt Ambon. Voorvallen aldaar in 1611—14. Zijn mislukte aanslag op Pulu Ai (13 Mei 1615). De Engelschen drijven handel op Ceram, worden door de Hollanders verjaagd. Reynst bezoekt de Molukken, keert naar Bantam terug. Maatregelen tegen de Engelschen Spanning tusschen Bantam en Djakarta. Reynst sterft (7 December 1615).

Gresik met zijn voorstad Djaratan stond zoo als wij weten onder den adipati van Surabaya, die van den aanzienlijken handel die er gedreven werd zijne inkomsten trok. Hij had zich ongeneigd betoond ter wille van de Hollanders de vaart zijner onderdanen op de Banda-eilanden ¹ te verbieden en in 1611 aan Hendrik Brouwer gezegd „dat hij een vrij koning was en zijne jonken zou zenden waarheen hem goed dacht“ ². Maar die vrijheid liep groot gevaar. De machtige Panembahan van Mataram in Midden-Java breidde zijn gebied meer en meer oostelijk uit, en toen Both den 14 September 1613 voor Gresik aankwam was die stad veertien dagen te voren door hem veroverd en verbrand en Djaratan met den grond gelijk gemaakt. De groote sterfte onder zijn volk had hem echter genoodzaakt weder af te trekken en de Hollanders, tijdelijk naar Surabaya gevlucht, waren naar Gresik teruggekeerd, maar men moest nu naar een andere ververschingsplaats op Java omzien. Both had reeds in de Molukken door een Italiaan vernomen dat de vorst van Mataram wel met de Hollanders in verbond wilde treden. Van de zeehavens onder zijn gebied was de voornaamste Djapara, een volkrijke stad, waarvan 't getal inwoners op wel 100,000 geschat werd, en die een bekwame reede bezat. In den tijd der Portugeezen was het een stapelplaats voor den handel, en nog altijd werd het jaarlijks door Chineesche jonken bezocht die er vooral rijst kwamen laden, welke

¹ Zie hiervóór blz. 258.

² Andr. Soury aan Bewindh. 8 Aug. 1612; vgl. Brouwer bij De Jonge IV 2—4.

hier in overvloed uit het binnenland werd aangevoerd. Toen nu Both van Gresik komende Djapara aandeed, vond hij er verversching en rijst in overvloed. De uitnoodiging van den Gouverneur om er „een huis te maken” liet hij afhangen van de voorwaarden die de Panembahan zou stellen, maar een koopman met gevolg en een som geld werd er voorloopig achtergelaten.¹

In 't begin van October 1613 kwam Both eindelijk te Bantam terug dat hij in Januari 1611 had verlaten. Hier zag het er voor de Hollanders niet gunstig uit. De rijksbestuurder, Pangeran Arja Manggala, had met leede oogen gezien dat de regent van Djakatra hun een geschikte plaats aan den mond der rivier had afgestaan, waar zij hunne goederen konden lossen zonder dat daarvan even als te Bantam tol werd geheven, en dat zij zich daar aanstonds hadden gevestigd.² Hij was daarenboven vertoornd dat de Hollanders een hoogen toon aansloegen en hem sedert het vertrek van den Gouverneur-Generaal naar de Molukken bij aankomst der schepen niet meer als vroeger geschenken gaven, terwijl de Engelschen in dit opzicht zeer vrijgevig waren geweest.³ Zij hadden daaraan te danken dat hij hen gelastte den steenen gevel van hun huis te verlagen omdat het te veel op een vesting geleek, en misschien ook dat het huis den 20 Augustus 1612 in brand geraakte. Want eene ontploffing in een naburig huis waar Chineezzen voor de Regeering buskruid vervaardigden was daarvan de oorzaak. Zelfs de moord van eenige personen uit de Hollandsche logie die geld naar Jakatra brachten schreef men toe aan het „Groote Beest” zooals de Hollanders den Pangeran noemden.⁴

Toen Both te Bantam aankwam was de directeur van den handel Matthijs Couteels kort te voren gestorven. In zijne plaats belastte hij Jan Pieterszoon Coen met de directie der beide kantoren Bantam en Djakatra en met de functie van boekhouder-generaal van alle kantoren. Hoe gelukkig deze keuze was zal later blijken. Coen

¹ Steven Coteels aan Bewindh. uit Ambon 17 Mei 1613; Both bij De Jonge IV. 8—9; Coen aldaar 14—15.

² Brouwer bij De Jonge IV 1, 2; Mt. Coteels aan Bewindh., 17 Dec. 1612.

³ Pt. Segersz bij De Jonge p. 7; Coen aldaar p. 13; Mt. Coteels aan Bewindh. 3 Jan. 1613. — Abr. van den Broeck (aan Pt. Both, uit Patani 15 Oct. 1612) verhaalt dat men ook zoo karig was geweest om den regent van Djakatra gescheurde kleeden te vereeren, die hij terugzond met de boodschap dat ze te kostelijk en te duur waren!

⁴ Pt. Segersz ut supra; Mt. Coteels aan Pt. Both, 16 Oct. 1612; Attestaties betr. den brand.

toonde zich al aanstonds een streng rechter tegenover den opperkoopman te Djakatra die in weerwil dat de regent hem voorsprak zijn ontslag kreeg.¹

Met dezen regent trad Both weder, zoo als hem door Bewindhebbers was opgedragen, in onderhandeling over het bouwen van een fort, want men wilde terecht geene plaats tot hoofdkantoor kiezen, of „rendez-vous” zooals het heette, waar men zich niet genoegzaam kon versterken. Hij had er meer ooren naar dan vroeger maar van verlof geven was nog geen sprake. Ook de Pangeran van Bantam werd nog eens gepolst of hij voor dat doel een eiland wilde afstaan, maar hij sloeg dit af. De Portugeezen hadden dit vroeger ook verzocht, zeide hij, maar het was den Javaan „odieus” vestingen in zijn land te hebben. Daarom bleef hij zelfs de Hollanders weigeren hun huis hooger op te trekken, hoewel zij niet alle goederen konden bergen. En zonder zijn verlof kon men niets doen. De Sultan, nu twintig jaar oud en reeds vader van drie kinderen, was een zwakhoofd en had niets in te brengen; hij werd zelfs door den Pangeran zeer kort gehouden.²

Het beheer der beampten van de Engelsche Compagnie had te Bantam nog meer dan dat der Hollandsche te wenschen overgelaten. Even als de Hollanders vóór de oprichting hunner Compagnie, stelden de Engelschen voor iedere reis afzonderlijke beampten aan, zoodat hunne factors elk het belang zijner patronen behartigden. In 1613 evenwel maakte ook de Engelsche Compagnie aan dien verkeerden toestand een einde en zond voortaan schepen uit voor gezamenlijke rekening van alle reeders. Sinds het laatst van dat jaar stond te Bantam aan hun hoofd een man van karakter, John Jourdain, die het niet kon aanzien dat de Hollanders in Indie den boventoon voerden en haakte naar meer macht om zich met hen te kunnen meten. Reeds had hij, zoo als wij later zullen zien, op Ambon met Coen een schermutseling gevoerd en sedert werden de degens niet weder in de scheede gestoken, hoewel men uiterlijk vriendschap veinsde en elkander zelfs te gast ontving. Jourdain deed zich ook tegenover den Pangeran en de Chineezzen gelden, zoodat de Engelschen evenzeer bij hen in den haat kwamen als de Hollanders.³

¹ Bouwstoffen door mij uitgegeven bl. 39—41; Both bij De Jonge p. 10.

² Both bij De Jonge, IV 10, 11, 18; Coen aldaar p. 20, 21; 65; Saris bij Purchas I b, p. 353.

³ Calendar of State papers. East-Indies I p. 273, 299, 304, 305, 331 Pt. Both aan Bewindh. 10 Nov. 1614.

In April 1614 zond Both den Raad van Indie Gaspar van Surck in naam van den Prins van Oranje als gezant naar den Panembahan van Mataram, den zoon van den veroveraar van Gresik, die kort na zijn terugkeer te Mataram overleden was. De jonge vorst was een even eierzuchtig man als zijn voorganger. Hij toonde zich ver-eerd door het verzoek der Hollanders om een verbond met hem te sluiten en stond gaarne toe dat zij te Djapara een versterkt huis bouwden. Tol behoeften zij hem niet te betalen, want hij was geen koopman, zeide hij minachtend, zoo als de vorsten van Bantam en Surabaya, en als de eerste 't hun te lastig maakte zou hij hun wel bijstand bieden. Zij moesten hem evenwel ook hulp bewijzen en beloven zijn schepen geen afbreuk te doen. De regent van Kendal kreeg in last voor materialen tot den bouw van het huis te zorgen, en weldra ontving Both van hem bericht dat ze gereed lagen en zond hij den Raad van Indie Steven Doenssen naar Djapara om het werk te beginnen en er voorloopig als hoofd te blijven. Hoewel de bouw nog geen voortgang had bleek Djapara als voorraadschuur voor de Hollanders onschatbaar.¹

Intusschen was de regeeringstijd van Pieter Both reeds lang verstreken en te vergeefs zag men in den loop van 't jaar 1614 naar de aankomst van zijn opvolger uit. Bewindhebbers hadden daartoe een uit hun midden gekozen, den koopman Gerard Reynst, die sedert de oprichting der Compagnie onder hare bestuurders eene plaats had bekleed, en voegden hem toe als ervaren raadsman² den ons welbekenden Steven van der Haghen. Den 2 Juni 1613 van Texel uitgezeild, had Reynst op reis zooveel oponthoud dat hij eerst den 4 November 1614 met drie schepen voor Bantam aankwam. Both droeg het bewind aan hem over en keerde in December naar 't vaderland terug, maar hij zou het niet weerzien. Zijn schip ging in een storm bij 't eiland Mauritius te gronde.

Reynst was niet ingenomen met het regeeringsbeleid van zijn voor-ganger. Both had de instructies van Bewindhebbers getrouw opgevolgd, maar wat in Indie in de eerste plaats vereischt werd: een blik op het geheele raderwerk en het talent om dit in beweging te

¹ Both bij De Jonge IV p. 16; Coen aldaar IV 22, 25. Vgl. Veth, Java II 303—5.

² „als tweede persoon naast den Gouverneur-Generaal en eerste Raad van Indië" (Resol. Bewindh. 21 Febr. 1613). Matelieff vergist zich dus in zijn brief aan H. de Groot van 3 Maart 1616 (Rotterd. Historiebladen, 3e afd. I bl. 347) als hij zegt „Steven Verhagen moet voor ondercomis mede varen, daer hij nauwlijks toe can comen."

brengen, een vast plan van handeling ontbrak hem. Hij liet zich te veel door de omstandigheden leiden. Reynst, een koopman in zijn hart, betreurde vooral de groote kosten zonder zichtbare baten van den oorlog in de Molukken en van al de forten die daar gebouwd waren. Hij wilde liever den vijand met macht van schepen afbreuk doen. Ook was het zijn plan de handelskantoren die weinig of geen voordeel gaven op te heffen en de overigen voordeliger te maken. Maar daartoe was geld noodig. En Bewindhebbers hadden hem daarvan zeer schraal voorzien, deels uit onbekendheid met den toestand, deels omdat de baten in den laatsten tijd niet in verhouding hadden gestaan tot de lasten.¹

Reynst bespeurde al spoedig dat de Rijksbestuurder van Bantam niet was te bewegen in zijne politiek ten aanzien der Hollanders verandering te brengen. Met den Regent van Djakatra, die ook reeds meer eischen ging doen, sloot hij eene overeenkomst waarbij alleen rechten voor sandelhout en specerijen werden toegestaan; de overige pretensies werden voor een klein jaargeld afgekocht.² Van hier voer hij den 10 December met 3 schepen en 4 jachten binnenwaarts. De Raad had besloten dat hij naar Banda zou gaan om Pulu Ai te veroveren en er een fort te leggen, op Ambon de Engelschen den inkoop van nagelen beletten, de Molukken van soldaten en ammunitie voorzien en dan terugkeeren om, zooals Bewindhebbers hem hadden opgedragen, ook te Djohor eene versterking te maken.

Den 21 Februari 1615 kwam hij voor de Nederlandsche vesting op Ambon. Van 1611 tot Juni 1614 was hier het bewind gevoerd door Jasper Janssen. Het was in zijn voordeel geweest dat kapitein Hitu met zijne overburen van Luhu en Kambelo overhoop lag. De kipati van Kambelo³ was om zijn heerschzucht verjaagd en had op Hitu steun gevonden, maar nu wilde men hem zijne slaven niet uitleveren. „T ware te wenschen“, schreef Janssen „dat dit volk altijd met elkander oorlog voerde, want dan valt het voor ons het gemakkelijkst met hen te handelen.“ Hij had echter geen macht genoeg om te beletten dat die van Luhu, Kambelo en Lesidi hunne nagelen verkochten aan Javanen en Maleiers die ze naar Makassar en Gresik brachten, waar de Portugeezen ze kwamen afhalen. Men kon dit

¹ Reynst aan J. Nicquet in de Bouwstoffen doer mij uitgegeven, bl. 111, 112. Vgl. de Inleiding bl. XIII, XIV, XV.

² Contract in dato 21 Dec. 1614 bij Van der Chijs, De Nederlanders te Jacatra, bl. 206—8.

³ Jasp. Janssen noemt hem „Qupatmaere“.

bemerken aan de kleedjes uit Voor-Indië, die zij daarvoor in ruil kregen. Natuurlijk hadden zij de nagelen wel aan de Hollanders verkocht als deze ze even goed hadden wilden betalen. Maar zij wilden de prijzen dwingen.¹

Geen wonder dat dus de Engelschen hier welkom waren. In April 1613, juist toen Coen zich hier bevond op weg naar de Molukken², kwam voor Hitu een Engelsch scheepje door Sir Henry Middleton van Bantam afgezonden en waarop de koopman John Jourdain bevel voerde. Hij verzocht de Orang-kaja's hem nagelen te verkoopen en dreigde bij weigering, dat hij hen als vijanden zou behandelen. Janssen, door Steven Coteels, den faktor op Hitu, gewaarschuwd, zond hierop Coen met zijn schip naar Hitu en Ceram om de hoofden te vermanen zich niet met de Engelschen in te laten. Die van Hitu gaven dan ook aan Jourdain te kennen dat zij een contract hadden met de Hollanders, waarop hij naar Luhu overstak. Coen ontmoette hem hier en trachtte hem te vergeefs te overreden om te vertrekken. Jourdain hield vol dat de inwoners vrije lieden waren en dat hij niet inzag waarom zij niet met hem mochten handelen. Te Luhu woonde de Ternataansche stadhouder Kimelaha Sabadin, die de Hollanders gunstig was en bewerkte dat aan de Engelschen niet werd toegestaan aan land een hut op te slaan. Maar terwijl Coen naar Kambelo voer om den Engelschman voor te komen bewerkte de Orangkaja Tikos dat hem eene kleine partij nagelen verkocht werd, en hoewel Coen de Luhueezen daarvoor een boete oplegde, gelukte het Jourdain te Kambelo eveneens eenige lading op te doen. Als het waar is dat de Engelschman het dubbel gaf van de Hollanders, zoo als Tikos beweerde, dan was het zeker te begrijpen dat hun juk zwaar viel. Wél mocht Coen klagen dat Jourdain „een groot stuk gelds uit den buidel der Compagnie had gezaagd“ want niet alleen met geschenken, ook met verhooging van den prijs der nagelen moest men nu de inlanders te vriend houden. „Men behoorde hierin“ schreef Coen „anders, te weten naar recht (!) en natuurlijke autoriteit te procederen.“

Deze meening was ook Adriaen Blocq Martensz toegedaan, die in Juni 1614 Jasper Janssen opvolgde. Hij liet in Februari van 't volgende jaar de hoofden der nagelplaatsen op Ceram door Kimelaha Sabadin te Luhu bijeenroepen en bracht het zoover dat zij beloofden „altijd gedurende“ de nagelen aan de Compagnie te zullen leveren

¹ Jasper Janssen aan Bewindh. 12 Juli 1612, 31 Mei 1613.

² Zie hiervoor bl. 265 aant. 2, en vgl. Bouwstoffen door mij uitgegeven bl. 44—49.

voor 60 realen de bahar in plaats van 50 zoo als vroeger betaald was. Daar zij zelven betoogden dat zij er wel eens 90 realen voor ontvangen hadden was het genoeg te voorzien waarop deze beloften zouden uitloopen.¹

Toen Reynst hier in dezelfde maand aankwam keurde hij het contract goed maar zag wel in dat men het niet zou kunnen handhaven zonder te Luhu en te Kambelo versterkingen te maken. Hij wilde daartoe eerst machtiging van den Sultan van Ternate vragen, om althans den tegenstand van die zijde te voorkomen.² Daar de Gouverneur-Generaal hier de Engelschen die hij zocht niet aantrof voer hij in 't laatst van Maart naar Banda.

De toestand was hier voor de Hollanders onhoudbaar. Na Both's vertrek³ hadden de Orangkaja's verboden dat eenig Bandanees te Nera zou komen om levensmiddelen of noten te koop te brengen. De laatsten werden allen door Makassaren en Javanen voor de Portugeezen opgekocht.⁴ Dirck Pieterz van de Sande, die in Maart 1614 Steven Doenssen als gouverneur verving, deed zijn best om de forten te versterken, maar bij gebrek aan roeijachten of sloepen kon hij tegen de vereenigde Bandaneezen niets uitrichten en deze lagen op den loer om waar zij konden de Hollanders van kant te maken, hetgeen bij de minste onvoorzichtigheid van hun kant gelukte.⁵

De Hollanders waren dus eenstemmig van oordeel dat men met kracht tegen de Bandaneezen moest optreden. Velen meenden dat men ook op Groot Banda, waar de meeste noten vielen, een fort moest bouwen, maar men zou dan toch niet kunnen beletten dat de noten ter sluiks naar de eilanden Ai en Run werden gebracht, die, op eenigen afstand van de andere gelegen, zeer dikwijls door wind en stroom voor zeilvaartuigen onbereikbaar waren. Vooral Ai werd wel eens de sleutel tot de Banda-eilanden genoemd omdat de vaartuigen van het westen komende in 't gezicht van 't eiland en dikwijls dicht onder den wal langs moesten komen, zoodat hij die hier meester was door het aanhalen dier vaartuigen de anderen kon dwingen.⁶ Er gingen reeds stemmen op — en Bewindhebbers waren niet vreemd aan dit denkbeeld — om de Bandaneezen die vijandig

¹ Memorie van A. Blocq Mz. in Bouwstoffen door mij uitgegeven bl. 189—191.

² Resol. G.-G. en R. 13 Maart 1615.

³ Zie hiervóór bl. 265.

⁴ St. Doenssen aan Bewindh. uit Nera 11 Juli 1613.

⁵ D. Pz. van de Sande aan Bewindh., uit Nera 15 Mei 1614.

⁶ Henr. de Waterfort, koopman op Banda, aan Bewindh. 23 Mei 1615.

bleven te straffen met het vernielen der notenboomen; de Compagnie kon toch de helft van den oogst niet vertieren. ¹ Vooral Puli Ai kwam hiervoor in aanmerking omdat de Engelschen hier handel gedreven en met de inwoners een contract gesloten hadden en men hun als zij terugkwamen den handel moeielijk zou kunnen beletten. En dat zij zouden terugkomen was zeker, want Jourdain had den 26 Januari 1615 den koopman George Ball met een schip van Bantam uitgezonden om zich eerst naar Makassar en dan naar de Specerij-eilanden te begeven. ²

Reynst was dan ook nauwelijks (21 Maart 1615) met drie schepen voor 't fort Nassau op Nera aangekomen of drie dagen later verscheen Ball, wien het niet gelukt was Pulu Ai aan te doen, voor dezelfde reede. ³

Het sprak van zelf dat Reynst van zijne overmacht gebruik maakte om Ball te verbieden en te beletten met de Bandaneezen handel te drijven, maar de Engelschman wist toch op Pulu Ai goederen aan land te brengen. Hij liet er Sophony Cozucke (een Rus in Engelschen dienst) met een jacht achter om op lading te wachten en stak toen over naar Ambon. ⁴

Reynst, die intusschen versterking van Ternate had ontvangen, waaronder 70 Japanners, liet nu de reede voor Pulu Ai peilen. Den 13 Mei besloot men op dat eiland eene landing te doen en den volgenden dag werden 700 man overgezet. Het bevel voerde Adriaen van der Dussen. De aanval was gemunt op een dubbel fort, het eene boven het andere gelegen. Het lagere fort, waarin een schoone moskee stond, werd zonder moeite veroverd, waarop de Bandaneezen ook het andere verlieten. Maar terwijl de Hollanders aan 't plunderen waren openden de Bandaneezen op eens uit het hoogere fort zulk een moorddadig vuur — met engelsche wapens — dat de moskee en de pakhuizen in brand vlogen en de veroveraars met een verlies van 30 dooden en 160 gekwetsten moesten aftrekken. Te weinig kennis van het terrein — een fout die de Hollanders niet spoedig zouden afleeren — en gevaar voor de booten om hier te blijven

¹ Memorie van Hend. Brouwer in Bouwstoffen door mij uitgegeven bl. 5—8.

² Calendar of State papers. East Indies I No. 888, 904.

³ Den 16 Maart had eene uitbarsting van den Gunung Api plaats gehad, waardoor de notenboomen op Nera en half Banda bedorven werden, zoodat in 4 of 5 jaar geen vruchten te wachten waren. Ook aan de goederen en rijst in het fort werd veel schade toegebracht.

⁴ Calendar etc. No. 1004, 1006.

liggen, dwong hen den aanslag op te geven en naar Nera terug te keeren. ¹

Reynst besloot na dit vruchteloze wapenfeit geen tijd meer te verliezen maar de Engelschen naar Ambon te volgen. Hij liet voor Nera genoegzame macht achter om alle jonken die niet van Bantam of Djapara kwamen aan te halen; om het volk daartoe aan te moedigen werd hun de helft van den buit toegezegd. ²

Reeds den 8 April was John Bailye met een jacht, dat Jourdain Ball had nagezonden, voor Hitu gekomen, maar hier en te Luhu werd hem door den Gouverneur Blocq het handelen belet. In 't begin van Mei trof Ball, van Banda komende, Bailye voor Luhu aan. Na eenige samenkomsten met de inwoners vergunden zij hem door toedoen van Tikos, hoewel tegen den zin van Kimelaha Sabadin, een kantoor te vestigen. Blocq, die dit niet kon beletten, had intusschen vernomen dat te Kambelo zekere Kaitsjil ³, in het vorige jaar met gevolg van Banda gekomen om de dochter van Imam Sibori, een der hoofden van Kambelo, te trouwen en sedert daar gebleven, den Hollandschen koopman bedreigd had. „Ons dacht“, verhaalt Blocq, „dat het nu tijd was ergens een vasten voet te krijgen en onze gemaakte contracten *wat te verzekeren*.“ Voor Kambelo komende, tracht hij te vergeefs het fortje, dat de inlanders daar hadden aangelegd, te vermeesteren en schiet uit spijt over dien tegenspoed de plaats in brand. Natuurlijk wenden de inlanders zich nu onmiddellijk tot de Engelschen, die maar al te bereid zijn om hun te hulp te komen. Ball begeeft zich naar Kambelo, zendt eenige versterking in het fort, waar de inlanders de Engelsche vlag ontplooid hebben en noodzaakt de Hollanders hunne loge te ontruimen.

Terzelfder tijd kwam Reynst voor Luhu en zag ook daar de Engelsche vlag van een der huizen waaien. Sabadin was aanstonds bereid die te doen afnemen en de Engelschen aan den Gouverneur-Generaal uit te leveren. Deze voer nu met hen naar Kambelo. Ball had intusschen ingezien dat hij alleen de overmacht der Hollanders niet kon trotseeren en op de sommatie van Blocq zijne manschappen uit het fort laten komen en weder ingescheept. Toen dus Reynst hier aankwam was de zaak al geschikt en Ball bereid om te vertrekken, waarop hem de gevangenen werden uitgeleverd.

¹ Henr. de Waterfort als boven; Resol. van G.-G. en R. 13, 14 Mei 1615; Journaal van Pt. van den Broecke in Begin en Voortgang der O. I. Comp., bl. 26, 27.

² Resol. G.-G. en R. 24 Mei 1615.

³ Hij wordt door Blocq „Kitchyl Joucke“ genoemd.

Het fort te Kambelo werd thans door de Hollanders met 30 man bezet; maar de plaats was verlaten. De inwoners waren gevlucht en wilden niet terug komen en hunne woningen weder opbouwen om die, zoo als zij zeiden, zonder reden weer in brand te zien steken.¹

De Gouverneur-Generaal besloot, om de vestiging van Nederlanders op Ambon aan te moedigen, hun den vrijen handel op de omliggende eilanden toe te staan; de nagelen moesten zij natuurlijk aan de Compagnie verkoopen en meer dan één bahar mochten zij niet in voorraad hebben.²

Van Ambon voer Reynst naar de Molukken. Wat hier sinds het vertrek van Both was voorgevallen vernemen wij in 't volgende hoofdstuk. Even als van Banda zond Reynst ook van hier drie schepen naar Bantam vooruit om in de zeestraten te kruisen, want op raad van Reael besloot men geen tocht naar de Philippijnen te doen en zich te houden aan het vroeger genomen besluit tot een expeditie naar Djohor en Malaka³. De Gouverneur-Generaal was zeer tevreden over 't bewind van Reael en aarzelde niet hem bij Bewindhebbers als zijn opvolger aan te bevelen⁴. De Gouverneur der Molukken genoot niet alleen de achting zijner landslieden en inlandsche bondgenooten, maar ook zelfs zijn tegenstander, de Spaansche Gouverneur wist niets dan goed van hem te zeggen.⁵

Den 14 Juli vertrok Reynst met vier schepen naar Bantam, waar hij den 4 October voet aan wal zette. Hier werd het eerst de tocht naar Djohor besproken. Van het bouwen van een fort moest, om redenen die wij later zullen vernemen, worden afgezien, maar Reynst wilde zich zelf met een achttal schepen naar Malaka begeven om de Portugeesche schepen die men daar aantrof te vernielen en inzonderheid om de karakken van Macao op te wachten. Waarschijnlijk zag hij kort daarna om gezondheidsredenen zelf van dit plan af en droeg het op aan Steven van der Haghen.

Ook ten opzichte van Banda moesten onmiddellijk maatregelen

¹ Zie over 't voorg. Resol. G.-G. en R. 28 Mei 1615; Adr. Blocq Mz. aan Bewindh. 1 Juli 1615; Memorie van denzelfden in de Bouwstoffen door mij uitgegeven p. 191—92; St. Coteels aan Bewindh. 3 Juli 1615; Stev. van der Haghen in de Bouwstoffen p. 209; Calendar of State papers. E. Indies I No. 1004, 1006.

² Resol. G.-G. en R. 5 Juni 1615.

³ Resol. G.-G. en R. 8, 22 Juni 1615. Vergelijk over andere besluiten hier genomen het volg. hoofdstuk.

⁴ Reynst aan Bewindh., uit Bantam 26 Oct. 1615.

⁵ Correspondencia de Don. Geron. de Silva p. 381: "Es hombre de buen juicio y bien quisto."

worden genomen. Een paar dagen voor Reynst was Sophony Cozucke met het volgeladen jacht van Pulu Ai te Bantam aangekomen en had een Orangkaja met gevolg medegebracht om over een accoord met de Engelschen en de maatregelen ter verdrijving der Hollanders uit Nera te beraadslagen. De laatsten besloten nu zoodra mogelijk twee jachten naar Banda te zenden en een schip naar de Molukken om Reael te gelasten met alle soldaten die hij kon missen naar Nera te gaan en zich zoo mogelijk van Pulu Ai meester te maken.¹

Reynst en Coen waren ten volle overtuigd dat het monopolie der specerijen aan de Hollanders toekwam, omdat zij eenmaal op de specerijeilanden fortten hadden aangelegd, en dat zij in hun volle recht waren om andere natiën te weren zoodra de inwoners met hen een contract hadden gesloten. Zeker is het dat de Engelschen waar zij konden eveneens handelden, maar hier, waar hun de macht ontbrak, heette het dat zij strijd voerden tegen het monopolie en de rechten der inlanders verdedigden.

Moest het de Engelschen verbitteren door eene kleine natie te worden overvleugeld, ook de Hollanders zagen met leede oogen dat overal waar zij kwamen de Engelschen in hun voetspoor traden. Nauwelijks bemerkten deze dat hunne mededingers te Djakatra een veiliger pakhuis voor hunne goederen en een beter ververschingsplaats voor hunne schepen gevonden hadden² of zij verzochten en verkregen van den Regent eveneens vergunning om daar hunne goederen op te slaan.³ Coen had nog niet lang betrekkingen met Djambi aangeknoopt, na vernomen te hebben dat daar veel peper te bekomen was, of ook de Engelschen zonden er schepen heen met hetzelfde doel.⁴ Er was dus van beide kanten reden tot verbittering.

De Pangeran-rijksbestuurder van Bantam, die van dien naijver tusschen beide natiën de voordeelen plukte en nog onlangs de tollën had verhoogd, zag natuurlijk ongaarne hun vestiging te Djakatra en te Djambi. Wij mogen wel met Coen aannemen dat dit de voorname reden zal geweest zijn van den oorlog die in dezen tijd tusschen Bantam en Djakatra dreigde uit te breken naar aanleiding van zekere geschillen tusschen Pangeran Pontang, een leenman van Bantam, en den regent van Djakatra over landbezit. In 't volgende werden

¹ Resol. G.-G. en R. 11, 20 Oct.; Bouwstoffen door mij uitgegeven bl. 113 ond.; Purchas I b, p. 516; Calendar ut s. No. 1023, 1072, 1078.

² Zie van der Chijs, de Nederlanders te Jacatra, p. 13; Calendar etc. No. 1078,

³ In den loop van 1615. Vgl. Calendar etc. No. 862, 1078 etc.

⁴ Eveneens in 1615. Zie ons Achtste Hoofdstuk.

echter deze geschillen bijgelegd.¹ De regent zou daarom de wraak van Arja Manggala niet ontgaan.

Hoewel de Engelschen dit jaar acht schepen te Bantam hadden zien komen ontbrak het Jourdain evenzeer aan geld als de Hollanders. Reynst en Coen klaagden steen en been aan Bewindhebbers dat zij hun zoo weinig kapitaal zonden.² In 't begin van December 1615 kwamen vijf schepen de Hollandsche vloot versterken. Reynst lag destijds te Djakatra gevaarlijk ziek en toen hij vernam dat zijn zoon, met die vloot overgekomen, in Straat Sunda overleden was, nam zijne ziekte zoodanig toe dat hij den 7 December overleed. Het verlies voor de Compagnie zou zwaarder geweest zijn indien hier niet een man als Coen de teugels van 't bewind had kunnen opvatten totdat men een opvolger kon kiezen.³ Dien tijd wilde de voortvarende directeur van den handel niet laten voorbijgaan zonder de gehate Engelschen uit de Banda-eilanden te verjagen. Den 12 December besloot de Raad te Bantam Jan Dirkszoon Lam met vier schepen naar Ambon te zenden om daar alles vaardig te maken tot verovering van Pulu Ai, en in 't begin van Januari 1616 werden hem nog drie schepen en een jacht nagezonden. Coen had toen van Bewindhebbers last bekomen om „den handel van de Engelschen met alle bekwame middelen te beletten doch zonder eenige handdadigheid tegen hen te plegen.”⁴ Hij aarzelde niet dien last zeer ruim op te vatten en gaf aan Jourdain kennis dat men alle Engelschen die in de Specerij-eilanden handel dreven vijandig zou bejegenen.⁵ Jourdain was echter de man niet om zich door die kennisgeving te laten afschrikken.

¹ Zie Coen bij De Jonge p. 34, 38, 39; Resol. Bantam 27 Juni, 25 Aug. 1615. Humphrey Elkington verhaalt dat den 24 Aug. 1615 de moskee te Bantam door den bliksem werd in tweeën gespleten en de priester bijna gedood, 't geen Sultan en volk als een slecht voorteeken beschouwden, waarom zij besloten vrede te maken met Djakatra. (Voyage of N. Downton bij Purchas I b p. 515). Zie ook van der Chijs, a. w. p. 13, 16.

² Calendar etc. No. 386, 430, 1104; Coen bij De Jonge p. 24, 32 enz.; Reynst in: Bouwstoffen door mij uitgegeven p. 111. Vergelijk ook de Inleiding.

³ Deze verkiezing werd uitgesteld omdat de Raden van Indië bijna allen afwezig waren. Zie Coen bij De Jonge p. 37, 39. Bij de waarschijnlijkheid der benoeming van Reael zal dit Coen niet ongevallig zijn geweest.

⁴ Bewindh. aan J. Pz. Coen, 21 Nov. 1614.

⁵ Resol. Bantam 11 Jan. 1615.

VIERDE HOOFDSTUK.

Don Juan de Silva maakt een vloot gereed om de Hollanders uit de Molukken te verjagen. Toestand der Molukken sedert het vertrek van Pt. Both (Aug. 1613). Siau door de Hollanders bezet. Tocht van Laurens Reael naar de Philippijnen (Sept. 1614), van Gonçalo Rodrigues de Sousa naar de Sula-eilanden (Febr. 1615). Reynst bezoekt de Molukken. Maatregelen door hem genomen. De bewoners van Siau opgelicht (Oct. 1615) en naar Banda gevoerd. De Spanjaarden in de Molukken worden door de Tidoreezen verlaten. Tijding van Juan de Silva's vertrek uit Manila (Jan. 1616).

De Gouverneur der Philippijnen, Don Juan de Silva, had zich door zijn vergeefschen tocht naar de Molukken in Januari 1611 niet laten afbrengen van zijn voornemen om de Hollanders uit de Specerij-eilanden te verjagen en die onder Spaansch gezag te brengen. In 1612 zond hij den maestro de campo Cristóbal de Ascueta Menchaca, die vroeger in de Molukken het bewind had gevoerd, naar Goa om bij de Indische kooplieden geld op te nemen (wat hem niet gemakkelijk zou zijn gevallen) en daarvoor schepen te koopen en volk te werven. Ook had Ascueta in last de galjoenen die de Vicekoning gereed mocht hebben naar Manila te geleiden. Maar van het schip waarop hij naar Malaka voer werd nooit iets vernomen, en van den Vicekoning ontving Silva bericht dat hij nog geen schepen kon zenden.¹

Silva's protesten aan de Spaansche regeering waren echter niet geheel vruchteloos gebleven. In 1613 werd hij gemachtigd eene vloot voor de Molukken uit te rusten en de Vicekoning ontving bevel hem een eskader te hulp te zenden. Ook gingen vier galjoenen rechtstreeks van Lissabon naar Manila onder zeil.

De Vicekoning kon of wilde de voordeelige vaart op China niet ter wille der Molukken verwaarloozen. Toen in Mei 1613 drie Chinavaarders te Malaka aankwamen, trachtte Manuel de Mascarenhas Homem, gouverneur van Malaka, den bevelhebber wel te bewegen naar de Philippijnen te gaan in plaats van Macao, maar de laatste was blijde te kunnen zeggen dat hij daartoe geen last had ontvangen.

---

¹ Ferd. de los Rios, Relation p. 13; Bouwstoffen door mij uitgegeven p. 22; Correspondencia de Don Jeron. de Silva p. 165.

„Waardoor“, zegt Bocarro ¹ „een schitterende gelegenheid verloren ging om de Hollanders met vereende krachten te bestrijden.“ Daartoe echter zou die hulp thans zeker te vroeg zijn gekomen, want Don Juan was zelf nog niet gereed.

Hij ging intusschen ijverig voort met het bouwen en uitrusten van schepen. Met groote kosten en opoffering van vele menschenlevens werden de boomen uit de bosschen naar Manila gesleept, geschut en ammunitie en zelfs garnizoen gelicht uit plaatsen waar men ze noodig had tot bescherming tegen de zeeroovers, van Cebu waar onmiddelijk de Mindanauwers strooptochten deden; uit de Molukken zelven, waar men den bevelhebber Geronimo de Silva, onder telkens herhaalde belofte van spoedige hulp, de middelen ontnam om zijne bondgenooten tegen den vijand te beschermen. De verwachte galjoenen uit Spanje, die in Augustus 1614 te Manila aankwamen, bleken slechts 4 karveelen te zijn, onder een oud-bevelhebber der Molukken, Ruy Gonçaves de Sequeira, wiens komst Silva niet aangenaam was omdat hij in last had om hem op de vingers te zien. Eerst op 't eind van Mei 1615 zond de Vicekoning vier galjoenen van Goa naar Manila. Hoe het daarmede afliep zullen wij later zien. ²

Keeren wij thans naar de Molukken terug. Na het vertrek van Both ³ zagen de Hollanders spoedig in dat het oude fort op Tidore moeielijk te versterken zou zijn daar het punt slecht gekozen was. Zij besloten dus het te ontmantelen en te verlaten. Voor een aanslag op een der andere Spaansche forten was hun macht te gering. Schepen hadden zij genoeg, — Both had er twaalf achtergelaten — maar de soldaten ontbraken. Zoodra de moesson het vergunde (Januari 1614) liep dus de Hollandsche vloot in zee en bleef daar op de vaartuigen van Manila kruisen. Met geringen uitslag evenwel. Maar de zee zelve was hun bondgenoot geweest. Eenige galeien en fregatten, in October 1613 van Manila afgezonden om de Molukken van het noodige te voorzien, verongelukten aan de kust van Mindoro. Een tweede eskader, waarop zich 100 Spanjaarden en 100 Pampangers bevonden, kwam nog juist voor het uitvaren der Hollandsche vloot behouden ter reede van Ternate. Die versterking was voor de Spanjaarden niet voldoende om offensief te kunnen optreden. Een enkele

¹ Decada XIII da Historia da India, p. 106.

² Zie over 't voorg. Ferd. de los Rios p. 13—14; Bocarro p. 291—94, 384, 427; Correspondencia de Don Geron. de Silva p. 163—64, 166, 168, 199, 201, 255, 256.

³ Zie hiervóór blz. 274.

maal slechts hadden er kleine zeegevechten plaats, maar het waren niet meer dan schermutselingen. De Tidoreezen, reeds lang gepaaid met de komst van Don Juan en zijn vloot, begonnen Don Geronimo openlijk te verwijten dat hij hen om den tuin leidde. Ook de Spanjaarden zelven morden, want er was steeds gebrek aan mondkost en de galei moest die dikwijls van verre gaan halen. „Ik smeeek u bij Gods ingewanden“, schreef Don Geronimo aan zijn bloedverwant te Manila, „help deze plaats zoo spoedig gij kunt, want wij sterven van honger.“¹

In deze benarde omstandigheden konden zij de bewoners van Siau geen bijstand bieden toen de Hollanders zich met de Ternatanen onder Kaitsjil Ali² vereenigden om zich van dat eiland meester te maken. Het schijnt dat de radja en zijn zoon afwezig waren en geprest door een Spaansch kapitein om de inwoners van Tagolanda te straffen, die twee paters Franciscanen om het leven hadden gebracht.³ Bij de komst van Ali vluchtten de Siauwers in 't bosch daar zij als Christenen niet onder de Ternatanen wilden staan. Maar tegen de Hollanders hadden zij geen bezwaar, indien zij bescherming van hen genoten. Er werd nu een kleine bezetting in 't fort gelegd en Reael zond er den 17 Augustus den fiskaal Rossingeyn heen om een nieuwen radja aan te stellen, daar de oude en zijn zoon door de Spanjaarden naar Manila waren medegenomen. De keus was, zoo als wij later zullen zien, niet gelukkig.⁴

Nu Siau verzekerd was besloot Reael den last van Bewindhebbers op te volgen en den vijand in zijn eigen gebied, de Philippijnen, te verontrusten. Een vast plan schijnt hij niet gehad te hebben maar het doel zal geweest zijn de schepen, die voor de expeditie naar de Molukken op stapel lagen, waar men die vinden kon te vernietigen.⁵ Reael zelf nam het bevel op zich, en begaf zich den 11 September 1614 met 7 schepen en 3 jachten op weg. Men deed Siau aan en Sangir, namelijk de baai van Kalongan aan de westzijde van dat eiland, waar even als op Siau Christenen woonden, die altijd in oorlog waren met de Mohammedaansche bewoners der oostzijde, De laatste stonden onder Ternate en om die reden wilden de San-

¹ Correspondencia de Don Ger. de Silva, p. 164—227 (Oct 1613—Juli 1614).

² Vgl. hiervoor bl. 271.

³ Correspondencia p. 258, 259. Vgl. aldaar p. 113.

⁴ Resol. Gouv. Reael en Raden, 14, 17 Aug.; Journael van Reael 2 Aug., 15 Sept. 1614. Vgl. Correspondencia p. 224.

⁵ Ger. de Silva schrijft aan Juan de S. dat Reael's plan was de vaartuigen te Iloilo en Punta del Naso (Panay) te verbranden (Correspondencia p. 247).

gireesche Christenen wel de Hollanders als hun meesters erkennen maar niet de Ternatanen. Het gelukte Reael de veeten tusschen beide partijen tijdelijk bij te leggen.

Den 29 September liet hij de ankers vallen voor Samboanga aan de zuidpunt van Mindanao, waar men veel verversching aan boord der schepen bracht, en den 2 October aan de haven La Caldera. Hier kwamen zoowel van Sulu als van Mindanao (namelijk van de voornaamste vestiging der Maleische piraten aan de baai van Illana) afgevaardigden om hulp te bieden. Reael antwoordde dat hij niet op hen kon wachten, maar zij zouden hem te Otong of elders kunnen vinden. Den 6 October werd de tocht voortgezet en den 14 ankerden de schepen in de haven van Iloilo aan de zuidkust van Panay. Hier besloot men te landen en „met branden en blakeren alle mogelijke schade te doen.“ De Spanjaarden, die bij tijds door den Gouverneur der Molukken gewaarschuwd waren en geen kans zagen het houten fort te Otong tegen de overmacht te verdedigen, trokken zich met de inlanders en al wat zij redden konden in de bosschen terug. Alle plaatsen in den omtrek: Otong, Arevalo, Jaro en de vaartuigen die in de haven lagen werden nu door de Hollanders in brand gestoken, het vee en al wat zij van mondkost vonden naar de schepen medegenomen. Daarop besloten zij onder zeil te gaan naar Manila. Maar dit besluit was gemakkelijker te nemen dan ten uitvoer te brengen. Wind en stroom dreven de schepen, ook toen zij bewesten Panay om wilden zeilen, naar het zuiden af, zoodat het niet mogelijk bleek tegen den moesson op te komen. Men was dus genoodzaakt terug te keeren en kwam den 1 December weder voor Caldera. Reael zond nu de soldaten die hij uit de forten gelicht had naar de Molukken terug en bleef hier met de overige schepen een poos vertoeven om den doortocht aan de Spanjaarden te beletten. Hier kwam de Sultan van Sulu met gevolg in tien korrekoren hem bezoeken. „Het is een civiel volk“, schreef Reael „altemaal sprekende goed maleisch, alzoo ze met de Maleiers en die van Borneo veel handelen in paarden, die er zeer schoon vallen, was, schildpadshoorn en goud. Zij toonden allen veel vijandschap tegen de Spanjaarden.“ Ook twee of drie radja's van Mindanao kwamen hier vriendschap met hem sluiten. Wij herkennen Reael in het besluit om eenige gevangen Spanjaarden en inlandsche Christenen van hen te lossen tegen eenig klein geschut. Den 26 Januari 1615 kwam de Hollandsche vloot weder ter reede van Malayo.¹

¹ Resol. Gouv. Reael en Raden 15 Aug., 9 Sept. 1614 tot 11 Jan. 1615; Jour-

Terwijl Reael nog voor Caldera lag was het de Spanjaarden toch gelukt uit Manila naar de Molukken hulp te zenden. Zoo hoog was hier de nood gestegen dat Don Geronimo later aan den Koning schreef: „Het was eene bijzondere genade des Hemels dat Hij onze vijanden de oogen des verstands verblindde, opdat zij niet zouden weten wat in hun vermogen stond.“¹ Ook uit Goa kreeg hij eindelijk hulp. Den 21 September 1614 waren zes galjooten met soldaten en ammunitie onder Gonçalo Rodrigues de Sousa van daar uitgezeild naar de Molukken. Uit vrees voor desertie wilde Sousa Malaka niet aandoen maar een storm noodzaakte hem daartoe. Van hier zette hij met acht galjooten, elk met 30 soldaten, de reis voort. Eerst op 't eind van Jannari bereikte hij Makassar en den 15 Februari Ternate met vier galjooten, waarop zich ruim 150 soldaten bevonden. Wat met de overigen geschied was vernemen wij niet, wel dat Sousa ammunitie noch mondkost medebracht en zelfs een deel zijner soldaten ongewapend was. Don Geronimo stond hem dus toe met 3 galjooten en 2 galeien levensmiddelen te gaan zoeken. Hij voer eerst naar de Sula-eilanden, eene onderhoorigheid van den Sultan van Ternate. Op Sula bessi, groot en klein Manggoeli werden de kampongs verbrand, de inwoners die niet gevlucht waren gedood, en een aantal kora-kora's en jonken buitgemaakt, die op Ternate, Makian, Batsjan en Kaju t'huis behoorden. Twee schepen door Reael uitgezonden om hun den „handel“ (!) te beletten en den Hollandschen koopman die op Taliabu gevestigd was af te halen, voorkwamen misschien dat dit eiland hetzelfde lot onderging. Volgens het Portugeesche verhaal kwam Sousa vervolgens aan het „rijk van Corone“², ontscheepte hier zijn soldaten en maakte zich meester van de voornaamste sterkte, waar de vorst zijn verblijf hield. Hij vond hier eenig geschut en korakora's. Drie groote vaartuigen waarmede de inlanders op hen afkwamen werden met geringe moeite veroverd, velen gedood, anderen waarbij een schoonzoon en een kleinzoon van den „Koning“ gevangen gemaakt. Daarop voer Sousa naar Makassar en kwam hier den 2 April te gelijk met een Hollandsch schip³ dat hij te vergeefs

nael van Reael 15 Sept. 1614 tot 26 Jan. 1615; Juan de la Concepcion IV. 333—334; Correspondencia de D. Geron. de Silva p. 282—83.

¹ Correspondencia p. 281.

² Op het kaartje van Buton in Spilbergen's Journaal vind ik aan de NW. kust *Crona* (elders *Corony*). Zou dus Buton bedoeld zijn en zouden de Portugeezen den radja hebben willen bestraffen voor zijn verbond met de Hollanders? Vgl. hiervoor bl. 274.

³ Het was de „Enkhuizen“ met proviand voor Ambon bestemd, waar het schip

trachtte te beletten voor de reede te ankeren, waar alle vijandelijkheden verboden waren. Voorzien van mondkost keerde Sousa met zijn eskader naar Ternate terug.¹

In 't begin van Juni 1615 kwam de Gouverneur-Generaal Reynst, zoo als wij in 't vorige hoofdstuk zagen, de Molukken bezoeken. Een van de voornamen punten waarover men beraadslaagde was dit: of men de inlandsche handelaars: Maleiers, Javanen en Makassaren met de wapenen uit de specerij-eilanden zou houden, hetgeen Bewindhebbers voor de Compagnie wenschelijk vonden. Zij verkochten namelijk de rijst en de kleedjes goedkooper dan de Hollanders. De raad van mannen, zoo als Reael en Van der Haghen, die het te ver gedreven monopolie afkeurden, en den inlander niet geheel aan de Compagnie wilden opofferen, gaf waarschijnlijk den doorslag dat de meerderheid besloot aan het verlangen van Bewindhebbers niet te voldoen. Men meende echter dat de handelaars enkel werden gelokt door de Hollandsche realen en besloot dus „allengskens de soldaten zoo weinig mogelijk geld uit te reiken.” Na het vertrek van Reynst werd hieraan gevolg gegeven, maar het verwekte in 't eerst zulk een ontevredenheid dat de bezetting van Motir het eiland aan de Spanjaarden in handen zou gespeeld hebben als het den kapitein niet gelukt was de oproerlingen bij tijds uit het fort te verwijderen. Voor het oogenblik werd nu het besluit geschorst² maar later weer tijdelijk in praktijk gebracht.

Ook was er sprake in den Raad om eenige forten die geen voordeel gaven te lichten, zooals die te Gamukonora en Sabugu op Halmahera, waar de Ternatanen zich van sagu voorzagen, dat te Batsjan, 't welk tot bescherming van den radja diende³, te Marieko op Tidore, te Motir, dat aan de inwoners geen genoegzame bescherming scheen te bieden tegen de rooftochten der Tidoreezen.⁴ Maar ook

---

niet komen kon omdat de moesson verlopen was. Wij vernemen later wat hier op dit schip werd uitgericht.

¹ Bocarro p. 293, 403—4; Correspondencia de G. de Silva p. 285, 289, 302; Resol. Gouv. Reael en Raden 25 Maart; Journaal van Reael 19 Febr., 27 Juli 1615; Reael aan Bewindh. 18 Juli 1616.

² Resol. G. G. en Raden 10 Juli; Resol. Reael en Raad, 24, 28 Oct., 28 Nov.; Journaal van Reael 12—23 Oct. 1615.

³ De Batsjanners hadden veel last van de Tidoreezen. Zie: Correspondencia de Geron. de Silva p. 194, 316. De radja huwde in 1616 de jongste dochter van Sultan Sahid van Ternate en ontving toen eene vereering van Reael (Resol. 14 Febr. 1616).

⁴ Correspondencia de Geron. de Silva p. 210.

hierin behield het gevoelen van hen die niet uitsluitend het oogennblikkelijk voordeel voor de Compagnie in 't oog hielden, de overhand en men besloot, zoolang de Spanjaarden nog kans hadden hier het overwicht te verkrijgen, de forten te laten bestaan.¹ Alleen dat te Gamukonora zou volgens een later besluit gelicht worden.

Een ander besluit van Reynst en zijn Raden zal vermoedelijk niet zonder protest van sommigen genomen zijn. Wij hebben boven verhaald hoe de Hollanders het eiland Siau bezetten. Er werd nu bepaald dat het garnizoen weder gelicht zou worden en de bewoners, om te beletten dat de Spanjaarden voortaan dienst van hen hadden, „des noodts met eenige rigeur“ naar de Banda-eilanden overgebracht, waar men handen noodig had om noten te plukken.² Den 23 September 1615 werden daartoe door Reael twee schepen afgezonden. Het verhaal van Adriaan van der Dussen, een der beide mannen die dien last ten uitvoer moesten brengen, is ons bewaard gebleven.³

De Hollandsche luitenant op Siau had, waarschijnlijk op verzoek van K. Ali, eenige soldaten in bezetting gelegd te Manado, eene onderhoorigheid van Ternate, maar Reael wilde de Compagnie niet met nieuwe forten bezwaren en gaf dus last om eerst het volk van daar te lichten, wat niet zonder tegenstand van de bewoners werd ten uitvoer gebracht. Daarop voeren de schepen naar Siau en kwamen den 12 October ten anker voor de kampong Mangganitu aan de oostzijde van het eiland.⁴ De inwoners waren reeds door de Ternataren ingelicht omtrent het doel der expeditie, maar de Hollanders veinsden het fort dat aan de noordzijde van 't eiland lag hierheen te willen verleggen en de inwoners dus slechts naar Mangganitu te willen overbrengen. Op die wijze wisten zij den radja met de hoofden en een groot deel der inwoners van het eiland aan boord te krijgen, en toen zij daar eenmaal waren werd hun de „odieuze last“ van den Gouverneur medegedeeld. Het zou natuurlijk geheel in hun voordeel zijn van een „kaal“ eiland als Siau, waar men hen moeielijk beschermen kon, naar een veel „bekwamer“ eiland te worden overgebracht, waar men hen niet van honger zou laten omkomen. Wat op die aanspraak volgde wordt wel terecht door den verhaler een

¹ Resol. G. G. en R. 10 Juli 1615; Resol. Reael en Raad 14 Febr. 1616; Reynst aan Bewindh. uit Bantam, 26 Oct.; Coen aan dez. 22 Oct. 1615. Zie ook Bouwstoffen door mij uitgegeven p. 140.

² Resol. G. G. en R. als boven; Resol. Reael en Raad 14—16 Sept., 8 Nov. 1615.

³ Bouwstoffen door mij uitgegeven bl. 132 vv.

⁴ Thans draagt een kampong op Sangir dien naam.

tragedie genoemd: de ontsteltenis der gevangenen; hunne pogingen om te ontsnappen; het overbrengen der vrouwen en kinderen die nog aan het strand vertoefden en waarvan velen bij de achtergebleven bewoners in het bosch vluchtten; de moord van een der hoofden dien men voor den verrader hield; de woede waarmede de Hollanders, die zich later aan 't strand waagden, tot in zee werden vervolgd.¹ Ook werd hun schanddaad spoedig in den omtrek bekend en kwamen de radja van 't eiland Kalongan met 15 korakora's en de inwoners van Manado tot hulp der Siauwers opdagen. De Hollanders vonden 't nu veiliger zich met de 450 personen die zij aan boord hadden (94 mannen, 244 vrouwen, de rest kinderen) naar Ternate te spoeden, waar men intusschen nog 33 Siauwers, die zonder erg uit hun korakora aan land waren gekomen, had ingerekend. Reael meende deze fraaie geschiedenis tegenover de Ternatanen nog met een zekeren „dekmantel“ te moeten bekleeden. Maar deze, in plaats van zich het lot der Siauwers aan te trekken, die altijd de partij der Portugeezen tegen hen gekozen hadden en Christenen heetten, waarschuwdde de Hollanders dat zij hen niet moesten vertrouwen. Van Ternate vertrok Van der Dussen met zijne gevangenen naar Ambon, waar door onvoorzichtigheid van den Gouverneur Blocq een vijftigtal hunner, door de Ambonners geholpen, in een korakora wist te ontsnappen. In Maart 1616 werden de overigen op Banda aan wal gezet. Wij zullen later meer van hen hooren.

Het jaar 1615 liep ten einde en nog altijd wachtten de Spanjaarden in de Molukken op de lang beloofde vloot uit de Filippijnen. Hun toestand was erbarmelijk. Hunne hulptroepen (Pampangos uit Luçon) liepen naar den vijand over om niet van honger om te komen. De bemanning der galei had geen kleeren om zich te dekken; dagelijks stierven er van gebrek en ellende. De Tidoreezen lieten hunne bondgenooten aan hun lot over, misschien ook omdat deze hunne vrouwen misbruikten.² Alleen de oude Sultan bleef hun nog trouw, maar dit baatte hun niets, want de eigenlijke regent wien allen gehoorzaamden was zijn zoon³ en deze had met de Ternatanen vrede ge-

¹ Reael schrijft dit „misverstant“ (!) hieraan toe, dat de zoon van den radja van Kalangan gekomen was om de dochter van den radja van Siau te huwen en deze zich bij de Hollanders aan boord bevond en niet van haar familie wilde scheiden.

² Zie den brief van Don Juan de Silva in Correspondencia de Geron. de Silva p. 258. Vgl. p. 278.

³ Cachilnaro heet hij bij Geron. de Silva; bij Reael: Kitchil Guarelamme. Zijn vader wordt door Silva Cachilmole genoemd.

sloten. Reeds in 1614 hadden zij daarover onderhandeld. „De zoon van den Koning van Tidore,“ schreef toen Reael,¹ „die alreede 't bewind van 't Koninkrijk heeft, heeft zijn zinne geworpen op d'oudste dochter van den gevangen Koning van Ternate en zuster van den tegenwoordigen, wier man, zijnde Koning van Djilolo, het voorleden jaar op de korrekorre van Sidang mede is verongelukt², niet zoozeer om de schoonheid des persoons maar om de gelegenheid van zoo hooge alliantie en de commoditeiten die daaruit spruiten, wat gemeenlijk de prinszen amoureuus maakt. De Ternatanen dan, die alsnu meenen het aas in hunne handen te hebben om de visch te vangen, zoeken hun profijt er mede te doen. De Tidoreezen daarentegen zoeken het aas zonder schade aan den angel te mogen bekomen“. ³ Reael had zich vroeger altijd tegen die bitsjara's verzet en ze zooveel mogelijk verhinderd — men vreesde voor een verbond van alle Mohammedanen tegen de christen-indringers, — maar hij liet het nu toe, omdat hij er de vijandelijkheden der Tidoreezen mede afkocht. Om die reden deed Silva juist zijn best er den Tidoreeschen prins af te brengen, maar te vergeefs; het hem te beletten, daartoe bezat hij de macht niet. Ook de Djiloleezen wilden de Spanjaarden niet meer bijstaan en dreven openlijk handel met Sabugu, waar de Hollanders nu gevestigd waren. Silva had reeds eenige hoofden en eindelijk den radja van Djilolo en zijne dochter opgelicht en naar Tidore doen brengen omdat hij voor verraad vreesde, maar om dezen radja, die door de Spanjaarden was aangesteld, gaven de Djiloleezen niets; hun wettige radja was de zoon van den omgekomenen en bevond zich te Malayo bij zijne moeder. De Spaansche kapitein te Djilolo mocht dus nog tevreden zijn dat men hem en de zijnen niet van gebrek liet omkomen. ⁴

Eindelijk, in de eerste dagen van 1616, scheen het dat Don Juan

¹ Aan Bewindhebbers, 20 Juni 1614.

² Zie hiervóór bl. 270.

³ Er bestond voor den Prins van Tidore een voornamen beweegreden om dit huwelijk door te zetten. Zijn vader had den troon beklommen omdat de toenmalige troonsopvolger nog te jong was. De laatste was gestorven, maar nu had diens zoon de meeste aanspraak op den troon en ook grooten aanhang onder de Tidoreezen. Bevreemd voor zijn oom, die den troon voor zijn eigen zoon bestemde, had hij zich naar zijn bloedverwant van moederszijde, den Sultan van Ternate begeven, en nu vreesde zijn neef, die veel minder gezien was dan hij, als de Ternatanen hem tegenwerkten, den troon niet te kunnen beklimmen. Vergelijk ook de legende bij den Ternataan Naidah (uitg. Van der Crab p. 441).

⁴ Correspondencia de Geron. de Silva p. 176—78, 217—18, 319—21.

de Silva aan zijn voornemen gevolg had gegeven. Een „Order en Instructie“ van den Gouverneur der Philippijnen aan Don Geronimo hield den last in om, indien de Hollanders nog geen versterking hadden ontvangen, hem 200 soldaten te gemoet te zenden langs Sangir en La Caldera.¹ Men dacht dus niet anders dan dat de Spaansche vloot eindelijk op weg was naar de Molukken. Maar in een geheim schrijven deelde Don Juan zijn bloedverwant mede dat de Vice-koning van Indie hem vier galjoenen had toegezonden en dat deze waarschijnlijk te Malaka gebleven waren omdat zij te laat kwamen voor den gunstigen moesson. Don Juan had hun toen met Gonçalo Rodrigues de Sousa mondkost en geld gezonden en den weg aangewezen dien zij hadden te volgen om zich met hem te vereenigen bij Straat Sunda, van waar hij plan had rechtstreeks naar Bantam te gaan, de Hollandsche schepen en factorijen te verbranden en zich dan naar Ambon en Banda te begeven, waarvan hij zich te lichter meester zou kunnen maken omdat hij daar niet verwacht werd en de inlanders met de Hollanders in oorlog waren. In Maart en April hoopte hij die eilanden te onderwerpen en den 1 Mei te vertrekken naar Ternate. Ieder denkt nog dat hij rechtstreeks naar de Molukken gaat en niemand is in 't geheim dan Sousa, een man zeer ervaren in de kennis van het vaarwater en die het plan voortreffelijk vindt.²

En werkelijk was het goed gezien van Silva, dat erkende ook de vijand³, om dezen in den waan te brengen dat hij rechtstreeks naar de Molukken ging en al diens macht daarheen te lokken, zoodat hij weinig tegenstand te duchten had als hij plotseling Bantam, Djakatra, Ambon en Banda overviel. Maar de ijver die hem bezielde voor de Kroon van Spanje liet de Portugeezen koud. En daarbij had hij de macht en waakzaamheid der Hollanders te licht geteld. Zoo werd, zooals wij aanstonds zullen zien, het goed beeraamde plan verijdeld.

¹ Aldaar p. 331—34.

² Aldaar p. 334—37. Vgl. de Bouwstoffen door mij uitgegeven bl. 124 ond.

³ Coen aan Reael, 7 Nov. 1616.

VIJFDE HOOFDSTUK.

Malaka in vrede met Djohor. Djohor door de Atjehers verwoest (Mei 1613). De Engelschen verkrijgen te Atjeh een uitsluitend contract voor den handel (1615). R. Sabrang volgt zijn broeder op als Sultan van Djohor. De Hollanders willen in dien omtrek een fort bouwen. Francisco de Miranda komt met vier galjoenen te Malaka, gaat op weg naar Manila doch keert terug. Djohor op nieuw door de Atjehers verbrand (Aug. 1615.) Gevecht tusschen de Atjehers en Portugeezen. Steven van der Haghen vernielt Miranda's galjoenen voor Malaka (10 Dec. 1615). Juan de Silva komt met zijn vloot in de zeestraat van Singapura. Hij sterft te Malaka (19 April 1616). De vloot keert naar Manila terug.

De Portugeezen te Malaka, die zich thans met de Spanjaarden in de Molukken in betrekking gesteld hadden, door bemiddeling der Makassaren en Javanen nog een groot deel der specerijen wisten te bekomen en ook de vaart op de eilanden beoosten Java nog onderhielden ¹, waren vooral in het Westelijk deel van den Archipel nog eene macht waarmede te rekenen viel. Aan de Oostkust van Sumatra: te Djambi, Indragiri, Kampar, kwamen zij peper laden en thans ook te Djohor, waar de Sultan zich genoodzaakt had gezien vrede met hen te sluiten om de voortdurende blokkade van zijne rivier op te heffen. Radja Sabrang evenwel, zijn broeder, belette dat aan den aandrang van dien bondgenoot om de Hollandsche kooplieden weg te zenden, gevolg werd gegeven. ²

De noodzakelijkheid om Malaka van leeftocht te voorzien, die vroeger ruimschoots van Java werd aangevoerd — hetgeen thans de Hollanders veelal beletten, — dwong de Portugeezen om dien in den omtrek te zoeken, en was dikwijls oorzaak dat zij zich aan zeeroof schuldig maakten en ten gevolge daarvan met de Maleische kuststaten overhoop lagen. ³ Maar hun bitterste vijand was nog altijd de Atjeher, en dat zouden zij ondervinden zoodra de ondernemende Sultan Iskander Muda het rijk van Aru op Sumatra tot onderwerping had gebracht.

---

¹ Zie (A. Gijssels), Verhael van eenige oorlogen van Indië, in: *Kroniek Hist. Gen.* 27e jaarg. bl. 522 en vergelijk het Zevende Hoofdstuk hierna.

² Hend. van Boeckholt aan Hend. Jansz te Patani, 26 Jan., 17 Juni 1612.

³ Zie Bocarro, *Decada XIII da hist. da India* p. 96, 101, 187 etc.

De Hollanders hadden nog wel een kantoor te Atjeh maar „gemerckt daer geen prouffijten en vallen” hadden Bewindhebbers aan Pieter Both geraden het te lichten. Want tot een uitsluitend contract met hen was de Sultan niet genegen, tenzij zij hem in zijne oorlogen bijstonden en dit hadden zij nog in 1611 geweigerd.¹ De Engelschen schijnen om het weinige voordeel dat zij hier behaalden² zich ook een tijd lang van een bezoek aan Atjeh te hebben onthouden, maar in April 1613 kwam hier Thomas Best met twee schepen van de Engelsche Compagnie om de handelsbetrekkingen weder aan te knopen, en het gelukte hem van den Sultan een lastbrief te ontvangen aan zijne vertegenwoordigers te Priaman en te Tiku om hem van peper te voorzien. De Engelschen beproefden toen ook te Pasaman eene factorij te vestigen, maar de sterfte onder het volk was daar zoo groot dat zij moest worden opgeheven. Best vertrok hierop naar Bantam maar liet een zijner schepen aan de kust achter, dat Christopher Newport, van Engeland komende, in December 1613 te Tiku aantrof. Newport had Priaman reeds bezocht, maar daar zoowel als hier moesten zooveel beambten worden omgekocht voor het hem vergund werd aan land zijne inkoop te doen dat hij bij den Gouverneur op grond van des Sultan's lastbrief protest indiende. Het einde was dat men hem de peper aan boord bracht³.

Toen Best voor Atjeh lag kwam de Atjehsche vloot van Djohor terug, waar zij den nazaat der eens zoo machtige Sultans van Malaka een geduchte vernedering had doen ondergaan.

Sinds zijn verbond met de Portugeezen had Sultan Ala-uddin van Djohor den storm kunnen zien aankomen. Maar onderlinge veeten benevelde veelal den blik dier Maleische vorsten. Djohor was in 1612 in onmin geraakt met het naburige Pahang, waar vijf prinsen uit Borneo gevlucht waren, ik vermoed van Sambas, omdat het rijk van waar zij kwamen onder Djohor stond⁴. Djohor eischte

¹ Van Dijk, Wemmer van Berchem, p. 18. Eene slechte vertaling van des Sultans Antwoord aan Prins Maurits, op diens mededeeling van het Bestand met Spanje komt voor in 't „Historisch Verhaal van de O. I. Compagnie” (Amst. 1768) I p. 511.

² Zie ons Zevende Gedeelte, bl. 116.

³ Zie de journalen bij Purchas I b p. 462—65, 467—68, 499—500 en Calendar of State Papers. E. Indies, I No. 647.

⁴ Zie ons Zevende Gedeelte bl. 111. Bocarro verhaalt (p. 99) dat de Gouverneur van Malaka een schip naar Pahang zond om de prinsen af te halen, die er door André Toscano uit Borneo heengebracht waren en verlangden Malaka te zien, maar het uitgezonden schip werd door storm verhinderd hen mede te nemen. Hendrick van Boeckholt (zie volg. aanteeek.) schrijft dat deze Prinsen van Borneo naar Malaka

hen terug maar Pahang weigerde. Nu was de oorlog verklaard. Djohor zond een vloot naar Pahang; de Djohoreezen vernielden de buitenwijken der stad maar richtten niets verder uit, daar ook hunne hoofden het onderling oneens waren hoe de zaak aan te vangen ¹. In 't voorjaar van 1613 was een tweede expeditie van Batusawar naar Pahang vertrokken toen den 7 Mei plotseling een vloot van Atjeh zich in de rivier van Djohor vertoonde, een Hollandsch schip voorbijvoer dat daar juist met contanten en goederen voor de factorij was aangekomen en het beleg sloeg voor de hoofdstad. De bevelhebber der Atjehers verzocht de Hollanders zich onzijdig te houden, maar zij waren eerlijk genoeg het contract door Matelieff met Djohor gesloten ² na te komen en zonden een dertigtal manschappen aan land om den Sultan te helpen. Doch hun hulp baatte niet. Den 6 Juni werd de stad veroverd en verwoest; de oude Sultan was naar 't eiland Bintang gevlucht, maar Radja Sabrang met zijn gezin en andere hoofden en 22 Hollanders vielen in handen der vijanden en werden met vele andere inwoners en het geschut dat men vond naar Atjeh gevoerd. De Radja van Siak, een broeder van den Sultan van Djohor kwam een poging doen tot ontzet toen het te laat was ³.

Radja Sabrang liet ongetwijfeld aan Iskander Muda blijken dat hij een even hartig vijand der Portugeezen was als de Atjeher zelf; althans de Sultan schonk hem zijn vertrouwen, gaf hem zijne zuster ten huwelijk en zond hem in September met 2000 Atjehers onder Radja Lela Wangsa en het veroverde geschut naar Djohor terug om de stad weder op te bouwen en in staat van verdediging te stellen ⁴. De gevangenen Hollanders hadden door bemiddeling van R. Sabrang vergunning verkregen te Atjeh in hun loge te wonen en mochten nu met den radja vertrekken, maar de prauw waarin zij

---

gaande om zich te laten doopen, door tegenwind genoodzaakt waren te Pahang binnen te loopen. Zie verder hierachter bl. 308 aant. 2.

¹ Hend. van Boeckholt aan Bewindh., uit Batusawar 16 Aug., 25 Nov. 1612; Pt. Willemsz Floris bij Purchas I b p. 321.

² Zie Matelieff's Journaal in "Begin en Voortgang der O. I. Comp." blz. 13, 14 (art. 9 in fine).

³ A. Theunemans, Hend. v. Boeckholt en Fred. Cistiensz aan Mt. Coteels te Bantam, uit Atjeh 22 Juli 1613 (gezonden met Thom. Best); Hend. Jansz. aan Bewindh., uit Patani 12 Oct. 1613; Coen in Bouwstoffen door mij uitgegeven p. 59—60, 63; Pt. Willemsz Floris bij Purchas I b p. 323, 325.

⁴ Floris als b; Calendar of St. papers, East Indies I No. 1029; Bouwstoffen door mij uitgegeven p. 77.

zaten ¹ dreef naar Malaka af en viel in handen der Portugeezen, die de Hollanders later aan de Spanjaarden uitleverden ².

Bewindhebbers der Hollandsche Compagnie hadden bij nader overleg besloten het kantoor te Atjeh te behouden daar het gebleken was dat men voor de Molukken de Guzeratsche kleedjes die daar werden aangebracht niet kon missen. ³ De Sultan, die zich reeds gebelgd had getoond dat hij in zoo lang geen Hollandsche schepen gezien had, was spoedig verzoend toen Hans de Hase, die in October 1614 het kantoor kwam „visiteeren“, hem en de rijksgrooten aanzienlijke geschenken vereerde ⁴. Maar de voordeelen van den handel wilde hij liefst zelf genieten. In November van dit jaar kwamen in een Hollandsch schip eenige Atjehers te Bantam met pakken kleedjes die zij voor rekening van den Sultan in de Molukken moesten verkoopen. Men begrijpt wel dat Coen dit niet toestond ⁵.

Wij zagen boven dat de Engelschen met verlof van den Sultan te Priaman en te Tiku handel dreven. Maar het was zeer tegen zijn zin dat zij in de eerstgenoemde plaats eene factorij hadden gevestigd daar hij den handel te Atjeh wilde concentreeren omdat zijne beambten aan de westkust zelven de voordeelen in den zak staken. ⁶ In April 1615 kwam Arthur Spaight den Sultan een brief en geschenken brengen van de Koning van Engeland en tevens officieel verlof vragen aan de Westkust kantoren te mogen oprichten. Hetzelfde verzoek, door geschenken ondersteund, deed John Millward die hier drie maanden later aankwam. De Sultan weigerde eerst ten stelligste dit verlof te verleenen en stond de Engelschen alleen toe te Atjeh eene faktorij te vestigen, waartoe zij besloten. Maar door omkooprij van verscheidene beambten kregen zij het toch eindelijk zoo ver dat zij voor twee jaar met uitsluiting van anderen aan de Westkust mochten handelen ⁷. Dat de Engelschen hier verkregen wat aan de Hollanders geweigerd werd hadden zij waarschijnlijk aan

¹ Deze prauw behoorde aan zekeren Jan de Labestate, die daarmede uit Kedah gekomen was en misschien daarheen wilde terugkeeren.

² Fred. Cistiensz aan Bewindh. uit Djakatra (?) 15 Oct. 1621. Hij was in dat jaar op Ternate tegen andere gevangenen uitgeleverd. Vgl. Bouwstoffen door mij uitgegeven p. 67, 77 en Bocarro p. 198.

³ Eerst in 1616 hervatten de Hollanders de vaart op Surate.

⁴ Van Dijk, Wemmer van Berchem, bl. 45.

⁵ Resol. Bantam, 25 Nov. 1614.

⁶ Calendar etc. I No. 792, 917, 948. Vgl. No. 1058.

⁷ Calendar etc. I No. 698, 984, 996—98, 1008, 1029, 1050, 1054, 1058; John Millward bij Purchas I b p. 526.

den aanvoer van kleedjes uit Surate te danken, waar zij een kantoor bezaten. Maar de Sultan was bovendien vertoornd dat de Hollanders hem niet met een enkel schip wilden bijstaan om Malaka aan te tasten, waartoe hij in den loop van 1615 eene groote vloot uitrustte. Toen nu Hendrik de Hase hier in Augustus van dat jaar van de kust van Koromandel terugkeerde en de Hollanders aan land kwamen vóór de Sultan zijn sjap had gezonden, liet hij den factor Simon Rijser voor den olifant werpen „als een hond“, zoodat de man er niet zonder kneuzingen afkwam. ¹ Kort daarna werd hij gedwongen de vloot die naar Djohor ging te vergezellen. De Raden van Indie besloten nu het kantoor te Atjeh „secretelijk“ te lichten, en toen Hans de Hase in Maart 1616 als directeur van den handel op nieuw naar de kust van Koromandel werd gezonden, deed hij den 1 April Atjeh aan en bracht zijn last ten uitvoer. ² De betrekkingen werden echter, zoo als wij zullen zien, kort daarna weder aangeknoopt.

Wij vernamen reeds ³ dat op bevel van Bewindhebbers besloten was te Djohor een fort te bouwen. Nog in 1612 hadden zoowel de Sultan als zijn broeder R. Sabrang er zich tegen verklaard ⁴ maar in 1613 waren de toestanden veranderd, de hoofdstad van Djohor was verbrand, de Sultan naar Bintang gevlucht en R. Sabrang te Atjeh. Wij hebben gezien dat de laatste in 't zelfde jaar als leenman van Atjeh te Batu Sawar terugkeerde. Kort daarna schijnt zijn broeder te Bintang gestorven te zijn. ⁵ Althans R. Sabrang trad in 1614 op als Sultan (met den titel Hammat Sjah) en zond toen aan de Hollanders te Bantam een brief, waarin hun in duistere bewoordingen werd te kennen gegeven dat hij hun eene zaak van gewicht had voor te dragen. Hierop besloten Both en zijn Raad Adriaan van der Dussen naar Djohor af te vaardigen met den last om over het bouwen van het fort en de schade bij 't beleg geleden te onderhandelen. Het verslag zijner zending is ons bewaard gebleven. ⁶ Toen

¹ Van Dijk, Wemmer van Berchem p. 52 en aantek.; Coen aan Bewindh. 22 Oct. 1615; Millward bij Purchas I b p. 526—27.

² Hans de Hase aan Bewindh. uit Masulipatam, 10 Mei 1616. Vgl. Van Dijk als b. p. 56 en aantek., en Bouwstoffen door mij uitgegeven p. 127.

³ Zie hiervóór bl. 283.

⁴ Hend. van Boeckholt aan Bewindh., 25 Nov. 1612. Vgl. De Jonge IV. 6.

⁵ Dat de oude Sultan naar Atjeh gevoerd en daar gedood zou zijn (E. Netscher, De Nederl. te Djohor en Siak p. 31 naar een later bericht) is met de gelijktijdige berichten in strijd en wordt ook in de Mal. kronieken niet vermeld.

⁶ Bouwstoffen door mij uitgegeven bl. 70 vv. Vgl. bl. 68—69.

hij den 25 Augustus 1614 te Batu Sawar aankwam vernam hij dat de Sultan naar Pahang was gegaan om de dochter en erfgename van den overleden radja, die den zoon van zijn voorganger ten huwelijk beloofd was, af te halen. Maar die van Pahang hadden de Portugeezen te hulp geroepen,¹ die de Djohoreezen beletten binnen te komen, waarop zij naar Batu Sawar terugkeerden. Hier vond hij den Hollandschen gezant en belegde een raadsvergadering, waarin Van der Dussen hem van de blijvende genegenheid zijner Regeering verzekerde maar zich in het bijzijn der Atjehers niet verder wilde uitlaten. Den volgenden dag, op eene bijzondere audientie bij den Sultan, bracht hij het bouwen van een fort ter sprake. De vorst kwam weder met de oude bezwaren te berde maar eindigde met twee fusten ter zijner beschikking te stellen, ten einde met het oog op 't aanleggen van het fort de omliggende eilanden te onderzoeken. Van der Dussen vond het eiland Karimon daartoe het best gelegen, omdat de vaart op Malaka hier het meest bemoeielijkt kon worden, en zoowel de Sultan als de zaakgelastigde van Atjeh beloofden hun hulp indien men besloot zich daar te vestigen. Vergoeding van schade door het beleg geleden was echter van den verarmden Sultan niet te bekomen.² Met deze berichten keerde Van der Dussen op 't eind van October te Bantam terug.

Intusschen had de Vice-koning van Indie, van de plannen van Atjeh tegen Malaka onderricht, eenige versterking daarheen gezonden. De militie werd door Diogo de Mendonça op beter voet gebracht.³

¹ Bocarro (p. 293) vermeldt dat de radja van Pahang de Portugeezen te hulp had geroepen tegen zijne vazallen, de "Manacabos" (een algemeene naam dien de Ptg. gaven aan de bewoners van 't binnenland van Malaka), die tegen hem waren opgestaan, waarop Diogo de Mendonça, de kapitein der bezetting, in 1614 zich met zes jachten naar de Manacabos begaf eenenige voornamen onder hen naar Pahang bracht, waar de Radja hun vergiffenis schonk. In hoever dit met het bovenstaande in verband staat kan ik niet beoordeelen. Pieter Willemsz Floris, die zich in 1613 te Patani bevond, verhaalt dat de radja van Pahang in Juli daar met zijne vrouw en twee zoons aankwam, omdat de Koningin van Patani, de zuster zijner vrouw dit verlangd had, en dat hij zijn land had verlaten "in great povertie, famine, fire and warre, having joyned conspiracie (?)". In Augustus 1613 was hij echter naar Pahang teruggekeerd (Purchas I b p. 324, 325). Vergelijk ook hierna p. 308. aant. 2.

² Het geld dat de Hollanders in de loge onder den grond gestopt hadden was volgens den Sultan door de Atjehers gestolen.

³ "na forma que se milita en Flandes" (op denzelfden voet als in Vlaanderen). — "Malaca is versien met omtr. 5 à 600 soldaten en met de casados omtrent 1300 in alles. Dit jaar zijn er gekomen omtr. 30 zoo Javaansche als Makassarsche jonken." Abr. van den Broeck aan Ger. Reynst, van Bintang 30 Sept. 1615.

en de ouvidor Antonio Barreto richtte een magazijn van levensmiddelen en ammunitie op, zeer tegen den zin der Portugeesche inwoners (casados), die de vreemdelingen niet meer betaalden dan zij verkozen en weder verkochten voor den prijs, dien 't hun geliefde te vragen, een reden voor velen om Malaka niet meer te bezoeken. Barreto deed ook zijn best om de vestingwerken in beter staat te brengen, maar vond weinig steun bij zijn zorgelooze landgenooten.¹

In Juli 1615 kwamen te Malaka de vier galjoenen die, zoo als wij aan 't einde van 't vorige hoofdstuk vernamen, de Vice-koning van Goa had afgezonden om tot hulp van Don Juan de Silva naar de Philippijnen te gaan. Zij hadden met windstilte te kampen gehad en waren dus later gekomen dan met het oog op den moesson gewenscht was. Malaka moesten zij alleen aandoen om den nieuw benoemden bisschop aan wal te zetten en water in te nemen, maar de bevelhebber, Francisco Henriques de Miranda, kon niet beletten dat velen zijner soldaten (die meerendeels uit gedegradeerden en veroordeelden bestonden) hier ontsnapten. Na weinige dagen zette hij zijn tocht voort, maar aan den uitgang der straat van Singapura gekomen, werd hij weder door windstilte verhinderd vooruit te komen; ook bleek het admiraalschip lek te zijn geworden. Miranda belegde nu een scheepsraad. De meesten oordeelden dat de mousson te ver verstreken was en men dus naar Malaka moest terugkeeren. Tegen den wil van Miranda — het volk zou zelfs bedreigd hebben hem te dooden, — werd tot den terugtocht besloten, en den 10 Augustus kwamen de galjoenen weder voor Malaka.²

Hammat Sjah, de Sultan van Djohor, schijnt het juk van Atjeh spoedig moede te zijn geworden; althans in 1614 onderhandelde hij reeds met de Portugeezen³ en hun gezant Fernão da Costa, een inwoner van Malaka, bij de Maleiers zeer gezien, wist te bewerken dat hij in Augustus 1615 met hen vrede sloot en de Atjehers naar huis zond⁴. In 't begin van datzelfde jaar bevond hij zich nog te Atjeh en in April had hij zich naar Djohor mogen begeven, omdat toen zijn broeder, de radja van Kampar, met twee zoons als gijzelaars

¹ Bocarro, p. 188, 193, 195—96, 279, 295.

² Bocarro, p. 384—88, 422; Faria y Sousa, *Asia Portuguesa*, III p. 257—58; Juan de la Concepcion p. 339—41; Brief van Fred. Cistiensz (zie boven); Bouwstoffen door mij uitgegeven p. 121; Ferd. de los Rios p. 14.

³ Bouwstoffen door mij uitgegeven p. 76.

⁴ Bocarro p. 417—19.

achterbleven. Maar weldra had Iskander Muda vernomen van zijne onderhandelingen met Malaka, en hem gedreigd met zijn wraak en het ombrengen zijner bloedverwanten indien hij daarmede voortging. Hij begreep dan ook dat het in de eerste plaats hem gold toen de Atjehsche vloot in Augustus in zee liep, al heette het dat zij voor een aanslag op Malaka bestemd was, ¹ en toen kort daarop een Hollandsch schip de rivier van Djohor opvoer om inlichtingen in te winnen omtrent den staat van Malaka, vond men de hoofdstad verlaten en den Sultan met de inwoners naar Bintang gevlucht. Abraham van den Broeck, die zich op dat schip bevond, bezocht den Sultan in zijn schuilplaats. Hammat verzekerde hem dat hij zich veel liever met de Hollanders dan met de Portugeezen verbonden had, maar zij paaiden hem slechts met woorden. Hij was echter bereid met Malaka te breken als hij zekerheid had door de Hollanders te worden bijgestaan ².

Toen dus de vloot van Atjeh, die uit 300 vaartuigen bestond, voor Batu Sawar kwam vond zij de stad verlaten. De Atjehers staken haar weder in brand en schijnen toen hun koers gezet te hebben naar de Oostkust van Sumatra om mondkost te zoeken. Toen zij echter de zeestraat uitkwamen ontmoetten zij de kleine zeemacht van Malaka, waarbij zich Miranda met zijne galjoenen had aangesloten. Zij viel den Atjeher moedig aan, maar hij was haar te machtig, schoot een galjoen en een galjoot in brand en maakte de bemanning krijgsgevangen ³. Mendonça volgde echter de Atjehsche vloot met de kleinere vaartuigen, en het gelukte hem te Bangkalis eenige Atjehsche prauwen, die daar water kwamen innemen, te veroveren, zoodat hem een 200tal manschappen in handen viel. De Atjehers zonden nu om van de Portugeezen af te komen een gezant naar Malaka. Deze betoogde dat zij 't volstrekt niet op Malaka voorzien hadden, maar alleen waren uitgevaren om hunne oproerige onderdanen

¹ Calendar etc. I No. 1062.

² Abr. van den Broeck aan Ger. Reynst uit Bintang 30 Sept. 1615. Van den Broeck vernam ook dat de Orangkaja's te Pahang den radja "om zijn wreedheid en ongehoorde proceduren" hadden omgebracht en zijn schoonzoon, zoon van den vorigen Sultan van Djohor, in zijne plaats verkozen. Deze was daarop (Augustus 1615) te Bintang gehuldigd en naar Pahang vertrokken om "eenige moetwillige gevluchte Bornees" (vergelijk hiervoor bl. 302) die het met de partij van den omgebrachten radja hielden en den nieuw benoemden niet wilden erkennen, met behulp van 2 Portugeesche fusten tot rede te brengen. Zie ook Van der Haghen in Bouwstoffen door mij uitgegeven p. 118 ond.

³ Bocarro p. 412—14; Faria y Sousa p. 258—61; Juan de la Concepcion p. 342—44; Bouwstoffen door mij uitgegeven p. 118, 119.

tot rede te brengen. Indien men de gevangenen terug wilde hebben had men slechts een gezant aan den Sultan te zenden. Het gelukte dezen werkelijk de gevangenen terug te bekomen en vrede te sluiten ¹.

Iskander Muda hield zijne vloot nog te Pedir bijeen met het doel om de Djohoreezen op Bintang te gaan bestoken, maar toen hij vernam dat de Spaansche vloot (zoo als wij aanstonds zullen zien) zich daar in den omtrek bevond liet hij voorloopig zijn plan varen ².

Aan de voorgenomen vestiging in de kwartieren van Djohor kon nu natuurlijk door de Hollanders geen gevolg worden gegeven, maar het plan om eene vloot naar de zeestraten te zenden, ten einde de Portugeezen zooveel mogelijk afbreuk te doen, werd daarom niet opgegeven. De Gouverneur-Generaal Reynst, die eerst zelf had willen gaan, droeg het beleid der expeditie op aan Steven van der Haghen, waarschijnlijk omdat hij zelf wel inzag dat dit aan den „Admiraal“ (zoo als men van der Haghen noemde) beter vertrouwd was dan aan hem. Het eskader, waarmede hij den 24 October 1615 Bantam verliet, bestond uit 5 schepen en 2 jachten ³.

Van der Haghen heeft ons zelf zijn wedervaren verhaald ⁴ maar vermeldt niet, dat, terwijl hij in Straat Singapura op de karak van China lag te wachten, een scheepje dat van Manila kwam aan zijne waakzaamheid wist te ontsnappen en Malaka te bereiken. Het was dat waarmede Gonçalo Rodrigues de Sousa de tijding bracht van de aanstaande komst van Don Juan de Silva ⁵.

In 't laatst van November werd de macht van den Hollandschen Admiraal nog met een schip en een jacht uit Bantam versterkt, die hem de tijding brachten dat 6 galjoenen voor Malaka lagen en er meer verwacht werden ⁶. Aanstonds werd nu besloten die galjoenen voor de stad zelve aan te tasten. Den 7 December kreeg men Malaka in 't gezicht. Er lagen geene andere galjoenen dan de drie die Miranda na het gevecht met de Atjehers had overgehouden. Op raad van

¹ Bocarro p. 416—17, 419—20, 430; Faria y Sousa p. 261—62; A Soury aan Coen uit Djambi 12 Oct. 1616.

² Coen aan G. G. en Raden, 16 Juni 1616; Hans de Hase aan Bewindh., uit Masulipatam 10 Mei 1616.

³ Resol. G. G. en R. 11, 20 Oct. 1615; Vgl. Bouwstoffen door mij uitgegeven p. 116, 118.

⁴ Bouwstoffen etc. p. 118 vv. Vgl. Bocarro p. 421—24; Faria y Sousa p. 262—63.

⁵ Bocarro p. 416, 420.

⁶ Resol. G. G. en R. 5 Nov. 1615.

Diogo de Mendonça gingen ze aan de „Ilha das naus,” een eilandje tegenover de stad, voor anker liggen, waar ze door eene batterij gesteund werden en van waar men zonder verlet naar de stad af en aan kon varen. De ligging was gelukkig gekozen, maar het voornaamste ontbrak: soldaten en matrozen op wie men kon vertrouwen.

Van der Haghen werd een paar dagen door windstilte verhinderd de galjoenen te naderen. Aan een enkel jacht mocht dat gelukken, en daaruit werd zoo krachtig geschoten dat het geschut van een der galjoenen al aanstonds onbruikbaar was gemaakt. Eerst den 10 December in den namiddag konden de Hollanders zeil maken en op de galjoenen afgaan. Het gevecht duurde niet lang. De bemanning der galjoenen sprong weldra overboord en zwom aan land; alleen het admiraalschip werd zoo lang mogelijk door de bezetting van Malaka onder Mendonça ¹ verdedigd, en toen staken zij er de vlam in. De beide andere waren geheel reddeloos geschoten. Toen de Hollanders ze enterden raakte het eene in brand en het tweede was den dag daarna vol water geloopen. Enkele gevangenen en eenig geschut en kruid was het eenige wat hun in handen viel. Maar het verlies der Portugeezen was gevoelig: ² omtrent 200 man, meest soldaten van Malaka en officiers; de Hollanders verloren er slechts 22. De galjooten onder Gonçalo Rodrigues de Sousa hadden niet aan 't gevecht kunnen deelnemen, omdat zij moesten beletten dat de vijand de handelsvaartuigen verbrandde, die hoog aan 't strand waren opgehaald, en daar het Van der Haghen aan „roeituijg” ontbrak moest hij er van afzien daartoe een poging te doen.

Den 13 December voer hij met zijne schepen naar de rivier van Djohor om water in te nemen, en toen naar den oosthoek van 't Maleische schiereiland om de karak van Macao op te wachten. De Djohoreezen toonden bij deze gelegenheid hoe weinig zij den Portugeeschen bondgenoot genegen waren. Zij bedongen bij Van der Haghen een deel van den buit indien er Portugeesche schepen op het strand werden gejaagd! Toen hij hun dit had toegestaan deelden zij hem mede dat aan een anderen hoek in de nabijheid een Spaansch schip was gestrand. Men kon er met booten niet bijkomen, maar de Hollanders verrasten de bemanning die zich aan land had begeven

¹ Het is dezelfde Mendonça die in 1623 San Salvador aan de Hollanders moest ruimen.

² Opmerkelijk dat dit getal bij Van der Haghen en Bocarro overeenstemt! Wel een bewijs voor des eersten betrouwbaarheid.

en namen haar gevangen. Het was een karveel onder Juan Gallego, door Juan de Silva naar Macao gezonden om krijgsbehoeften voor zijne vloot aan te koopen en hulp te verzoeken, en vervolgens de galjoenen van Miranda te gemoet te gaan.¹

Van der Haghen vond het niet raadzaam langer op de karak van Macao te blijven wachten, omdat het hem aan provisie en andere benoodigdheden ontbrak, en vooral omdat de moesson verliep en de schepen anders niet meer in de Molukken konden komen, waar men den vijand verwachtte. Hij bracht den Sultan van Djohor te Riouw (Bintang) een bezoek voorzag hem van wat klein geschut en ammunitie en keerde toen met zijn eskader naar Bantam terug.

Slechts weinige dagen waren na zijn vertrek verloopen of de vloot van Don Juan de Silva verscheen aan den mond der zeestraat van Singapura.

In December 1615 was die vloot reeds gereed geweest om uit te zeilen. Maar toen de Gouverneur in den Raad (Audiencia) had bekend gemaakt waarheen zij bestemd was verzette zich de fiscaal Juan de Alvarado op gezag van brieven uit Spanje tegen haar vertrek. De bedoeling des Konings, zeide hij, was dat zij dienen zou tot verdediging der Philippijnen in de Molukken, maar het plan van Silva om naar Malaka te gaan verried groote lichtzinnigheid. De vijand, die zonder twijfel daarvan reeds was ingelicht, — hierin dwaalde Alvarado — bezat eene zeemacht van 37 schepen, bemand met ervaren scheepsvolk, zoodat hij voor eene vernieling der geheele vloot vreesde als de tocht doorging. Om tot een beslissing te komen vergaderde Don Juan den 12 Januari 1616 eene junta van alle „estados“ en droeg hun zijne plannen voor. Velen meenden dat hij beter deed de tijding van 't vertrek van den Vicekoning van Indië zelve naar Malaka af te wachten en intusschen de vloot, die wat bemanning en uitrusting nog veel te wenschen overliet, in beter staat te brengen. Ook was het gevaar niet weg te cijferen dat men Manila onbeschermd tegen een mogelijken opstand der Chineesche bevolking zou achterlaten. Maar Silva liet zich niet van zijn meening afbrengen. De galjoenen van den Vicekoning lagen te Malaka, zeide hij, en maakten

¹ Bocarro p. 424—25 en anderen stellen het voor alsof Juan Gallego van Silva's plan om naar de zeestraat te gaan onderricht was en alsof de Hollanders dit van hem vernamen en zich daarop uit de voeten maakten. Maar zoowel uit den brief van Silva aan zijn neef (zie boven bl. 300) als uit dien van Van der Haghen blijkt dat dit niet het geval was. De Hollanders vernamen van Gallego (die niet beter wist) dat Don Juan half Januari gereed zou zijn om naar de Molukken te gaan.

zwarigheid naar de Molukken te gaan. Voer hij hen nu niet te gemoet dan zou hij tot November op den gunstigen moesson moeten wachten en intusschen zouden de schepen door de wormen worden vernield. Hij had zekere berichten dat de vijand dit jaar geen hulp uit Nederland verwachtte; achtte hij diens zeemacht te sterk om die onmiddellijk aan te tasten dan zou hij meer versterking afwachten en inmiddels de Molukken gaan ontzetten.¹

De meerderheid schijnt op de hand van den Gouverneur geweest te zijn. Althans zijn plan werd doorgezet. Den 7 Februari 1616 verlieten tien galjoenen en vier galeien de baai van Manila. Vele inwoners dier stad waren geprest om aan den tocht deel te nemen; ook 500 Japanners² en een groot aantal inlanders. Op de schepen bevonden zich 300 stukken bronzen geschut, door Japanners gegoten, die daartoe opzettelijk waren overgekomen. De overtocht was voorspoedig; ook was men zoo gelukkig nabij de zeestraat van Singapura de karak en het begeleidende galjoen uit Macao te ontmoeten. Silva vergezelde die met twee galeien naar Malaka, zijne galjoenen in de zeestraat achterlatende. Maar hoe groot was zijne teleurstelling toen hij daar „geen enkel man noch een enkel vaartuig” aantrof! De galjoenen die hij daar stellig meende te vinden waren, zooals wij weten vernield. Wat zou hij doen? Met zijne vloot naar de Molukken gaan? Maar de Koning had den stelligen last gegeven dat hij zich daartoe met de macht van den Vice-koning zou vereenigen. En daarop bestond nog kans, want men wist te Malaka dat de Vice-koning van plan was Silva persoonlijk te hulp te komen. Hij besloot dus te wachten. „Houd moed tot November” schreef hij aan Don Geronimo, den gouverneur der Molukken. Het bittere antwoord van den teleurgestelden capitano zou hij niet ontvangen. Na een hevige ongesteldheid van weinige dagen stierf hij te Malaka den 19 April 1616. Met hem was de ziel der onderneming heengegaan. Zijn bloedverwant Don Alonso Enriquez, die hem in het opperbevel over de vloot verving, achtte zich niet verantwoord de Philippijnen zoo

¹ Proposicion de Don Juan de Silva . . . sobre que si convenia salir con armada contra el enemigo Olandes etc. (Z. pl. 8 blz. in fol.) Hoe dit stuk, te Manila gedrukt met Alvaredo's tegenwerpingen aan den kant, in handen der Hollanders kwam — het berust thans op 't R. A. — is mij niet bekend. Vgl. de Bouwstoffen door mij uitgegeven, Inleiding bl. LX. Zie ook Ferd. de los Rios, Relacion p. 14—15, die een gedrukt Memoriaal van Dr. Vega tegen Silva vermeldt.

² Zij moesten later in de Zeestraat aan wal gezet worden omdat men hen niet vertrouwde.

lang zonder tegenweer te laten en keerde in Mei met de vloot naar Manila terug.¹

Wij hebben geen reden om met den Portugeeschen geschiedschrijver Bocarro aan te nemen, dat als Don Juan de Silva was blijven leven, noch de Hollanders, noch de Engelschen hem hadden kunnen beletten de heerschappij in den Maleischen archipel te heroveren, maar zeker is het dat zij door zijn dood van een kloeken en doorzettenden vijand werden bevrijd, die er zijn hart op gezet had hun de specerij-eilanden te ontrukken en hen zoo mogelijk geheel uit die wateren te verjagen. Van dien mededinger ontslagen, zouden Engelschen en Hollanders thans elkander die heerschappij betwisten.

---

¹ Correspondencia de Don Jeron. de Silva p. 346—50, 382—84, 406—7; Bocarro p. 426—29; Fern. de los Rios p. 13, 14; Juan de la Concepcion p. 350—55, 360—64; Gaspar de San Augustin, Conquistas de las islas Philipinas, p. 536; Faria y Sousa p. 264. Van het gerucht dat D. Juan vergiftigd zou zijn wordt bij geen hunner melding gemaakt, wel in Holl. brieven.

ZESDE HOOFDSTUK.

Jan Dirkszoon Lam voor Banda. Ontmoeting met Samuel Castleton. Lam verovert Pulu Ai (10 April 1616). De vrede met de Bandaneezen hersteld. Komst van Joris van Spilberghen in de Molukken. Castleton verovert Tidore. Laurens Reael tot Gouverneur-Generaal verkozen (19 Juni 1616). Toestand der Spanjaarden in de Molukken. Tocht van Lam naar de Philippijnen. Hevige zee strijd aan de kust van Luçon (16 April 1617). De Spaansche vloot door een orkaan vernield. Lam te Nagasaki; hij keert naar de Molukken terug (Januari 1618).

De aanslag van Gerard Reynst op Pulu Ai, waarbij vele Orang-kajas gesneuveld waren, had toch eenigen indruk gemaakt op de Bandaneezen. Althans wij vernemen dat zij de tusschenkomst inriepen van Kimelaha Sabadin te Luhu om de eilanden Ai en Run aan den Sultan van Ternate op te dragen, als beschermer van hun geloof. Intusschen bleven zij in oorlog met de Hollanders en doodden de manschappen die hun in handen vielen. Van hun kant aarzelden de Hollanders ook niet meer om alle jonken, Javaansche en andere, die noten geladen hadden, waar zij konden buit te maken ¹.

In 't begin van Maart 1616 kwam hier Adriaan van der Dussen met de Siauwers en een paar dagen daarna verschenen vier schepen onder den Commandeur Jan Dirksz Lam, die zich op Ambon voor den oorlog uitgerust en daar een paar schepen gelaten had om de Engelschen, zoo zij kwamen, het handeldrijven te beletten.

Terwijl Lam toebereidselen maakte voor een tocht naar Pulu Ai kwam Gysbrecht van Vianen, kapitein van Makian en luitenant-gouverneur der Molukken, met twee schepen en 150 soldaten hulp verleenen. Hij bracht de tijding mede, dat hij voor Pulu Ai vier Engelsche schepen ten anker had zien liggen.

Deze schepen stonden onder bevel van Samuel Castleton en brachten de Bandaneesche gezanten terug, die Englands hulp hadden ingeroepen. De Hollanders, die hier nu 9 schepen bijeen hadden, be-

---

¹ D. Pz. van de Sande aan Bewindh. 15 Juli 1615, 24 Juli 1616; Corn. Dedel aan zijn vader, 27 Oct. 1615; St. Coteels aan Bewindh., uit Ambon 3 Juli 1615.

sloten de Engelschen, zoo zij niet goedschiks wilden vertrekken, daartoe te dwingen. Maar Castleton, hoe gezind ook om vrede te houden, was geen man om zich te laten dwingen, en toen de Hollandsche Commandeur met vier schepen voor 't eiland kwam liet hij zijn geschut gereed maken om hem een warme ontvangst te geven. Lam zond nu een sloep naar 't Engelsche admiraalschip om de uitnoodiging tot vertrek aan Castleton over te brengen. Nauwelijks had deze den naam van den Hollandschen Commandeur vernomen of hij kwam onmiddellijk (tegen 't gevoelen van zijn ganschen Raad) met zijne schepen aan lij van de Hollandsche en liet zich bij Lam aan boord brengen. Want zij waren oude bekenden. Eens, toen Castleton met zijn schip voor St. Helena lag en de Portugeezen het meerendeel van zijn volk, dat ziek aan land was gebracht, hadden doodgeslagen, voorzag Lam hem van alles wat hij behoefde en bracht hem veilig naar een Engelsche haven. Castleton verheugde zich zijn ouden vriend terug te zien en verzekerde hem dat hij de Bandaneezen niet van oorlogsbehoeften had voorzien en slechts twee man op Ai had achtergelaten om de uitstaande schulden te innen. Indien men hem niet op zijn woord wilde gelooven was hij bereid gijzelaars achter te laten. Hierop sloot men een accoord. Castleton zou met zijne schepen vertrekken en Lam de achtergebleven Engelschen als vrienden behandelen en hun in hun pinas den vrijen handel vergunnen. Onder wederzijdsche eereschoten namen de Engelsche schepen koers naar de Molukken ¹.

Nu liet Lam zijne soldaten voor den tocht monsteren en bevond dat zij 850 man (waaronder 200 matrozen en 150 Japanners, Siauwers en Mardijkers) sterk waren. Den 6 April voeren zij naar Pulu Ai over, dicht onder 't fort bij Kampong Timor, waar zij den volgenden morgen landden en eene batterij opwierpen. Daarop liet Lam eenig geschut aan land brengen en op de batterijen planten. De Bandaneezen maakten eerst veel rumoer met tifa's en gongen en schoten dapper op de batterij. Maar toen het geschut der Hollanders zijne werking begon te doen verlieten zij den nacht daarop in stilte het fort en ook het tweede dat daarboven lag. Lam liet in elk fort een compagnie soldaten achter en trok met de overigen onmiddellijk naar de oostzijde van 't eiland, aan den kant van Lontor, waar zich eveneens twee forten bevonden. Hij had vernomen dat deze wel met duizend man bezet waren en zag ook dat de vijand er zich

¹ Calendar of State papers East Indies I No. 1101—4. Vgl. de holl. brieven hieronder vermeld.

binnen bevond. Maar terwijl de officieren nog overlegden wat hun te doen stond staken de Bandaneezen de versterkte kampong in brand, en toen de Hollanders deze innamen en hen tot voor het vierde fort, hun laatsten schuilhoek, vervolgden, liepen zij in wanorde den berg af naar hunne prauwen die aan 't strand lagen en waarin de meesten naar Lontor en Pulu Run ontkwamen. Later vernam men dat niet minder dan 400 personen, waarschijnlijk door overvulling der booten en door kwaad weder verdronken waren.

Zoo waren de Hollanders den 10 April met verlies van slechts enkele manschappen meesters van 't eiland geworden. Zij hadden die victorie wel het meest aan hun Commandeur te danken, die zich geen rust gunde, in persoon voor alles waakte en ook den vijand geen tijd liet om adem te scheppen. Want het vierde fort, dat men zonder slag of stoot innam, werd door de Hollanders onwinbaar geacht, indien slechts dertig goede soldaten, van ammunitie en mondkost voorzien, het hadden verdedigd. Het bleek nu dat Bewindhebbers der Compagnie toen zij aan Reynst te kennen gaven dat het hun bevreemde een man als Lam, hoewel een kloek en moedig zeeman, tot dat „exploit te lande“ gekozen te zien¹ zijn beleid en zijne ervaring te licht hadden geteld.

Aan het „kleine paradijs van vruchten en schoonheid“, zoo als een der veroveraars Pulu Ai noemde, zou men weinig gehad hebben zonder handen om de noten te plukken. Daartoe werden nu de Siauwers, een honderdtal Soloreezen² en evenveel gevangen Spanjaarden, Mardijkers en Guzeratten op het eiland geplaatst, nevens twee compagniën soldaten onder bevel van Adriaan van der Dussen. Het fort bij Kampong Timor, dat hij in steen moest opbouwen, kreeg den naam van Revenge. Wij zullen later zien hoe het met die kolonisatie afliep. Aan de Engelschen werd toegelaten hun sloep te laden met de noten die zij nog in hun factorij hadden liggen.

Weldra lieten nu de bewoners van Groot Banda de witte vlag waaien ten teeken dat zij in onderhandeling wilden treden. Na eenige vergaderingen werd den 3 Mei met alle Bandaneezen — ook Pulu Run wordt in 't contract genoemd — een „eeuwige en vaste peys“ gesloten, waarbij zij voor goed afstand deden van de eilanden Nera en Ai, de overloopers beloofden uit te leveren, — zij deden dit niet maar zonden ze elders heen, — de specerijen alleen aan de Hollanders te verkoopen tot een vasten prijs en te gedoogen dat hun

¹ Brief aan Reynst in dato 4 Febr. 1616.

² Zie aan het einde van het volgende hoofdstuk.

eigen vaartuigen door de Hollanders gevisiteerd werden. Dirk Pietersz van de Sande, die hier als bewindvoerder achterbleef, stelde genoeg vertrouwen in den goeden wil der nieuwe bondgenooten om te Ortattan eenige assistenten te plaatsen.¹

Den 7 Mei vertrok Lam met vijf schepen naar Ambon. Hij vernam hier dat Castleton voor Luhu was geweest maar geen handel had kunnen drijven omdat er drie Hollandsche schepen op wacht lagen, en zich toen naar de Molukken had begeven.²

Wij volgen hem daarheen, maar moeten tot het begin van dit jaar teruggaan, toen Geronimo de Silva bericht ontving van 't vertrek van Don Juan met de Spaansche vloot naar Malaka, 't geen voor de Hollanders nog geruimen tijd een geheim bleef.

Den 30 Maart kwam geheel onverwacht Joris van Spilberghen met vijf schepen en een veroverd fregat de Hollandsche vloot in de Molukken versterken. Hij was den 6 Augustus 1614 door Bewindhebbers der Oost-Indische Compagnie met zes schepen in zee gezonden om door de Straat van Magalhaens de Zuidzee in te varen, aan de Westkust van Amerika de Spanjaarden zoo veel mogelijk afbreuk te doen en zich vervolgens naar Indië te begeven. Een zijner schepen was in de Straat omgekeerd. Hoe hij met de vijf anderen de Spaansche havensteden teisterde, hun vloot slag leverde en zware verliezen toebracht is bekend. Den 9 Februari 1616 bereikte hij de Philippijnen. Aan 't eiland Capul in Straat Bernardino door de inlanders van mondkost voorzien, voer hij de zuidkust van Luçon langs naar de baai van Manila. Hier vernam hij dat drie weken te voren de Gouverneur Juan de Silva met de Spaansche vloot *naar de Molukken* was vertrokken; de koers dien Silva genomen had bleef hem dus onbekend, tot groot geluk voor de Spanjaarden, want Spilberghen had hen hier op dit oogenblik veel schade kunnen toebrengen, en thans vond hij 't geraden na een vergeefsche poging om gevangenen te wisselen, zich naar de Molukken te spoeden waar hij Silva meende te vinden. Te Caldera, waar hij den 20 Maart aankwam, meende men (of maakte men hem wijs) dat de vloot van Silva nog voor

¹ Zie over 't voorgaande: A. Ir. van der Dussen aan Bewindh., 25 Juli 1616 in: Bouwstoffen door mij uitgegeven p. 142—49; D. Pz. van de Sande aan Bewindh., 24 Juli; J. Dz. Lam aan dez., 3 Aug.; het gelijktijlig verhaal der verovering van P. Ai in Bijdragen van dit Instituut II (1854) p. 387—96; het Contract in 't Contractenboek op 't R. A.

² In Juli kwam een van Castleton's schepen voor Kambelo terug en voer toen naar Manipa, waar het waarschijnlijk door die van Luhu en Kambelo van nagelen werd voorzien (Herm. van Speult aan Bewindh., 4 Oct. 1616).

Otong lag en besloten had met het eind van den moesson naar de Molukken te gaan, 't geen hij wel aan misleiding toeschreef maar zonder de ware toedracht der zaak te gissen. Windstilte dwong hem eenigen tijd in Straat Basilan te vertoeven. Een der radja's van Mindanao kwam hem hier zijn hulp aanbieden tegen de Spanjaarden met eene vloot van 50 „scheepkens” en kustbewoners vertoonden een brief van Reael, waarin hij verklaarde dat zij zijne groote vrienden waren.¹

Voor Ternate gekomen en door Reael verwelkomd, vernam hij van dezen dat Reynst bevel had gegeven de schepen die van de Philippijnen mochten komen naar Banda te zenden. Maar nu Spilberghen zoo zeker meende te weten dat de vloot van Silva, die hij reeds hier verwacht had, in aantocht was, en de moesson de vaart naar Banda gevaarlijk maakte, besloot men dat hij voorloopig hier zou blijven. Het kleine contingent soldaten dat hij meebracht kwam dus onder bevel van Reael.

Eene maand na Spilberghen's komst, den 1 Mei 1616, vertoonden zich vier Engelsche schepen voor Makian. Het was Samuel Castleton's eskader, komende van Ambon. Reael besloot er dadelijk met alle schepen heen te gaan en droeg aan Spilberghen op te beletten dat de inlanders met hem handel dreven. Castleton begaf zich hierop naar Tidore en de Spanjaarden verklaarden zich bereid hem nagelen te verkoopen. Reael zond hem nu een protest tegen het handeldrijven met de Spanjaarden, en het blijkt uit zijn journaal dat hij hierop conferenties hield met den Engelschen Commandeur. Deze schijnt toen aan Reael gezegd te hebben dat hij geweld zou moeten gebruiken als hij zijn zin wilde doorzetten. Want den 16 Mei werd door Reael en zijn Raad besloten geen vijandelijkheden te plegen, „om de groote gevolgen die het zou kunnen hebben”².

Dit besluit werd door Coen en Bewindhebbers aan Reael zeer ten kwade geduid, doch ten onrechte, zooals ik elders heb aangetoond³. Reael was ten volle verantwoord, daar zijne instructies hem niet toelieten anders te handelen.

Den 1 Juni kwamen de schepen van Banda met de uitgezonden hulptroepen onder Gijsbrecht van Vianen terug en met hen de andere schepen die te Ambon lagen en waarop zich Steven van der Haghen

¹ Zie het journaal van Spilberghen's reis in „Oost ende West-Indische Spiegel” etc. (Leyden 1619) en vgl. Resol. Reael en Raden, 2 Apr. 1616.

² Zie over 't voorgaande: Resolutien Gouv. Reael en Raden 2 April—16 Mei; Journael van Reael 12, 13 Mei, 25 Juni 1616; Calendar etc. No. 1127.

³ Zie de Inleiding voor de door mij uitgegeven Bouwstoffen, bl. XXVI—XXVIII.

en andere Raden van Indië bevonden, ten einde de keuze te doen voor een opvolger van Gerard Reynst. Die keuze viel op Laurens Reael ¹. Van der Haghen, hoewel hij Reael zeer hoog stelde, had blijkbaar zelf op die betrekking gehoopt ², maar hij was, zoo als hij zelf schrijft „oud en gebroken door vele ziekten, 't gezicht en gehoor ook zeer afgenomen“. Dit, en waarschijnlijk ook dat Reael van deftiger familie was dan hij, zal den doorslag gegeven hebben.

Het bleek dat de Raden Reaels gedragslijn tegenover de Engelschen goedkeurden, want zij besloten „zonder uitdrukkelijken last tot het tegendeel, daarbij in 't vervolg te persisteren“ ³.

De Hollanders hadden hier nu 17 schepen bijeen. Sommigen, en daaronder Spilberghen, meenden, nu men over 1000 man kon beschikken, dat een poging behoorde gedaan te worden om zich van de Spaansche vesting op Ternate of van de hoofdstad van Tidore meester te maken. Reael en de meerderheid van den Raad zagen dit echter anders in. Zij achtten de manschappen meerendeels ongeschikt voor een landtocht ⁴ en vonden het beter de schepen te gebruiken voor een tocht naar de Philippijnen, 't geen Bewindhebbers zoo sterk hadden aanbevolen. Ook Coen drong er op aan dat de vloot niet werkeloos in de Molukken zou blijven om de Spanjaarden af te wachten maar hen te gemoet te gaan. Hij dacht namelijk dat Silva op zijn terugtocht was ⁵. In de Molukken vernamen de Hollanders echter eerst den 29 Juli dat Silva „waarschijnlijk“ naar Malaka was gegaan, maar daar zij vermoedden dat hij nu wel te Manila zou zijn teruggekomen volhardden zij bij hun plan ⁶. Het bevel over de vloot, naar de Philippijnen bestemd, werd opgedragen aan Jan Dirksz Lam. Wij zullen hem straks vergezellen.

Het blijkt ook uit de Spaansche berichten dat de verovering van een hunner voornaamste vestingen op Ternate of Tidore een zware

¹ Resol. Raden van I. 19 Juni 1616 (niet Juli zoo als De Jonge vermeldt).

² St. van der Haghen aan Bewindh., uit Maleya 18 Juli 1616.

³ Resol. G. G. en Raden 25 Juni 1616.

⁴ „Veel galiarder ter zee als te land.“ Resol. G. G. en R. 7 Juli 1616. Vgl. Journaal van Spilberghen's reis op 1 Juni. Geron. de Silva schrijft (8 Aug. 1616) dat de twist tusschen Spilberghen en Reael hierover zoo hoog liep dat zij duellerden en elkander verwondden (Correspondencia p. 385). Van der Haghen zou het met Reael eens geweest zijn, omdat het veel noodiger was voor de Compagnie dat de inlanders nagelen plukten dan oorlog te voeren. (Aldaar p. 391).

⁵ Coen aan Gouv. Reael en Raden, 16 Juni 1616,

⁶ Resol. G. G. en Raden 28 Juli 1616. Het officieel bericht van den terugkeer der vloot van Don Juan vernam Don Geronimo eerst in December 1616?

taak zou geweest zijn. Beiden waren zeer versterkt. De Gouverneur Geronimo de Silva meende dat de vesting die Tidore's hoofdstad bestreek het langen tijd tegen de geheele macht der Hollanders zou kunnen uithouden ¹. En deze oude krijgsman, die in Vlaanderen oorlog had gevoerd, kon er over oordeelen.

Maar met dat al bleef zijn toestand hachelijk. Aan de Tidoreezen had hij niets meer. De prins bleef te Malayo en in Maart 1616 waren de meeste Kaitsjil's en hoofden hem daarheen gevolgd. De oude Sultan had hoegenaamd geen gezag meer. Reael paaide den zoon met beloften maar vertrouwde hem weinig, en te recht, want de Tidorees wilde ook met de Spanjaarden niet geheel breken, en als 't hem gelukt was de Ternataansche prinses naar Tidore te ontvoeren zou hij wel niet te Malayo zijn teruggekomen ². Intusschen plukten de Hollanders de vruchten van den vredestand met de Tidoreezen daar de inlanders nu met rust nagelen konden inzamelen ³.

Bitter was Don Geronimo's teleurstelling toen hij vernam dat Don Juan met de lang verwachte vloot naar Malaka was gegaan. „Waart gij hier gekomen,” schreef hij aan zijn neef (die dien brief niet meer zou ontvangen), „ik sta er met mijn hoofd voor in dat zich al deze plaatsen zonder slag of stoot aan u hadden overgegeven. En nu vermaant gij mij om geduld te hebben tot November en al deze arme en naakte soldaten, en den koning van Tidore en zijn volk daarmee te troosten! Weet dan, mijnheer, dat nu zij gezien hebben hoe dikwijls gij hen hebt bedrogen, niemand meer iets van uwe verzekeringen gelooft.” En moedeloos schreef hij aan den Koning van Spanje: „van den Vice-koning van Indie verwacht ik geen hulp; hij zendt kooplieden om de nagelen te halen, maar daar blijft het bij. Zijn soldaten heeft hij zelf noodig. Als er geen hulp van meer beteekenis uit Manila komt is uwe zaak hier verloren.” In April 1617 werd hij van zijn moeilijke post afgeroepen om tijdelijk in plaats van Don Juan te Manila het bewind te voeren. „Zoodra ik te Manila aankom,” beloofde hij den Sultan van Tidore, „zal ik aan de uitrusting beginnen van eene armade om u te hulp te komen. ⁴ Hoe hij ook aan dit plan geen gevolg kon geven zullen wij later vernemen.

¹ Correspondencia p. 368.

² Aldaar p. 343, 351, 367, 374, 397—403, 414. Vgl. Resol. G. G. en R. 22 Jan.; Journaal van Reael 22 Jan., Febr.; A. Westerwolt aan Bewindh., uit Maleya 3 Aug. 1616.

³ Reael aan Bewindh., uit Bantam 10 Mei 1617.

⁴ Correspondencia p. 383, 429, 438. Vgl. hiervóór bl. 300.

Het was op den 1 September 1616 dat Jan Dirkszoon Lam zich met tien schepen op weg begaf naar de Philippijnen. Den 30 wierpen zij de ankers uit in de haven van Iloilo op het eiland Panay. De Spanjaarden, bij tijds door Geronimo de Silva gewaarschuwd, hadden zich hier versterkt. Lam besloot het fort te vermeesteren om ongestoord vee te kunnen rooven. Maar de Hollandsche admiraal had een standvastiger vijand voor zich dan op Pulu Ai. Met verlies¹ werden de aanvallers door de kleine bezetting afgeslagen. Een geregeld beleg had het fort niet kunnen doorstaan maar de moesson was te ver verlopen om zich daarvoor op te houden. De Hollanders scheepten zich weder in en kwamen den 28 October voor de baai van Manila. Gelukkig voor de Spanjaarden waren even voor hen twee schepen van Malaka aangekomen, en ook de zilverschepen van Nieuw-Spanje konden bij tijds gewaarschuwd worden om elders binnen te loopen. De schepen uit Malaka brachten André Coelho mede, door den Vice-koning uitgezonden om met Don Juan de Silva, wiens dood hem toen nog niet bekend was, over de vereeniging der Spaansche en Portugeesche vloeten te beraadslagen.² Op glad ijs waagden zich de Portugeezen blijkbaar niet.

Lam liet bij zijn aankomst de macht van den vijand verkennen. Er lag een vrij talrijke vloot onder bescherming van het fort in de haven van Cavite. „Wij zullen,” schreef Lam aan Reael, „hun het uit- en inkomen beletten, zoodat gij met dezen moesson in de Molukken van den vijand niets hebt te vreezen.” Hij hield dus met de meeste schepen den ingang der baai bezet en zond de anderen nu en dan uit om aan de kust te kruisen, maar het was thans niet de tijd waarop de Chineesche jonken kwamen, en andere vaartuigen hielden zich schuil. Daardoor kreeg men gebrek aan verversching en was er veel ziekte en sterfte aan boord, zoodat Lam in Februari een schip met zieken naar Ternate moest zenden.

Na Silva's dood werd het opperbestuur te Manila, in afwachting der komst van Don Geronimo uit de Molukken, waargenomen door den president der Audiencia Andrés de Alcaraz. Hij was een voorzichtig man en gaf niet aanstonds gehoor aan veler aandrang om

¹ Als een curiositeit vermeld ik dat dit verlies volgens Lam 14 à 15 dooden en eenige gekwetsten bedroeg, in de Spaansche berichten eerst 40 dooden; dan meer dan 50 dooden en 40 gekwetsten; dan 80 dooden en eenige gewonden; eindelijk 87 dooden en meer dan 100 gekwetsten!! (Correspondencia p. 408, 420, 427; Juan de la Concepcion p. 439).

² Bocarro, p. 625—26.

5e Volgr. I.

de vloot tegen de Hollanders uit te zenden. Ook elders dreigde gevaar. De Mindanauwers hadden van de Hollandsche expeditie kennis gekregen en zagen de kans schoon om te rooven en te buiten. Eerst hadden zij aan de kust van Camarines een schip en twee jachten verbrand, die daar op stapel lagen, en 30 Spanjaarden weggevoerd. Toen was een deel hunner naar Panay getogen, waar zij echter warm ontvangen en verdreven werden; een ander eskader landde te Balayan aan Luçon's zuidkust, op korten afstand van Manila, waar de Spanjaarden een magazijn van touwwerk hadden, dat door hen werd in brand gestoken. Het was wederom een geluk voor de Spanjaarden dat de Mindanauwers noch de Hollanders van elkanders nabijheid schijnen kennis gedragen te hebben. In den nacht gelukte het aan twee galeien van Cavite de Hollandsche schepen voorbij te sluipen en naar Mindoro over te steken, waar de Mindanauwers in een rivier voor anker lagen. Een sterke wind belette de galeien de rivier op te varen, en toen zij zich verwijderd hadden, wisten de zeeroovers te ontsnappen.

Te Manila was intusschen de maestro de campo Don Juan Ronquillo tot hoofd van het leger benoemd. Hij liet zes der acht galjoenen die te Cavite lagen in voldoende staat brengen, gescht gieten en al het noodige, ook uit andere eilanden, ontbieden. In de eerste dagen van April 1617 was de Spaansche vloot gereed voor 't gevecht.

In Februari was het een der Hollandsche schepen gelukt eenige jonken, die met verversching naar Manila kwamen, buit te maken en in 't begin van Maart begaf Lam zich met de vloot naar de Islas Hermanas¹, 20 mijlen noordelijk van Manila, om de handelsjonken die in dezen tijd uit China verwacht werden, op te vangen.

Van hun vertrek werd dadelijk door de Spanjaarden gebruik gemaakt om een der galjoenen uit Nieuw Spanje — het andere, aan de kust van Ilocos ontladen, was door de Hollanders verbrand — in allerijl te Cavite te laten komen. Thans bestond hun vloot uit zeven galjoenen, het minste met 30 stukken gescht, drie galeien en eenige kleine vaartuigen. Vooral het admiraalschip was voortreffelijk uitgerust en bezat 56 kanonnen. Het getal manschappen overtrof natuurlijk verre dat op de zooveel kleinere Hollandsche schepen.

Den 8 April ging Ronquillo met deze scheepsmacht onder zeil, maar

¹ Een dier eilanden werd door de Hollanders Witterts eiland genoemd, omdat de admiraal Wittert hier vroeger met hetzelfde doel gelegen had.

door verkeerde berichten misleid duurde het tot den 14^{den} voor hij de Hollandsche schepen in 't gezicht kreeg. Lam was zoo onvoorzichtig geweest zijne vloot niet bijeen te houden. Door een Japanner gewaarschuwd dat hij om jonken buit te maken hooger aan de kust zou moeten kruisen, waar ze door barken, van Manila uitgezonden, werden opgewacht, had hij eenige schepen daartoe naar het noorden gezonden. Den 11^{den} was er een met twee rijkgeladen jonken teruggekeerd en terwijl men bezig was die te lossen zag men de Spaansche vloot aankomen. Lam besloot in overleg met zijn scheepsraad haar te ontloopen en zich eerst met de drie afwezige schepen te vereenigen. Maar drie Spaansche schepen waren beter bezeild dan de zijne en kwamen zoo dicht achter hen aan, dat hij bevel gaf om te keeren en te samen het admiraalschip aan boord te leggen. Dit kreeg nu de volle laag van alle Hollandsche schepen, die vlak achter elkander aanzeilden maar het galjoen bleek niet alleen daartegen bestand maar teisterde ook de Hollanders niet weinig. Ronquillo vond het evenwel geraden zich met zijne andere schepen te vereenigen vóór hij den strijd hervatte, want ook het grootste deel *zijner* vloot was afgedwaald. Lam riep nu nogmaals den scheepsraad bijeen om te beslissen of men den vijand zou afwachten. „Alle raadspersonen“, verhaalt de admiraal zelf, „waren daartoe zeer wel geïnclineerd.“ Misschien heeft de Spaansche verslaggever gelijk als hij meent dat Lam het admiraalschip als het eenige van beteekenis in de Spaansche vloot beschouwde, zoodat het er hoofdzakelijk op aankwam zich daarvan meester te maken.

In den morgen van den 16^{den} kwamen de Spanjaarden, die boven den wind lagen, op de Hollanders af. Lam liet aanstonds de zeilen ophalen en allen wachtten den vijand moedig op. Nu ontstond een gevecht van schip tegen schip, zoo hardnekkig als volgens eenstemmig getuigenis der Spanjaarden en Hollanders ooit had plaats gehad. De beide admiraalschepen, die elkander aan boord lagen, waren zoo doornageld dat Ronquillo eindelijk afhield, en nauwelijks was hij op een musketschot afstands van Lam of het schip van dezen (de Nieuwe Zon) begon te zinken, zoodat Lam en de zijnen nauwelijks den tijd hadden zich op de Oude Zon te redden. Twee van de zes andere Hollandsche schepen werden in brand geschoten; van één slechts kon het volk zich bergen. Met de drie overigen maakte Lam, „geen andere uitkomst dan dood of eeuwige gevangenis voor oogen ziende“, zich uit de voeten. De Spanjaarden volgden hen een poos, zoodat de Oude Zon van de beide anderen afdwaalde. Deze laatsten kwamen

behouden in de Molukken aan, evenals het zevende schip dat in den aanvang van 't gevecht met een veroverde jonk kwam aanzeilen en om deze te behouden zich uit de voeten maakte.¹

Den dag na 't gevecht kwamen de beide schepen die Lam naar 't Noorden had gezonden met vijf veroverde jonken op de plek waar de strijd had plaats gehad. In plaats van hunne vloot vonden zij hier het schip van den Spaanschen vice-admiraal in vrij onttakelden toestand. Door de Hollanders aangevallen werd het moedig verdedigd, maar de bemanning was eindelijk genoodzaakt het schip dat lek was op het strand te zetten, waar zij er zelve den brand in stak. De beide Hollanders voeren hierop met hun buit naar Japan.

Kort daarna kwam Geronimo de Silva, de gewezen gouverneur der Molukken, te Manila aan om tot de komst van Don Juan's opvolger het ambt van kapitein-generaal te vervullen. Niemand wist beter dan hij hoe noodig het was zijne land- en bondgenooten in de Molukken te hulp te komen. Hij zond daarom onmiddellijk, tegen den raad der stuurlieden die het in dezen tijd niet raadzaam achtten, de zes galjoenen, die in den strijd veel geleden hadden, naar de eilanden Marinduque en Masbate om gekalefaat te worden. Maar het ongeluk wilde dat zij, de Straat van Mindoro uitkomende, plotseling door een orkaan (cycloon?) werden overvallen, die ze allen op de kust van Luçon te pletter wierp, zonder dat een enkel van de duizend man die ze aan boord hadden zich kon redden. De wonderdadige beelden van Onze Lieve Vrouw, die volgens de goed geloovige Spanjaarden aan deze schepen hun victorie over de ketters hadden verschaft, zal men verzuimd hebben op dezen tocht meê te nemen.²

Lam, zeiden wij, was met zijn schip van de andere afgedwaald. Tegenwind belette hem koers te nemen naar de Molukken. Hij trachtte nu Patani te bereiken om zijne gekwetsten (meer dan 70!) te laven, maar ook dit bleek ondoenlijk. Met moeite verkreeg hij in een haven

¹ Schipper en koopman van dat schip (de Engel) werden van hun ambt ontzet. Dat de eerste niet gehangen werd (zoo als Los Rios meent) had hij zonder twijfel te danken aan den goeden buit dien hij meebracht.

² Zie over 't voorgaande: Ferd. de los Rios p. 15—20; Bocarro p. 663—65; Juan de la Concepcion p. 439—48; J. Dz. Lam aan Bewindh. in Docum. door mij uitgeg. p. 170—76, 180; Dezelfde aan L. Reael, 11 Febr. 1617; Claes Maertensz 't Hoofling (de vice-admiraal), aan L. Reael, zonder dagteek.; Resolutien van Lam's scheepsraad 23 Sept. 1616—9 Febr. 1617; J. Pz. Coen aan Bewindh. 18 Dec. 1617; J. Dz. Lam aan denzelfden 10 Juni 1618; Mr. L. C. D. van Dijk, Neerlands vroegste betrekkingen met Borneo etc. (Amst. 1862) bl. 224 vv., die van de stukken uit het archief der Comp. gebruik maakte.

aan de kust van Annam ¹ levensmiddelen voor drie maanden. Onvermoeid voer hij hierop naar de Chineesche kust om de karak die jaarlijks van Macao naar Japan en de jonken die naar Manila voeren „waar te nemen” en ontmoette onderweg twee schepen door Coen van Bantam uitgezonden ² met den last om de karak, al was 't in de haven van Nagasaki, aan te tasten. De Hollandsche schepen vonden de karak niet, en toen zij te Nagasaki binnenliepen had zij zich in een haven onder 't eiland Amakusa geborgen. De gouverneur van Nagasaki verbood de Hollanders uitdrukkelijk het Portugeesche schip aan te tasten. Ook ried Jacques Specx, de vertegenwoordiger der Compagnie in Japan, het af, in weerwil van Coens order, want te Hirado waren de beide schepen met de veroverde jonken uit de Philippijnen binnengeloopen en door kwaad weder genoodzaakt geworden de goederen te lossen, die de Japanners zonder twijfel in beslag zouden nemen om de Portugeezeeën de geleden schade te vergoeden. Ook liep men gevaar dat de handel, o. a. de inkoop van rijst, voor de Molukken zoo noodig sinds men die niet meer te Makassar kon opdoen, verboden werd. Niet dan noode ging men er echter toe over het onverstandig bevel van Coen niet op te volgen en dat Specx hem daarvan een uitvoerige verklaring zond bewijst wel hoeveel ontzag men reeds voor den directeur te Bantam koesterde. ³

Wat den buit betreft, dien men in de Philippijnen behaald had, zelfs Coen moest erkennen dat „de schade wel rijkelijk betaald was.” De goederen in Japan, in de Molukken, te Djakatra gelost werden op bijna 1.400.000 gulden geschat. Geen wonder dat Coen van oordeel was: „als 't God en onze meesters gelieft moet de zaak weer couragieuselijk hervat worden.” ⁴ Ook Lam achtte dit van groot belang, niet alleen om de schade, die men daardoor aan den handel te Manila toebreacht en omdat men op die wijze de Chineezeeën dach'te dwingen de vaart op de Philippijnen te staken, maar ook omdat hij op die wijze den toevoer naar de Molukken meende te kunnen beletten. ⁵ Daartoe echter zou eene voortdurende blokkade noodig zijn geweest.

¹ Op 12^e Nbr., dus denkelijk Binhua.

² De Swarte Leeuw en Galjas van Hoorn, 9 Mei 1617 van Bantam vertrokken.

³ J.Dz. Lam aan Bewindh. in Documenten door mij uitgeg. p. 176—79; Resolutien van zijn scheepsraad, 14 April—31 Dec. 1617; Jaq. Specx aan J.Pz. Coen, 12 Oct. 1617.

⁴ Coen aan Lam, 30 Dec. 1617; Facturen der goederen, veroverd in de Manillas uit verscheidene (tien) jonken.

⁵ Lam aan Bewindh. in Documenten etc. p. 180.

Lam keerde in Januari 1618 naar de Molukken terug. Hij liet twee schepen in Japan achter om op de karak die met zilver geladen naar Macao terugkeerde te kruisen, maar ook ditmaal werden de Hollanders door de Portugeezen verschalkt. Zij voeren toen naar Manila en stelden zich schadeloos door 't berooven van Chineesche jonken. De goederen, die zij in Japan opbrachten, werden op een waarde van *f* 650.000 geschat, maar hun zeeroof strekte niet om hun daar een goeden naam te bezorgen. ¹

---

¹ Aldaar p. 182.

ZEVENDE HOOFDSTUK.

Bestuur van Adriaen Blocq Martensz op Ambon in 1614—17. Opstand der bergdorpen, door Kapitein Hitu bijgelegd. Verdrag met de kustdorpen op Zuid-Ceram. Verzoenende maatregelen van Reael te Ambon. De Bandaneezen helpen de Siauwers van Pulu Ai ontvluchten. De gouverneur Van de Sande neemt 90 Bandaneezen gevangen. Nathaniel Courthope te Pulu Run. Zijne beide schepen vallen de Hollanders in handen. Reael te Nera. Courthope weigert te vertrekken. Reael vertrekt uit de Molukken naar Bantam (Aug. 1617). Wraakneming der Makassaren. Voervallen op Solor. Overmacht der Portugeezen. De vesting door de Hollanders verlaten (1615), later weder bezet (1618).

Op Ambon voerde in Juni 1614—1617 Adriaen Block Martensz het bewind. Hij wist geen der partijen te vriend te houden. Kapitein Hitu, zoo als de Hollanders den wakkeren regent noemden, die op Hitu namens den half onnoozelen „Koning” het gezag uitoefende, was zoo als wij weten de man, die de Hollanders geholpen had de Portugeezen te verdrijven en zich steeds hun bondgenoot had getoond. Hij was echter tevens het hoofd der Mohammedaansche partij, en zoo kwam het dat door zijn toedoen of althans met zijn goedvinden de hoofden van eenige dorpen die aan zijn gebied grensden en vroeger gerekend werden „onder het kasteel”, dat is onder rechtstreeksch Hollandsch bestuur te behooren, den Islam aangenomen en zich onder zijne bescherming gesteld hadden. Gesteund door Kimelaha Sabadin, den Ternataanschen stadhouder te Luhu, vroeg hij ook voor de Mohammedanen die „onder 't kasteel woonden” verlof een moskee te mogen bouwen, maar dit verzoek werd natuurlijk afgeslagen. Nu bevond zich juist op Ambon een bemoeiziek predikant met name Casparus Wiltens, die den slag en het geduld niet had om de Ambonsche christenen zijn Calvinisme in te prenten en des te meer haat opvatte tegen den man die met zooveel beter gevolg zielen won voor den Islam. Wiltens verstond Maleisch en werd om die reden door Blocq als tolk en tusschenpersoon gebruikt. Zoo vond hij gelegenheid om in eene vergadering, in het bijzijn der andere Orangkaja's, kapitein Hitu beleedigende woorden toe te duwen. Het gevolg was dat de regent zich voornam zoo lang Blocq gouverneur was niet meer aan de vesting te verschijnen.

Ook door een anderen maatregel had Blocq de Hitueezen geërgerd. Er kwamen meermalen Javanen aan de kust van Hitu handeldrijven, en de Hollandsche koopman aan die kust moest er voor zorgen dat ze geen nagelen inscheepten. Een assistent was zoo het schijnt daarmede ruw te werk gegaan en uit wraak daarover hadden de Javanen hem vermoord. Blocq eischte nu van de Orangkaja's van Hitu uitlevering van den moordenaar, maar deze konden of wilden daaraan niet voldoen. Hierop besloot de gouverneur bij de loge te Hila een fort te bouwen, en hoewel de koopman Gijsels en anderen van oordeel waren dat een steenen loge geheel voldoende zou geweest zijn en dat Blocq het meer uit grootschheid deed om ook *zijn* naam aan een fort te verbinden, werden in September 1615 de grondslagen gelegd.

Tot nu toe hadden de meeste dorpen op Ambon zich er in geschikt hun jaarlijksch contingent van manschappen te leveren tot het werken aan de vesting, toen in Februari 1616 voor Ambon ten anker kwamen de schepen met Siauwers en Soloreezen, naar Banda bestemd. Het lekte natuurlijk uit dat althans de eersten met geweld uit hun land weggevoerd waren. De bewoners der bergdorpen Kilang, Ema en Soya, maakten nu bezwaar eenigen der hunnen naar de vesting te zenden, onder voorwendsel dat ook zij bevreesd waren opgelicht en naar Banda gebracht te worden. Ook de aan 't strand wonende inwoners van Amantelo, die onder Soya stonden, vluchtten in 't gebergte. Blocq liet dit rusten totdat de schepen vertrokken waren en hun toen zeggen dat zij veilig konden afkomen. Maar nu kwamen andere grieven voor den dag. Vooreerst werd door den Gouverneur alleen met de hoofden der stranddorpen recht gesproken zonder die der bergdorpen, die van hoogere afkomst waren, daarin te kennen. Voorts werd te zwaar werk van hen geeischt. Ook dit was niet tegen te spreken, want Blocq had hen niet alleen aan de vesting laten werken, waartoe zij verplicht waren, maar ook aan de loge te Kambelo, en hen ammunitie laten maken voor Banda en andere plaatsen. Zoo lang aan die grieven niet werd te gemoet gekomen bleven zij weigeren aan de vesting te verschijnen. Toen Blocq zag dat zij daartoe niet goedschiks te bewegen waren besloot hij hen (om zijn eigen woorden te gebruiken) „te gaan bestoken en te zien of hij eenige hoofden bij den kop kon krijgen of dood smijten“. Den 1 April liet hij zich met 80 man te scheep naar de oostkust van 't eiland brengen en bij Ema aan land zetten. Maar men nam een verkeerden weg, die met voetangels bezet was, en kreeg wel de kampong in 't oog maar zag geen kans die te bereiken en werd daaruit zoo dapper beschoten dat

men moest aftrekken. Een aanval op Soya, kort daarop met behulp der bevriende Ambonners ondernomen, mislukte evenzeer, door onderling wantrouwen en het invallen van den regenmoesson. Blocq wilde hen nu tot reden brengen door koppensnellen, want hij had geleerd (schrijft hij) dat dit hier de beste manier van strijdvoeren was, en daar de soldaten die hij daartoe uitzond zonder koppen terug kwamen meende hij eenige Alfoeren van Ceram te huren, die daarin groote virtuoosen waren. Maar toen de regenmaanden om waren deed hij op last van Van der Haghen, wat hij van den beginne had moeten doen en waartoe hij bij contract gehouden was: hij ontbood kapitein Hitu om als bemiddelaar op te treden. Ook deze was door Van der Haghen aangemaand zijne veete tegen Blocq ter zijde te stellen. Hij deed de hoofden der rebellen aan de vesting komen en door zijne bemiddeling werd den 16 November 1616 een accoord met de bergbewoners gesloten, waarbij zij zich als te voren verbonden aan de vesting te komen werken en voor het verzuimde eene boete te betalen. Die van Amantelo zoude hunne vroegere woonplaats weder betrekken ¹.

Men stelde echter zoo weinig vertrouwen in Blocq dat de hoofden der bergdorpen nog weigerden af te komen totdat den 4 Januari 1617 Van der Haghen uit de Molukken kwam. Het gelukte hem de hoofden allengs te verzoenen. En toen in Maart van dat jaar de Gouverneur-Generaal Reael, op weg van Ternate naar Banda, het eiland Ambon bezocht en door Van der Haghen omtrent de grieven der inwoners werd ingelicht, nam hij met zijn Raad eenige verzoenende besluiten. Vooreerst gaf hij gehoor aan het verzoek van hunne hoofden om het getal werklieden, dat de dorpen jaarlijks aan de vesting te leveren hadden, te verminderen. Ook werd aan de hoofden der bergdorpen beloofd dat zij deel zouden uitmaken van den Landraad. Voor de goede verstandhouding met de Hitueezen was van gewicht dat men het besluit in de Molukken genomen om de handelaars van andere eilanden in den Archipel voorloopig niet te weren, ook hier van kracht verklaarde. Men overwoog dat men door hen te weren aller vijandschap op den hals zou halen en »de geheele zaak alhier het onderste boven zou werpen.» Reeds klaagden de inlanders dat door het nauwe toezicht op den uitvoer van specerijen, de Javanen en Makassaren, die hun rijst en andere benoodigdheden brachten, zich aan de vaart begonnen te onttrekken; een verbod van die vaart

¹ Accoord in Documenten door mij uitgeg. p. 202—3.

tenzij de Hollanders hen voor lagen prijs van alles voorzagen (hetgeen hun niet mogelijk was) zou hun ondergang geweest zijn.

Een andere verzoenende maatregel, door Reael genomen was dat hij den Raad van Indië Steven van der Haghen, die hier algemeen geacht was ¹ bij zijn vertrek naar Banda op Ambon achterliet. Omtrent de vervanging van Blocq, die in Juni aftrad zou nader beslist worden. ²

Bij een bezoek aan de Uliasers in April 1617 deed Blocq een poging om aan de veeten tusschen de inwoners dier eilanden onderling en de inwoners der zuidkust van Ceram een einde te maken, daar hierdoor de toevoer van sagu naar Ambon werd belemmerd. Den 16 Mei werd te Ihamahu op Saparua met de Ceramsche kustdorpen van Kamarian tot Soahuku een verdrag gesloten ³ en bepaald dat zij hunne kwesties niet meer onderling zouden uitmaken maar voor den Gouverneur brengen of voor zijn zaakgelastigde in de Uliasers, die de hoofden daartoe zou bijeenroepen. Wij leeren er uit dat eenige Ceramsche dorpen verklaarden reeds onder de Portugeezen „onderdanen van 't kasteel“ geweest te zijn en dit ook onder de Hollanders te willen blijven. Zij hadden waarschijnlijk hun bescherming noodig tegen machtiger naburen. Ook valt in dit contract op te merken dat aan de Cerammers verboden werd Alfoeren naar de Ambonsche eilanden over te brengen, maar als de Gouverneur het verlangde zouden zij hem moeten helpen Alfoeren tot zijn dienst te bekomen. Deze fraaie bepaling stond in verband met het vrome plan van Blocq, waarvan wij boven gesproken hebben. ⁴

Reeds in November 1616 had men in de Molukken vernomen dat het er op de Banda-eilanden weer verre van rooskleurig uitzag. De Raad besloot toen dat de Gouverneur-Generaal zich in persoon daar-

¹ Zijn naam is er nog in herinnering. Zie P. van der Crab. De Moluksche eilanden, bl. 216.

² Memorie van A. Blocq Mz. in Documenten etc. p. 200, 201; Resol. Gouv.-Gen. en Raden 12, 13 Mrt. 1617; Steven van der Haghen in Documenten, etc. p. 213—16.

³ Documenten etc. p. 204—6.

⁴ Zie over 't bestuur van Blocq zijn Memorie in Documenten door mij uitg. p. 194—201; den brief van St. van der Haghen aldaar 208 vv., 217 vv., voorts: Van der Haghen aan Bewindh. 23 Oct. 1615, 18 Juli 1616; Blocq aan Bewindh. 17 Mei 1616; Herm. van Speult aan Bewindh. 3 Juli, 4 Oct. 1616; Stev. Coteels aan Bewindh. 19 Juli 1616; Reael aan Bewindh. 2 Juli 1617; Resol. GG. en Raden 19 April 1617; (Aert Gijsels), Verhael van eenige oorlogen van Indien, in Kroniek van het Hist. Gen. 27e jaarg., bl. 601; Valentijn II 2 p. 38.

heen zou begeven. In Februari 1617 van Ternate vertrokken, hield hij zich zoo als wij zagen, eerst eenigen tijd de Ambon op en vertrok daarop naar Banda.

De „eeuwige en vaste peys“, den 3 Mei 1616 door de Hollanders met de Bandaneezen gesloten ¹, had zooals te verwachten was niet langer geduurd dan de vorigen. De Bandaneezen hadden natuurlijk met leede oogen aangezien dat men hun een van hunne beste eilanden ontnomen, maar nog meer dat men een middel gevonden had om buiten hen om daar de nagelen te laten plukken. Nera toch leverde bij gebrek aan werkkrachten niets op en zij begrepen natuurlijk dat het de Hollanders niet om het bezit van hunne eilanden te doen was maar om het voordeel dat zij er van konden trekken. Indien het hun, Bandaneezen, dus mocht gelukken de Siauwers van Pulu Ai te lokken, zouden de Hollanders daar even verlegen staan als op Nera. Of het gebaat zou hebben, zoo als Adriaan van der Dussen, de bevelhebber op Ai, had gewenscht, dat men de Bandaneezen had verboden op dat eiland te komen, is de vraag. Zij hadden genoeg gelegenheid dit ter sluiks te doen, en de Siauwers waren voor het meerendeel zeker willig genoeg om te ontsnappen. Verlangen naar hun geboortegrond, gedwongen arbeid, gebrek aan water, dat hier niet te vinden was en waarvoor door de Hollanders slecht gezorgd werd, maakten Ai voor hen het tegenovergestelde van een „aardsch paradijs.“ Zoo gebeurde het dat reeds den 2 Juni 84 hunner ontkwamen, met behulp der bewoners van Pulu Run (waarheen de Bandaneezen van Ai meerendeels gevlucht waren). De raddraaiers waren zoo 't schijnt de eigen verwanten van den Siauwschen radja die door de Hollanders was aangesteld, een dronkaard en dwingeland die niemand ontzag, zoodat geen Siauwer uit genegenheid voor hem op het eiland zou gebleven zijn. Van der Dussen gaf dadelijk kennis van het gebeurde aan den gouverneur Van de Sande op Nera, die er de Orangkaja's van Groot-Banda over aansprak, maar deze beweerden dat *zij* er geen deel aan hadden maar alleen die van Pulu Run. Het was echter niet twijfelachtig dat die van Lontor de vluchtelingen van Nera en Pulu Ai, die bij hen woonden, niet belet hadden die van Pulu Run te helpen bij het weghalen der Siauwers. Van der Dussen ergerde zich dat Van der Sande niet doortastender handelde en begaf zich naar Nera om dit met hem te bespreken, maar nauwelijks had hij zich verwijderd of wederom wist een honderdtal Siauwers te ontsnappen. Dit deed eindelijk den Raad,

¹ Zie hiervóór bl. 316.

die in 't belang van den handel gearzeld had den vrede te breken, besluiten tot een gewelddadigen maatregel die echter de ware schuldigen niet trof. Den 2 Juli werden eenige Orangkaja's van Groot-Banda met hun gevolg, te samen 90 man, die zich op uitnoodiging van Van de Sande in goed vertrouwen naar Nera hadden begeven, in de vesting gevangen gezet en de Hollanders uit de loge te Ortattan gelicht. Men gaf de gevangenen te kennen dat zij niet vrijgelaten zouden worden vóór men de Siauwers terug had bekomen. De handel stond weder stil en de noten op Pulu Ai konden voor 't meerendeel niet geplukt worden.

Ouder gewoonte vergaderden nu de Bandaneezen onder den boom van Ortattan en beraadslaagden wat hun te doen stond. Die van Run te dwingen tot het teruggeven der Siauwers stond niet in hun macht, tenzij zij zich daartoe met de Hollanders verbonden, en dat wilden zij niet. Ook scheen de gevangenschap der Orangkaja's, meerendeels van Ortattan, terwijl de Lontoreezen de eigenlijke schuldigen waren, hen niet te verontrusten. Maar tot vijandelijkheden tegen de Hollanders besloten zij niet over te gaan omdat een groot deel hunner manschappen met de vaartuigen afwezig was om op de Kei- en Aru-eilanden levensmiddelen te halen.

Intusschen werden die van Pulu Run door gebrek aan mondkost genoodzaakt de Siauwers te laten vertrekken. Zij dwongen hen wel zich te laten besnijden — een bewijs hoe de Mohammedaansche propaganda ook hierbij in het spel was — maar lieten hen teruggaan naar hun eigen land. Enkelen kwamen weder op Pulu Ai en van hen vernam men dat het eiland Run niet moeielijk te veroveren zou zijn. Van de Sande wachtte op de komst van een paar Hollandsche schepen om dit te beproeven, toen den 23 December 1616 twee Engelsche schepen ter reede van Run verschenen en de inwoners overvloedig van rijst voorzagen ¹.

Deze schepen (Defense en Swan) stonden onder bevel van den koopman Nathaniel Courthope en waren van Bantam uitgezonden met last om te Makassar rijst te laden, daarmede naar Pulu Run te gaan, waar men hen verwachtte en met de inwoners een contract te sluiten om de specerijen alleen aan de Engelschen te leveren, maar er geen goederen achter te laten. Als de Hollanders hunne

¹ Zie over 't voorg. Adriaen van der Dussen in Documenten door mij uitgeg. p. 149 vv.; D.Pz. van de Sande aan Bewindh., 24 Juli 1616, 9 Mei 1617. Vgl. ook het verhaal der verovering van Banda (1621) in deze Bijdragen II (1854), bl. 415.

veiligheid bedreigden en zij zagen dat er een geschikte plaats was om zich te verdedigen moesten zij geschut aan land brengen en hun leven en goederen niet ontzien om de plaats te behouden ¹.

Het kostte Courthope natuurlijk geen moeite de Bandaneezen van Pulu Run en die van Pulu Ai, die daarheen gevlucht waren, over te halen het gezag van den Koning van Engeland te erkennen, onder belofte dat men hen altijd van rijst, kleeden en andere benoodigdheden zou voorzien en hen tegen hunne vijanden zou verdedigen. En even natuurlijk was het dat die van Pulu Run verzekerden nooit eenig contract met de Hollanders gesloten te hebben, en die van Pulu Ai dat hun land door een vroeger contract rechteus aan Engeland behoorde, hoewel de bewoners van beide eilanden in het contract met Van der Haghen (1605) genoemd worden. ²

In 't begin van Januari 1617 kwamen twee schepen en een jacht van Ambon om de Engelschen te verjagen. Daarop bevond zich de Raad van Indië Cornelis Dedel, die ons even als de Engelsche kooplieden Courthope en Spurway hun conflict verhaald heeft.

Toen de Engelschen de Hollandsche schepen voor Nera zagen ankeren begrepen zij wel wat er volgen zou, wierpen met behulp der inlanders twee batterijen op en brachten eenig geschut aan land om die te verdedigen. Den 13 Januari kwam Dedel met zijne schepen vlak bij de Engelsche voor anker liggen. Maar hij had buiten den waard gerekend als hij meende dat zij zooals Castleton goedschiks zouden vertrekken. Courthope liet hem kennis geven dat de inlanders gereed stonden hen van land uit te beschieten en dat hij hem daarom ried binnen zes uur te vertrekken, want hij was van plan hen te steunen omdat zij de eilanden Run en Ai aan den Koning van Engeland hadden opgedragen. Dedel, die niet op de batterijen gerekend had, vond het geraden na een vruchteloos protest naar Nera terug te keeren en zond een jacht naar Ambon om versterking te halen.

Den 21 Januari kwam het jacht terug met de tijding dat men den raad van Indië Jasper Jansz binnen 3 of 4 dagen met drie schepen kon verwachten. Dedel voer hen te gemoet maar miste hen. Jasper Jansz ging nu weder in zee om Dedel te zoeken maar thans werden *zijne* schepen om de Oost afgedreven.

Intusschen hadden de Engelschen het aanbod ontvangen van Wajer op Groot-Banda en van het eiland Rosengein om den koning van

¹ Calendar of State papers, East Indies. I. No. 1171.

² Zie De Jonge III p. 210. Het contract van Pulu Ai met Keeling was van 1609. Zie mijn Zevende gedeelte p. 87.

Engeland als soeverein te erkennen. Het contract werd opgemaakt¹ en de Swan naar Rosengein gezonden, waar zij drie Engelschen aan wal zette. Daarop voer zij naar Guliguli aan de kust van Ceram om water in te nemen, daar die van Pulu Run hadden afgeraden dit te Wajer te doen.

Toen Dedel bij zijn terugkomst voor Nera de drie schepen van Jasper Jansz niet aantrof besloot hij de Swan te achtervolgen, die hij weldra in 't oog kreeg. Daar de Engelschen geschoten hadden op een Hollandsche boot, die in de buurt van Pulu Run kwam om te peilen, en men thans in last had tegen de Engelschen geweld te gebruiken indien zij het eerst vijandelijkheden pleegden², maakte Dedel geen bezwaar om de Swan aan te tasten. De Engelschen verdedigden zich een uur lang, maar daar zij zeer in de minderheid waren werd hun schip geënterd en naar Nera opgebracht. Nu wilde Dedel naar Pulu Run gaan om ook de Defense op te eischen, maar zijn schip werd weder naar Ambon afgedreven.

De Gouverneur-Generaal Reael was tot nu toe door den moesson verhinderd te Banda te komen. Thans vergezelde hij Dedel in een fregat en vond, den 3 April voor Nera komende, ook de schepen onder Jasper Jansz. Maar tot zijn verrassing vond hij ook het tweede Engelsche schip, de Defense, onttakeld voor Nera liggen.

Courthope had, toen hij de tijding ontving wat de Swan was overkomen, een der zijnen naar Nera gezonden om de reden te vragen van dat bedrijf en ten antwoord ontvangen dat men in deze eilanden geen Engelschen duldde en van plan was hen te verdrijven. Courthope en zijn Raad besloten nu tot meerdere veiligheid zich op Nailaka, een klein onbewoond eilandje dat voor Run ligt, te versterken, want als dit de Hollanders in handen viel konden zij de vaart naar de andere eilanden afsnijden. Het geschut en de provisie werden daar ontscheept en het schip zou te Run aan strand gehaald worden om te kalefaten. Maar de matrozen, die van Run hun bekost hadden, lieten het schip van zijn ankers afdrijven. Het verviel onder Lontor en werd daar door de Hollanders aangehaald. Er waren slechts 9 man op, eenig geschut en verder niets dan ballast.

Reael trad nu met de Engelschen in onderhandeling. Hij bood hun aan teruggave hunner schepen met alles wat daarin was toen

¹ Men vindt het even als dat met de inwoners van P. Ai en P. Run bij Purchas, I. b. p. 701, 702.

² Bewindhebbers aan den Gouv. Gen. 30 Apr. 1615.

ze genomen werden, herstel van schade door plundering geleden en vrijlating der gevangenen, op voorwaarde dat zij de Banda-eilanden verlieten. Het strekt tot eer van Courthope en de zijnen, die in eene verre van benijdbare positie waren, dat zij dit aanbod verwierpen en de bewoners van Pulu Run niet aan hun lot wilden overlaten. Van den anderen kant sprak het van zelf dat Reael het Engelsche gezag op dat eiland niet erkende en hen verantwoordelijk stelde voor de gevolgen hunner weigering.

Bij Reael's komst gaven die van Groot Banda en Rosengein, aan de hulp der Engelschen wanhopende en gedreven door honger en armoede, weder hun wensch naar vrede te kennen. Na eenige onderhandelingen werd den 4 Mei de vrede hersteld op den voet van het vorige jaar. Bewindhebbers hadden geklaagd over gebrek aan noten en (zoo staat er in de resolutie) „de gelegenheid zou toch nimmer ontbreken, als dit de Compagnie *voordeelig* mocht zijn, om den vrede met de trouwelooze Mooren van Banda *met recht* te breken“. Die gelegenheid zou zich zeker niet laten wachten als men de Bandaneezen niet even als de Engelschen van levensmiddelen voorzag. ¹ „Gij wilt onze noten en foelie altemaal van ons hebben,“ zeiden zij tot Van de Sande, „en gij wilt ons daarvoor niet geven wat wij noodig hebben, rijst en sagu. Wij hebben honger, en als gij dien niet stillen kunt, hoe kunnen wij dan tevreden zijn?“

Reael overwoog met zijn Raad of men nog een tocht tegen de Engelschen op Run zou doen, waartoe eerst besloten was. Maar de strijdkrachten waren niet voldoende om zich stormenderhand van het eiland meester te maken en op eene andere wijze zou dit thans niet mogelijk zijn, daar de sterke stroomen en vroeg doorwaaiende moesson de troepen konden beletten naar Nera terug te keeren. Men besloot dus eenstemmig den aanslag tot het volgende jaar uit te stellen. Reael beklagde zich ernstig bij Bewindhebbers dat Coen, die wist dat de Engelschen naar Banda waren gegaan, in plaats van hem de schepen te zenden die hij missen kon, zooals hij hem gelast had, die op hoop van buit naar Malaka had gezonden. ² Coen klaagde op zijn

¹ Reael zond Corn. Dedel naar Guliguli en omliggende plaatsen aan de kust van Ceram, waar gewoonlijk Javaansche jonken lagen die specerijen voor rijst kwamen inruilen, om hun de laatste af te koopen en hen over te halen die voortaan naar Nera te brengen. Maar Dedel stierf onderweg en kon dus zijn last niet volbrengen.

² Ze voeren van Bantam uit in Juni 1617 onder bevel van Cornelis Comans, maar keerden onverrichter zake terug met een verlies van 100 man aan ziekten. De Portugeezen waren door list te weten gekomen wat hij in 't schild voerde en hadden gezorgd dat hun schepen geen gevaar liepen. (Coen aan Bewindh., 18 Dec. 1617).

beurt dat Reael van den hongersnood der Bandaneezen geen gebruik had gemaakt om de noten en foelie op den ouden prijs te brengen. Dit was zeker de „Majores” uit het hart gesproken, evenzeer als de vermaning om „die van Pulu Run geheel uit te roeien en de halsstarrige hoofden (van de andere eilanden) mede van kant te brengen.” Anders was voor hem geen vrede denkbaar.¹

Voordat Reael Banda verliet zag hij zich genoodzaakt recht te oefenen over Adriaan van der Dussen, den bevelhebber op Pulu Ai, wiens levenswandel zoo weinig ingetogen was geweest dat hem zijn ontslag moest worden gegeven.² Aan Van de Sande werd nu voorloopig het bewind zoowel op Ai als op Nera opgedragen.

Op 't eind van Juni vertrok de Gouverneur-Generaal met de Engelsche gevangenen naar Ambon. Hier zou thans, in plaats van Blocq die naar Nederland terugkeerde, Steven van der Haghen voorloopig het bewind voeren, en onder hem Herman van Speult als luitenant-gouverneur. Van Ambon keerde Reael naar de Molukken terug.

Coen had den Gouverneur-Generaal zijn wensch te kennen gegeven dat hij te Bantam zou komen. Bewindhebbers drongen er op aan een „rendez-vous” te kiezen, hetgeen Coen meende dat in de buurt van Bantam zou moeten zijn. Ook achtte hij voor onderling overleg over andere zaken zijne komst noodig, daar hunne meening op de voornaamste punten zoo uiteenliep. Zij konden dan den Raad laten beslissen.³ Reael vond het eveneens noodzakelijk den toestand te Bantam persoonlijk te onderzoeken. Nu verwachtte hij ongetwijfeld dat Geronimo de Silva, die in April naar Manila was vertrokken, zijn best zou doen om spoedig een vloot naar de Molukken te zenden, maar de schepen die men hier bijeen had zouden toch niet voldoende zijn om haar het hoofd te bieden en daarenboven moesten de nagelen worden weggezonden. De Raad nam dus den 28 Juli 1617 het besluit naar Bantam te gaan, maar het duurde tot het laatst van Augustus of 't begin van September voor hieraan gevolg werd gegeven. De komst der schepen van Lams's eskader met den buit uit de Philippijnen had

¹ Zie over 't voorgaande: Calendar of State papers, E. Indies II. p. 3—8; Thom Spurway (niet geheel betrouwbaar) bij Purchas, I. b. p. 608—16; Nathan. Courthope ald. p. 664—66; Corn. Dedel aan Bewindh. 10 Mei 1617; Resol. Dedel en Raad, 13 Jan.—9 Mei; H. Waterfort aan J. Pz. Coen uit Nera, 19 April; D. Pz. van de Sande aan Bewindh., 9 Mei, 31 Aug.; Resol. Gouv.-Gen. en Raden 10 Mrt.—16 Juni, L. Reael aan Bewindh., 11 Mei, 2 Juli; J. Pz. Coen aan Bewindh., 22 Aug.

² Zie Documenten door mij uitgeg. p. 162 aant.

³ Coen bij De Jonge IV, p. 66.

waarschijnlijk oponthoud gegeven. Gijsbrecht van Vianen, luitenant-gouverneur en kapitein van Makian werd tot Gouverneur der Molukken aangesteld.¹ Met vier schepen ging Reael naar Bantam onder zeil. Wij vinden hem straks op Java weder en hebben thans te verhalen hetgeen intusschen te Makassar en op Solor was voorgevallen.

Te Sombopu tusschen de uitmondingen der Gowa-rivier, een deel van hetgeen men onder de hoofdplaats Makassar verstond, hadden de Hollanders eene faktorij², hoofdzakelijk voor den aankoop van rijst ten behoeve der Molukken. Maar door slechte gewassen en verbod van uitvoer wegens den oorlog met de Bugis waren, toen de visitateur Hans de Hase in 1614 het kantoor bezocht, in twee jaren tijds geen 25 last rijst opgedaan. De Makassaren daarentegen hadden er veel voordeel bij dat de Hollanders hen ter wille van den vrede niet beletten specerijen van Ambon en Banda te halen en aan de Portugeezen te verkoopen. De Hase's advies was daarom het kantoor te lichten, ten einde de Makassaarsche jonken te kunnen „stroopen.”³

In het jaar 1614 hadden ook de Engelschen te Sombopu een kantoor gevestigd. Zij bevonden dat de concurrentie der Portugeezen te groot was om hier veel voordeel te behalen, maar als ververschingsplaats op weg naar de Specerij-eilanden was Makassar voor hen onmisbaar.⁴

Het besluit om Makassar te verlaten was nog niet door de Hollanders genomen toen in April 1615 een hunner schepen daar ter reede kwam, hoewel een Portugeesch eskader dat zich hier bevond het trachtte te beletten.⁵ De koopman der faktorij, Abraham Sterck⁶ beklaagde zich bij den Scheepsraad over het onrecht dat de Portugeezen hem aandeden en waarover de Koning hem geen recht wilde verschaffen. Men besloot nu (daar men waarschijnlijk wist dat hiertoe plan bestond)⁷ om het kantoor te lichten en de goederen der Compagnie heimelijk aan boord te brengen, hetgeen gelukte. Maar de Koning had veel schuld aan de Compagnie en omdat er

¹ Resol. Gouv.-Gen. en Raden 28 Juli, 10 Aug. 1617.

² Zie Zevende gedeelte, bl. 100.

³ H. de Hase aan Bewindh., 12 Aug. 1614; Vgl. Hend. Brouwer aan Bewindh., 27 Juni 1612; Sam. Denis bij De Jonge III, 319—22; Bocarro, p. 461.

⁴ Calendar of State papers, East Indies. I. No. 716, 754, 1006.

⁵ Zie hiervoor bl. 295 onderaan.

⁶ Hij was de opvolger van Samuel Denis die den 7 April 1614 overleed. Zie Calendar etc. No. 716.

⁷ Resol. Gouv.-Gen. en R. 19 Mei 1615.

geen uitzicht was dat die nu zou worden afgedaan beraamde Sterck met den schipper Dirck de Vries het volgende schelmstuk. Onder voorwendsel van gastvrijheid noodigde men eenige Makassaarsche grooten aan boord en vorderde hun, toen zij zich daar bevonden, hunne krissen af. Zij weigerden natuurlijk; en nu ontstond een gevecht waarbij verscheidene hunner en ook eenige Hollanders het leven lieten, en waarvan het eind was dat een zestal Makassaren, en daaronder een zwager van den vorst, gevankelijk werden medegevoerd naar Bantam. Of de aanslag op last van Coen geschied was weten wij niet, maar hij keurde dien althans niet af en besloot de Makassaren in bewaring te houden totdat de schulden van den vorst zouden zijn afbetaald. ¹

Dat de vorst van Gowa woedend was op de Hollanders en de hevigste bedreigingen tegen hen uitte vernemen wij van den Engelschen koopman George Cokayne die het hun van harte gunde. De gelegenheid om wraak te nemen zou zich spoedig voordoen. Den 10 December 1616 bereikte het schip de Eendracht, van de Kaap „om den Oost“ naar Indie gevaren en dat op dien weg de Westkust van Australië had aangedaan (van waar een deel van die kust den naam Eendrachtsland ontving) de Zuidpunt van Celebes, en het vaarwater tusschen de droogten bezuiden Makasser niet kennende liet de schipper Dirck Hartochsz door een der visschers die men hier aantrof aan den Hollandschen koopman (die zich zóo als hij meende nog te Makassar bevond) een loods verzoeken. Toen hij drie dagen later nog geen antwoord had ontvangen zond hij den onderkoopman Jan Steyns met zeven man in een boot op verkenning uit. Te Sombopu aan land komende en naar de loge toe gaande vernam Steyns van de Engelschen hoe de zaken stonden. Juist bevond zich Courthope hier met de Swan en Defense, op weg naar Banda. ² Deze gaf den vorst van Gowa kennis van de komst der Hollanders, waarop hij vergezeld van den vorst van Tallo aan het strand kwam. De laatste wilde de Hollanders dooden, maar de eerste was grootmoedig genoeg op verzoek der Engelschen, die hem zeiden dat het slechts „slaven“ waren, hun te vergunnen met hun boot naar het schip terug te gaan. Steyns bespeurde echter dat verscheidene vaar-

¹ (Aert Gijsels), Verhael van eenige oorlogen van Indien, p. 520—22; Resol. Pres. en Raad te Bantam 18 Mei 1615; Andr. Soury aan Coen 22 Oct. 1615; Verhaal van J. Steyns (zie hieronder); Calendar of State papers; East Indies. I. N°. 1013, 1078. „Off den Coopman last heeft gehad van dus sijnen slachboech waer te nemen weet ick niet,“ schrijft A. Gijsels.

² Zie hiervóór bl. 332.

tuigen op den uitkijk lagen om hem te volgen en daar zijn boot slecht beroeid was durfde hij niet vertrekken, maar „een van 's Konings heeren“ liet zich in een prauw naar zijn boot roeien en stelde hem gerust. Toen hij nu wegvoer kwam hem dadelijk een boot met Engelschen achterop, die hem den raad gaven naar hun schip te varen en zijn vertrek tot den nacht uit te stellen. Steyns volgde dien raad en kreeg na lang zoeken twee dagen later het schip in 't zicht, maar te laat om zijn bevindingen mede te deelen, want het had reeds ter reede van Sombopu het anker uitgeworpen en den onderstuurman met 15 man naar land gezonden om te zien waar Steyns en de zijnen gebleven waren en verversching te koopen. Het liep ditmaal slecht met de Hollanders af. Door een aantal prauwen met gewapende Makassaren omringd wilden zij naar het schip terugroeien, maar hun boot werd geënterd en allen afgemaakt, in 't gezicht van duizenden Makassaren die aan 't strand geschaard stonden.

Den volgenden dag vernamen de Hollanders van Courthope den dood hunner kameraden. De Engelsche Commandeur, een van die mannen die geen vrees kenden maar ook geen kleingeestige jaloezij, voorzag de Eendracht van de noodige verversching en begeleidde het schip naar Buton, waar men zich een nieuwe boot wilde aanschaffen.¹

De vijandschap der Makassaren noodzaakte de Hollanders ook het kantoor te Bangaja, waar de eersten meesters waren, te lichten, en toen hier later een jacht van de Molukken kwam om sagu te laden, werden twee hunner gedood. De vorst van Gowa liet echter weldra blijken dat hij gezind was den vrede te herstellen, maar Coen achtte den oorlogstoestand voordeeliger, omdat men nu geen bezwaar behoeft te maken de Makassaarsche jonken te berooven. Men besloot dus geen vredesvoorstellen te doen.² Ook over de Spanjaarden die hier rijst voor de Molukken kwamen koopen had de vorst van Gowa wel eens reden van klagen. In 1617 plunderden zij een vaartuig waarop zich aanzienlijke Makassaren bevonden, die

¹ Het schip kwam den 31 December te Ambon aan. — Zie over 't voorgaande het verhaal van Joh. Steyns in HS. op 't R. A. en vgl. Th. Spurway bij Purchas I. b. p. 608—9, en Nath. Courthope ald. p. 664. Coen (Brief aan Bewindh. 22 Aug. 1617) kan niet tegenspreken dat de Engelschen hier aan de Hollanders diensten bewezen maar „acht hun doen een Judaskus geweest te zijn!“

² Resol. Gouv.-Gen. en Raden 14 Febr., 15 Sept. 1616; Coen aan Bewindh. 26 Juli, 29 Sept. 1618; Resol. Jacatra 4 Oct. 1618.

zich schijnen verdedigd te hebben en allen om hals werden gebracht. De bedrijver van dit feit werd echter streng gestraft.¹

Op Solor waren de Hollanders door de verovering van 't fort Henricus nog geen meesters van 't land geworden. Meer dan zeventig jaren hadden de Portugeezen hier gewoond en handel gedreven, zich inlandsche vrouwen genomen en vrienden gemaakt onder de inlanders die door de ijverige Dominikanen tot het Christendom waren bekeerd. Scotte was, even als Van der Haghen op Ambon, begonnen aan sommigen hunner toe te staan hier te blijven wonen; hij begreep dat men om den handel in Timor meester te worden dien eerst van hen moest leeren. Maar de antipathie tegen het Spaansche element zat de Hollanders nog te veel in het bloed om zulk een verdraagzaamheid te begrijpen. Adriaen van de Velde, Scotte's opvolger had hem van den beginne af hierin ongelijk gegeven en voor de ervaring der Portugeezen had hij niet dan minachting. Het gevolg was dat zij hem verlieten en te Larantuka, waar de meeste inlandsche christenen² woonden, de Portugeesche partij zeer versterkten. Door de komst van Francisco Fernandes, hun vroegere bevelhebber, uit Malaka kregen zij weder een hoofd, en de Dominikaner paters deden natuurlijk het hunne om hen van de Hollanders af te trekken. Van de Velde drong er dus in zijne brieven aan den Gouverneur-Generaal op aan dat alle Portugeezen uit deze eilanden zouden verwijderd worden; wel zag hij in dat zij dan door middel van inlandsche schepen den handel zouden voortzetten, maar met de noodige jachten en schepen kon hun ook dit belet worden.

Door toedoen van Fernandes hadden o. a. de inwoners der kampong Karmang op Serbite het contract met de Hollanders geschonden en tegen de bondgenooten van dezen vijandelijkheden bedreven, waarover zij naar 't oordeel van den Hollandschen Raad moesten gestraft worden. Van de Velde stak daartoe in Juli 1614 met niet meer dan 28 Hollanders en eenige inlanders straat Solor over. De kampong werd zonder moeite ingenomen, want de meeste inwoners waren gevlucht, maar nu begingen de Hollanders de fout op hun gemak de plaats te plunderen, terwijl men hen gewaarschuwd had dat de vijanden zich van alle kanten verzamelden om hen te overvallen. Toen zij eindelijk naar het strand terugkeerden werden zij door de

¹ Correspondencia de Geron. de Silva, p. 418, 419, 434, 437.

² Hans de Hase, die Solor in Mei 1614 bezocht, schatte het aantal inlandsche Christenen in deze eilanden op 4000 (Brief aan Bewindh., 12 Aug. 1614).

inlanders ingesloten en ter nauwernood gelukte het de meesten zich door den vijand heen te slaan en de booten te bereiken. Van de Velde zelf, de schipper en vijf anderen werden gedood en velen zwaar gekwetst ¹.

Sedert werden de Hollanders in de vesting zoo goed als ingesloten en men poogde die zelfs eens bij verrassing te bemachtigen. Both zond, toen hij het ongeval vernam, dadelijk 30 soldaten ter versterking en als opvolger van Van de Velde den opperkoopman Willem Jansz ². Maar Reynst, die een maand later aan 't bewind kwam, was van meening dat men de vesting voor den handel op Timor niet noodig had en zij daarom moest verlaten en geslecht worden. In December 1615 werd hieraan gevolg gegeven en het garnizoen naar Ambon overgebracht tegelijk met een honderdtal Soloreezen. Of deze uit eigen beweging medegingen of tot belooning voor hun aanhankelijkheid werden opgelicht, even als de Siauwers, weten wij niet, wel dat ook zij bestemd werden de Banda-eilanden te helpen bevolken ³. Een half jaar te voren was ook het kantoor te Buton gelicht en het garnizoen naar de Molukken overgebracht ⁴.

Het fort op Solor werd niet meer door de Portugeezen bezet. Hun hoofdplaats bleef Larantuka, waar in 1617 de Visitador der Dominikanen Frei João das Chagas uit Malaka aankwam met vier paters die deze eilanden tot hun arbeidsveld hadden gekozen. Chagas bezocht ook de kerken op Endeh, bij de Numbas en de „Charaboros” ⁵ en kwam met de inlanders overeen dat hij hun een kapitein met eenige soldaten zou zenden om hen tegen hunne Mohammedaansche naburen en de Makassaren te beschermen. De Portugeezen bezetten hier nu weder het oude fort dat de Mohammedanen van Endeh met goedvinden der Hollanders hadden willen slechten, maar de Christenen van Numba hadden beveiligd en in stand gehouden ⁶.

¹ Zie over 't voorgaande de Documenten door mij uitgeg. bl. 80—101; Luis Caecegas, *Terceira parte da historia de S. Domingos, amplificada por Luis de Sousa* Edic. III. Vol. IV (Lisboa 1886) p. 372—75. Wat hij verhaalt van Endeische Christenen die door de „Mouros en Framengos” werden doorgemarteld, klinkt niet zeer geloofelijk, althans niet van de laatsten.

² Both aan Bewindh., 10 Nov. 1614.

³ Resol. Gouv. Gen. en Raden 23 Oct. 1615. Coen bij De Jonge IV 46; vgl. hiervóór bl. 328.

⁴ Adr. van der Dussen aan Bewindh., Maleya 25 Juli 1615.

⁵ Waarschijnlijk de Kodibari. Zie de mededeelingen van den heer J. G. F. Riedel: „The island of Flores or Pulau Bunga. The tribes between Sika and Manggaraai” in de *Revue coloniale internationale* 1886 N°. 1.

⁶ Caecegas ut s. p. 377—81. Vgl. Bouwstoffen door mij uitgegeven p. 85.

Toen het te Malaka bekend werd dat de Hollanders Solor verlaten hadden werd de vaart op Timor door de Portugeezen hervat. De voordeelen die deze vaart ook voor de Hollanders bleef afwerpen waren van dien aard dat men in 1618 besloot aan het dringend verzoek der oude bondgenooten op Solor te voldoen en de vesting op dat eiland te herstellen en te bezetten. Wij zullen daarvan later meer vernemen.

ACHTSTE HOOFDSTUK.

Verhouding tusschen de Javaansche vorsten, de Engelschen en Hollanders te Bantam en te Djakatra. Komst van Fransche schepen te Bantam. De Hollanders nemen een dier schepen in beslag. Oneenigheid daarover met den Pangeran. Coen gekozen tot Gouverneur-Generaal. Betrekking der Hollanders met den Panembahan van Mataram. De loge te Djapara afgeloopen. Die stad wordt door de Hollanders verbrand. De Hollanders en Engelschen te Djambi, Indragiri, Palembang. De eersten te Selebar, Indrapura.

Te Bantam was de verhouding tusschen den Rijksbestuurder, Pangeran Arja Manggala, en de Hollanders en Engelschen er niet beter op geworden, sinds dezen elders de voordeelen gingen zoeken die hun hier geweigerd werden. Maar de slimme Javaan zag wel dat geen van beide natiën Bantam kon verlaten, dat nu eenmaal een handelscentrum geworden was, zonder de andere de voordeelen daarvan te laten genieten, en zelfs de vrees dat de machtige vorst van Mataram, die zijne veroveringen in dezen tijd over geheel Oost-Java uitstreckte, zoodra hij daar meester geworden was ook West-Java aan zijn gezag zou pogen te onderwerpen, was niet groot genoeg om den Pangeran er toe te brengen van zijne knevelarijen ten opzichte der Europeërs afstand te doen en zich althans ééne natie te vriend te maken door haar dringendste eischen in te willigen. Want hij begreep wel waarop die moesten uitloopen, en dat het ook hier de onafhankelijkheid van Bantam gold. Mocht hij al ook onder de Javanen eene groote partij tegen zich hebben, die den zwakhoofdigen Sultan uit eerezucht of uit eigenbaat een grooter aandeel aan het bestuur wilde geven, hij was niet bevreesd dat zij om hem te dwarsboomen, de ongeloofigen te hulp zouden roepen.

Maar in den directeur van den Nederlandschen handel, Jan Pieterszoon Coen had hij een even onverzettelijk man tegenover zich, die evenmin als hij de rechten van anderen ontzag waar het gold zijn doel te bereiken, dat voor 't oogenblik in meerdere vrijheid van handel voor de zijnen en uitsluiting zijner mededingers bestond. Reeds in October 1616 schreef Coen aan Bewindhebbers dat het eenige middel om den Pangeran te dwingen zou zijn Bantam tijdelijk

te verlaten. Hij had den regent van Djakatra op den tand gevoeld of hij gezind zou zijn „voor een redelijk stuk gelds” hem te vergunnen een vesting te bouwen en deze scheen daarin geen bezwaar te zien. Wat Djapara betreft, hij twijfelde zeer of hij daar die vergunning zou bekomen ¹. Ook zouden de moessons hier voor de vaart hinderlijk zijn. De vorst van Tjeribon had de Hollanders eveneens vriendschap bewezen en wenschte dat zij zich daar zouden vestigen. Maar voor een vaste verblijfplaats, een „rendez-vous” bleef Coen eene plaats omtrent Bantam of Malaka wenschelijk achten ². Er was wel sprake van geweest om een eiland in eene der zeestraten daartoe te verkiezen, maar men zou dan de Engelschen te Bantam vrij spel laten en de Chineezzen zouden moeielijk van daar zijn te trekken ³.

Het streven van Coen om den Pangeran over te halen de Engelschen van den handel uit te sluiten moest de laatsten te meer verbitteren omdat de Hollanders, boven wie zij zich als natie verheven achtten, hier krachtiger konden optreden dan zij. Die verbittering nam nog toe toen in Juni 1617 een hunner jachten uit Makassar de tijding aanbracht van het voorgevallene in de Bandaeilanden. En 't moet gezegd worden dat Coen, die steen en been klaagde over de „insolentie der Engelschen”, niets vermeed wat hun wrok nog meer kon opwekken. De Pangeran had eindelijk aan de Engelschen vergund een steenen huis te bouwen, maar terwijl zij daarmede bezig waren klaagde Coen dat zij hem het licht betimmerden, waarop hun verboden werd voort te gaan ⁴.

Geen wonder dus dat wanneer te Bantam Engelschen en Hollanders elkander ontmoetten het aanstonds tot dadelijkheden kwam. De eersten hadden het bizonder voorzien op een Hollandsch onderkoopman, aan wien zij den dood van een der hunnen toeschreven. Op zekeren dag (22 November), dat zich weinig Hollanders aan land bevonden, zagen zij

¹ Vgl. hierna bl. 350.

² Coen bij De Jonge IV 39, 40, 49—53, 65, 78; Coen aan den „Koning van Cheribon” 5 April 1616; Calendar of State papers. East Indies I No. 1117; II No. 102, 424. Dat Coen op 't eind van 1616 meer naar een plaats omtrent Bantam dan omtrent Malaka overhelde blijkt genoegzaam uit zijne brieven. Malaka zelf kon hij daartoe thans wel niet aanraden.

³ Coen aan Bewindh. 25 Dec. 1615; Van der Haghen in Bouwstoffen door mij uitgegeven p. 128, 129.

⁴ Volgens Coens eigen getuigenis in zijn brief aan Bewindh. 22 Aug. 1617. Dit gedeelte van den brief komt niet bij De Jonge voor. Ook Coen wachtte nog op vergunning om de Hollandsche faktorij, die in Mei gedeeltelijk was afgebrand, weder op te bouwen.

hun kans schoon en bestormden de Hollandsche loge met het doel den onderkoopman machtig te worden. Bij dezen aanval kwamen drie Japaners, die de loge dapper hielpen verdedigen, om het leven. Ook werden eenige Hollanders gevangen genomen maar denzelfden dag met eenige verontschuldiging weder uitgeleverd ¹.

De Gouverneur-Generaal Laurens Reael was een maand te voren uit de Molukken te Bantam gekomen, maar bevond zich even als Coen te Djakatra toen de aanslag op de Hollandsche loge plaats had. Zoodra hij hiervan kennis kreeg eischte hij van de Gecommitteerden der Engelsche Compagnie openlijke straf of uitlevering der misdadigers. George Ball, de Engelsche president, antwoordde dat de Hollanders zelve aanleiding tot het tumult gegeven hadden door een ongewapend Engelschman op straat te dooden — dit was een onbewezen feit — en dat waar Reael aan de Engelschen recht weigerde hij ook geen recht zou doen.

Die rechtsweigering van de Hollanders betrof het nemen van de Swan bij de kust van Ceram. Maar zij meenden in *hun* recht te zijn als zij de Engelschen uit de Specerij-eilanden weerden, en om dit te toonen verzochten Gouverneur-Generaal en Raden hen „tot verhoeding van meerder kwaad, vóór 't vertrek der Hollandsche schepen innewaarts, Pulu Run te ontruimen“ en waarschuwden hen de Specerij-eilanden niet meer te bezoeken als zij daaruit niet met geweld geweerd wilden worden ². Coen liet deze acte aan de poort der hollandsche factorij te Bantam aanplakken, ook al een onnoodige ergernis voor de Engelschen, die zich daarover bij den Pangeran beklaagden. Zij vonden evenmin troost bij den Bantammer als de Hollanders, die recht vroegen over den aanslag der Engelschen. Hij wilde dit wel doen op de Javaansche manier, door geldboeten namelijk. Maar de koopman Pieter de Carpentier antwoordde „dat het in ons land de wijze was oog om oog, tand om tand en lijf om lijf“ ³.

¹ Wie er belang in stelt de bijzonderheden te weten leze niet alleen 't verhaal van Coen (bij de Jonge, IV 68—70), die de Engelschen altijd zwart maakt, maar ook 't Journaal van 't kantoor Bantam (door den koopman Corn. Buysero) op 't R. A. en dat van Th. Spurway bij Purchas I b p. 617.

² Resol. Gouv. Gen. en Raden 22 Nov.; Journaal kantoor Bantam; Coen bij De Jonge p. 71; Pt. de Carpentier aan Bewindh. 31 Aug. 1617. Vergelijk ook De Jonge's Inleiding, waarin de gebeurtenissen wel wat dooreen geward worden. Voor de blindheid van Reael (bl. XXXVIII) heb ik geen bewijs gevonden. Dat er ook natuurlijke oorzaken waren voor de wisselingen in den prijs der peper is wel zeker, al vermeldt Coen die niet.

³ Pt. de Carpentier aan Bewindh., 31 Aug. 1617.

De vrees voor den vorst van Mataram was oorzaak dat de regent van Djakatra zich weer meer bij Bantam trachtte aan te sluiten. In Maart 1617 keerden de Bantamsche grooten, die bij de verheffing van Arja Manggala tot rijksbestuurder naar Djakatra de wijk hadden genomen, te Bantam terug en brachten hem hun hulde ¹ en in Juli kwam de Pangeran van Djakatra zelf met groot gevolg aan het Hof te Bantam een bezoek brengen. De ontvangst was wel niet hartelijk, en hij kon dit wel niet anders verwachten omdat hij de vreemde handelaars bij zich had gelokt, maar men kon hem als bondgenoot tegen Mataram niet missen, en sedert gaven ook de Bantammers hem blijken van toenadering ².

De Engelschen vreesden te recht dat deze vriendschap hun de kans zou ontnemen op het bouwen van een fort ³. Ook deed de Pangeran van Djakatra hun zulke hoge eischen als zij zich daar voor goed wilden vestigen dat er van het koopen van grond om een huis te bouwen in 1617 nog niets was gekomen ⁴. Aan de Hollanders had hij eerst verboden langs de rivier een steenen pakhuis met bovenwoning te bouwen, maar voor een goede som realen was het verlof spoedig verkregen ⁵. „Wij hebben een goed sterk huis gebouwd; schreef Coen den 10 November 1617 aan Bewindhebbers, „dat de rivier domineert.“

Voorloopig zou nu Djakatra tot „rendez-vous“ blijven dienen tot men eene plaats gevonden had om een vesting te bouwen. Daar Gouverneur-Generaal en Raden besloten waren naar de Molukken terug te keeren machtigden zij Coen om bij den regent pogingen te doen tot het verkrijgen van die plaats in zijn gebied, aan de kust of op een der eilanden die er voor lagen. Coen trad met hem in onderhandeling en meende al spoedig dat de zaak „tusschen loven en bieden stond“ maar later zou het blijken dat de Javaan óf slechts geveinsd had, óf dat het verzoek van Coen te Bantam was uitgelekt en de Regent van den Rijksbestuurder een ernstige waarschuwing had ontvangen ⁶.

Den 31 December 1617 ging Reael met 6 schepen onder zeil

¹ Corn. Buysero aan Bewindh. 29 Maart 1617.

² Coen bij De Jonge p. 64, 66.

³ Calendar of State papers. E. Indies. II. p. 107.

⁴ Aldaar No. 125, 160, 237.

⁵ Resol. Bantam 22 Sept 1617.

⁶ Resol. Gouv. Gen. en Raden 18 Dec. 1617. Vgl. Coen bij De Jonge IV. 72, 80, 104; Calendar etc. II No. 320, 390, 406.

naar de Molukken. De leiding der zaken te Bantam en te Djakatra kon hij gerust aan Coen overlaten, en deze behoefde nu niet meer te vreezen dat de Gouverneur-Generaal de Engelschen met te groote zachtheid zou bejegenen. Trouwens de laatsten achtten zich op dit oogenblik niet sterk genoeg om in de Molukken de kracht hunner mededingers te trotseeren.

Maar in 1617 hadden zich nieuwe mededingers in den Archipel vertoond. Reeds eenmaal, bijna een eeuw geleden ¹, hadden de Franschen gepoogd deel te bekomen aan den handel in deze gewesten, maar het was toen bij ééne poging gebleven. In 1616 werden weder twee schepen te Dieppe uitgerust ² — het eene was te Enkhuizen gekocht — en eenige Hollanders in dienst genomen die met de vaart bekend waren. De commandeur heette Charles de Nets. Over 't kleinste schip voerde Augustin de Beaulieu het bevel, die zich later door zijn verblijf te Atjeh meer bekendheid zou verwerven. Zij kwamen den 15 Februari 1617 voor Bantam en zonden vijf Hollanders aan land die zich zonder argwaan naar de Hollandsche loge begaven. Een zonderlinge onvoorzichtigheid, omdat het hun toch bekend moest zijn dat het varen van Hollanders in vreemden dienst door de Staten verboden was. De vijf mannen werden onmiddellijk in arrest genomen, en toen de Fransche opperkoopman Guillaume de Caen met Beaulieu hen van Coen kwam opeischen, nam deze ook De Caen gevangen als gijzelaar voor alle overige Hollanders op de Fransche schepen. Na veel protesten schikten de Franschen zich in 't onvermijdelijke en leverden twintig Hollanders uit, zoodat De Caen werd vrijgelaten. Hij kreeg zonder moeite verlof van den Pangeran om handel te drijven, en huurde een huis, maar schijnt zich naar den zin van De Nets te veel gezag te hebben aangematigd, waarop deze hem als een kwaaddoener behandelde, 't geen De Caen zoo verbitterde dat hij aan Coen verzocht met een Hollandsch schip huiswaarts te mogen keeren. Ten gevolge van deze twisten en van hunne onbekendheid met de knoeierijen die hier gepleegd werden muntte de lading peper en specerijen die zij opdeden niet uit door kwaliteit. Ook moesten zij door gebrek aan manschappen 't eene schip verlaten en verkochten

¹ Zie het Derde Hoofdstuk van mijn Tweede Gedeelte.

² Reeds in April 1615 schreven Bewindhebbers aan Reynst dat Jan Benninck en andere Hollandsche reeders twee schepen naar Dieppe hadden gezonden om onder Fransche vlag naar Indië te zeilen. Zij hadden daartoe te Hoorn stuurlieden en kooplieden geworven, maar dezen waren genoodzaakt geworden bij eede te beloven dat zij van die reis zouden afzien.

dit aan den Pangeran. De Nets keerde met het andere in December naar Frankrijk terug, waar de lading toch zooveel opbracht dat de kosten der onderneming zoo het schijnt gedekt waren.¹

Nauwelijks was hij vertrokken of twee andere Fransche schepen verschenen aan de Javaansche kust. Ze kwamen van Saint-Malo, hadden de kust van Koromandel bezocht en daar eenigen handel gedreven, daarop te Atjeh peper geladen, Malaka aangedaan (waar hun de handel wel geweigerd zal zijn) en waren toen, op weg naar Bantam, door den westmoesson oostelijk afgedreven. De beide bevelhebbers waren op reis overleden en toen schijnt er tusschen de Franschen en de Hollanders die zich op de schepen bevonden en deel hadden aan de onderneming veel getwist te zijn, tot men een Hollander, Hans de Decker, tot generaal aanstelde. Toen Reael den 28 December van Bantam naar Djakatra voer om van daar naar de Molukken te gaan, ontmoette hij een dezer schepen, de Saint-Louis, en verkreeg door bedreigingen dat hem 10 Hollanders werden uitgeleverd. Een paar dagen later trof Reael ook het admiraalschip aan, de Saint-Michel, die bij den hoek van Krawang op een gunstigen wind wachtte. Ook van dit schip dwong hij de Nederlanders op het zijne over te gaan en zond hen naar Bantam. Onder hen bevond zich Hans de Decker wien hij beloofde naar Nederland terug te zenden. Coen wilde die belofte niet vervullen² en toen De Decker dit vernam vluchtte hij op een der Engelsche schepen, De Engelschen brachten hem in 't Hof van den Pangeran. Coen liet nu zijne uitlevering verzoeken. De Pangeran weigerde en zeide dat hij aan alle natien den handel wilde vergunnen; de Hollanders zouden hem dit niet beletten. Hierop liet Coen de Saint-Michel in zee aanhouden. De Pangeran dreigde nu dat hij de loge der Hollanders zou neerhalen en hen zou wegzenden, en verbood (12 Februari 1618) de peper die zij gekocht hadden af te wegen en in te schepen vóór het Fransche schip en de Chineesche jonken, die hij verwachtte, op de reede waren. Coen begreep wel dat de Pangeran, ter wille van de onzekere voordeelen die hij van de Franschen kon trekken, de zekere die hij van de Hollanders trok niet zou prijs geven en schroomde niet hem te kennen te geven dat hij met alle goederen

¹ Zie de berichten van Corn. Buysero in: *Bouwstoffen door mij uitgegeven* p. 184—87 en het onderschrift achter de reis van Aug. de Beaulieu in 1619, bij Thévenot, *Relations*, 2e partie p. 218.

² Zie Coens brief bij De Jonge IV 74. Daaruit blijkt dat De Decker niet aan boord van een retourschip gebracht werd, zoo als De Jonge zegt (Inl. p. XLIV) maar dat Coen gelastte hem op een ander schip te bewaren. Dit was juist zijn grief.

wenschte te vertrekken. Terwijl men reeds bezig was de bagage in te schepen kwam juist een schip met peper geladen van Djambi, zoodat Coen de Bantamsche peper voor 't oogenblik missen kon. Hij vond het echter raadzaam zijn plan niet te laten varen, maar liet den Pangeran nog eenmaal vragen of hij last wilde geven tot het afwegen van de peper. De Javaan, door den Hollander verschalkt en in de meening gebracht dat het hem werkelijk ernst was te vertrekken, gaf eindelijk toe, „na twee sware suchtingen” zoo als Coen schrijft. En hoewel Coen in Juni daarop de Chineezzen die voor Bantam lagen verbood peper te koopen voordat *hij* voorzien was, zoodat de Pangeran en zijne Chineesche handlangers de markt niet als vroeger konden opdrijven, begreep nu de Javaan wel dat, als hij de Hollanders hier wilde houden, het raadzaam was eenige concessien te doen en schafte de meeste nieuwe tolln op de inkomende goederen af.¹

Intusschen hadden de Franschen de Saint-Michel verlaten. De lading en provisie werd door de Hollanders geborgen en het schip namen zij in gebruik. Bewindhebbers der O. I. Compagnie oordeelden dat Coen te ver gegaan was met dit schip in beslag te nemen.² Om de Fransche regeering tevreden te stellen zouden zij nu veel meer dan de waarde hebben uit te keeren.³ Zoo bleek Coen op 't punt van 't monopolie „plus royaliste” te zijn „que le Roi.” Maar de uitkomst toonde dat hij van zijn standpunt goed had gezien. De Franschen waren van de vaart naar den Archipel afgeschrikt en dat was wel een half millioen waard.

Het tweede Fransche schip, de Saint-Louis keerde geladen naar Frankrijk terug. Hans de Decker werd door een Engelsch schip medegenomen en stierf op de terugreis.⁴

Bewindhebbers mochten niet in alles Coens gedragslijn goedkeuren, zij begrepen toch dat zij geen ijveriger voorstander hunner politiek bezaten dan hem. Het was dan ook met eenparige stemmen dat zij hem kozen tot Gouverneur-Generaal in de plaats van Laurens Reael.⁵

¹ Coen bij De Jonge IV 76 vv., 81 v. Vgl. De Jonge's Inleiding. Dat Coen (zoo als hij zegt p. XLVI) te Bantam de *inlandsche* schippers verbood peper van de Chineezzen te koopen, is een misverstand. Er is geen spraak van „inlandsche schippers.”

² Bewindh. aan Coen, 26 Jan. 1619.

³ Namelijk f 550,000, hoewel zij beweerden dat schip en lading niet meer dan f 100,000 waard waren. (Resol. van Bewindh. 19 Aug. 1623).

⁴ Calendar etc. II No. 499.

⁵ Resol. van Bewindh. 25 Oct. 1617.

Hij ontving die tijding den 2 Juni 1618 maar besloot de betrekking niet te aanvaarden voordat zijn voorganger uit zijn ambt was ontslagen. Reael, die niet onduidelijk aan Bewindhebbers had te kennen gegeven dat „een goed tractement” hem zou kunnen verlokken op zijn post te blijven, hoewel ook hij op Coen had gewezen als zijn opvolger¹, kreeg eenvoudig zijn ontslag, en het wantrouwen van Bewindhebbers in zijn politiek ging zoo ver dat zij Coen gelastten „hem zijn verbonden tijd niet te laten uitdienen maar hem met de eerste schepen over te zenden.”²

Het is niet onwaarschijnlijk dat te Bantam, hoewel de Pangeran zich tegen de Hollanders volstrekt niet uitliet over den Panembahan van Mataram, of liever juist om die reden, meer was uitgelekt over hunne onderhandelingen met dien vorst dan zij vermoedden. Althans te Djakatra liep in 1617 het gerucht dat zij met den Panembahan waren overeengekomen om Bantam en andere plaatsen van beteekenis op Java in te nemen en onderling te verdeelen³, en daar de Engelschen dit vernamen zal het den Pangeran wel niet onbekend zijn gebleven. Geheel onjuist was het gerucht niet. In hoofdzaak was het de Hollanders te doen, nu de kantoren te Gresik en te Makassar gelicht waren, om te Djapara de noodige rijst te bekomen en daar voor hun veiligheid een steenen huis te mogen bouwen, en daar dit laatste door den Regent van Kendal, die er zoo 't schijnt het meest te zeggen had, in weerwil van de toezegging van den Panembahan nog steeds geweigerd was, zond Coen in November 1616 den koopman Gerrit Fredericksz Druyff naar den vorst van Mataram om daartoe vergunning te vragen. Maar hem was tevens in last gegeven den Panembahan te polsen of hij, met behulp der Hollanders Bantam innemende, hun daar het monopolie van den peperhandel zou vergunnen. Of Druyff bij den Panembahan gehoor kreeg wordt ons niet gemeld. Denkelijk zorgde de regent van Kendal, die hem vergezelde, er wel voor dat dit niet geschiedde. In elk geval, zijne zending mislukte⁴.

¹ Zie zijn brief in: *Bouwstoffen door mij uitgegeven* p. 164—66.

² De Jonge IV p. LIX. Weinig op de hoogte was de Engelsche koopman Nic. Ufflete te Djakatra, die meende dat Reael was teruggeroepen om zich te verantwoorden over het onrecht de Engelschen in de Molukken aangedaan! (*Calendar etc.* II No. 357).

³ *Calendar etc.* II No. 164.

⁴ Zie *Bouwstoffen* bij De Jonge IV 30—31, 34—35, 54—62 en zijne Inleiding bl. XXXIV.

Toen nu Reael in 't begin van 1618 naar de Molukken gaande Djapara aandeed, gaf hij den koopman Cornelis van Maseyck in last zoodra de gelegenheid zich aanbood op nieuw een poging te doen om den Panembahan zelven voor de Hollandsche belangen te winnen. Maseyck vond in Juni gelegenheid om de reis naar Mataram te doen, maar ook hij werd, waarschijnlijk omdat men zijn rang te gering vond, niet bij den vorst toegelaten. Alleen kreeg hij eene verklaring op schrift van een der hooge staatsdienaren dat te Djapara geen tollën geeischt mochten worden ¹.

De Gouverneur van Djapara, zonder wiens toestemming Maseyck vertrokken was, weigerde die verklaring voor echt te erkennen. Een paar weken later (8 Augustus) ontbood hij hem en den opperkoopman Balthazar van Eyndhoven onder zeker voorwendsel bij zich aan huis en nam hen toen onverwacht gevangen. Terzelfder tijd liet hij de Hollandsche loge overvallen en berooven. Drie personen kwamen daarbij om het leven. De overigen werden eveneens in hechtenis genomen en met Maseyck en Eyndhoven naar het binnenland vervoerd.

Zonderling dat men, ter verklaring van dit feit, met Coen (die toen hij dit schreef in opgewonden toestand verkeerde en reden had om de ware oorzaak te verzwijgen) aan een samenzwering van alle vorsten van Java tegen de Hollanders gedacht heeft, terwijl de reden zeer duidelijk staat uitgedrukt in den brief, waarin de gevangenen van het gebeurde aan Coen kennis gaven ². De Gouverneur van Djapara, schrijven zij „heeft ons te verstaan gegeven dat het geschied was omdat wij diverse jonken van deze plaats genomen hebben.” De Panembahan, die dit wist, had hem al meermalen last gegeven dit op de Hollanders te verhalen.

Wij hebben geen reden om dit in twijfel te trekken. Nog na hunne vestiging te Djapara hadden de Hollanders zeeroof gepleegd op vaartuigen die daar thuis hoorden ³, en dat de vaart der Javanen in de Specerij-eilanden door hen zeer werd bemoeielijkt moest natuurlijk een ongunstigen indruk geven. Toen Reael, uit de Molukken komende, in September 1617 Djapara bezocht hadden de belanghebbenden zich daarover bij hem beklagd, waarop hij hun verlof gaf in de kwartieren van Ambon en Banda te handelen indien zij zich hielden aan de contracten tusschen de Hollanders en inlanders gemaakt ⁴.

¹ Verslag zijner reis bij De Jonge IV 88—96.

² Bij De Jonge IV 96.

³ Coen aan Jac. van der Burcht te Djapara, 3 Maart 1616.

⁴ Resol. Gouv. Gen. en Raden 18 Sept. 1617.

Maar in 1618 werd door Coen de goede verstandhouding weder bedorven. In Maart van dat jaar zond hij een opperkoopman met drie schepen naar Djapara en Djaratan, met den last om peper te koopen en die aan de Chineezzen waar zij konden af te nemen (wel tegen betaling, maar natuurlijk niet van den hoogsten prijs). Te Djapara bereikten zij hun doel niet zonder geweld te gebruiken, zoodat twee Chineezzen door hun geschut gedood werden ¹. Misschien zou dit nog door den Gouverneur door de vingers zijn gezien indien niet hierop de Hollanders, zoo als wij zagen, buiten hem om den Panembahan in hunne belangen hadden gemoeid. Zijne voordeelige betrekking werd hem door andere Javaansche grooten benijd, en deze hadden hem reeds groot nadeel berokkend door den toevvoer van rijst naar Djapara te bemoeielijken. Nu kwam er nog het verbod om tol te eischen bij. Dit verbitterde hem zoodanig dat hij den Panembahan in kennis stelde van den moedwil door de Hollanders aan de jonken bedreven, waarop hij onmiddellijk bevel kreeg hun goederen in beslag te nemen en het volk bij hem te brengen ².

Toen Coen de tijding van het gebeurde ontving besloot hij te toonen dat de Hollanders voor den vorst van Mataram niet vervaard waren. Op 't eind van October werd de Raad van I. Arent Martsz met vier schepen naar Djapara gezonden om wraak te nemen. Den 8 November 1618 landde hij met 160 man, verbrandde de stad en alle jonken die er voor lagen en maakte een goeden buit aan rijst. Het gevolg was dat de Gouverneur van Demak, die er de meeste schade door leed, dadelijk iemand aan de schepen zond om zijne tusschenkomst bij den Panembahan aan te bieden, de gevangenen te lossen en den Gouverneur van Djapara te doen dooden ³. Zoo als wij later zullen zien werd de laatste door een ander vervangen en konden nu de Hollanders te Djapara weder rijst koopen, maar de gevangenen werden vooreerst niet in vrijheid gesteld.

Wij hebben reeds met een enkel woord vermeld ⁴ hoe te Djanbi aan Sumatra's Oostkust zoowel de Hollanders als de Engelschen zich

---

¹ Instructie van Coen aan C.Jz. van Raemburch, 19 Maart 1618; Coen aan Jac. van der Merdt te Djapara en aan den Gouverneur van Djapara, 11 Mei.

² Coen aan B. van Eyndhoven, 16 Juli 1618; Jac. van der Merdt aan Coen, uit Djapara 11 Sept. 1618. Hij was door Coen afgezonden om onderzoek te doen naar het gebeurde. Vgl. Coen aan B. van Eyndhoven te Djapara, 16 Juli 1618.

³ Coen bij De Jonge IV 115, 116.

⁴ Zie hiervóór bl. 289.

gevestigd hadden. De Maleische rijkjes aan die kust: Palembang, Djambi, Indragiri, Kampar, Siak, sloten zich in dien tijd nauw aaneen ¹ uit vrees voor Atjeh, en beschouwden den Sultan van Djohor als het hoofd van hun verbond. Het voorname handelsartikel, dat uit het binnenland de rivieren werd afgevoerd en vooral te Djambi aan de markt kwam, was peper ². De hoofdafnemers waren tot nu toe de Portugeezen van Malaka geweest. In Juni waren de eerste Hollandsche kooplieden in een Chineesche jonk van Bantam te Djambi gekomen en hadden verlof gekregen een huis te bouwen ³. Drie maanden later kwamen de Engelschen hetzelfde verzoeken. De Sultan gaf hun vrijheid handel te drijven maar wilde hun in 't eerst niet toelaten zich te vestigen omdat de Portugeezen en Hollanders hen als rusiemakers hadden afgeschilderd. In 1617 werd het hun echter eveneens toegestaan. Natuurlijk werden nu de Hollanders op hun beurt door hen zwart gemaakt. Maar deze gaven zelven de meeste aanleiding tot wantrouwen door het kapen van Portugeesche fregatten en zelfs van Chineesche jonken naar Malaka bestemd, in den mond der rivier, waarvan zij de schade natuurlijk moesten vergoeden. Hoezeer dit de Djambiers verdroot, de Sultan begreep dat als hij de Hollanders niet te vriend hield, zij ook de inlandsche en Chineesche vaartuigen belletten zouden hier te komen, en zag dus veel door de vingers, hoe men hem ook betoogde dat „waar zij kwamen, zij het alleen wilden hebben.“ ⁴ Maar de Portugeezen wilden dit niet langer dulden en zonden in April 1618 Diogo Mendonça da Silva met een eskader naar Djambi om de Hollanders op te eischen. Hunne goederen mocht de Sultan zelf houden. Indien hij aan dien eisch niet voldeed verklaarden zij hem den oorlog. Eene partij, aan wier hoofd de bevelhebber der zeemacht stond, was er voor om toe te geven, maar de vrienden

¹ De Sultans waren onderling door huwelijken vermaagschapt. Siak en Kampar werden door leden van het Djohorsche vorstenhuis bestuurd.

² „De handel alhier (nl. te Djambi) bestaet in de Quamers ende meest in de Manancabers, twelcke syn de boeren die ontrent zes weecken en twee maenden de revier op woonen, van waer de peper tsamen compt. . . . Ditto Manancabers sijn hier nu in twee jaren niet geweest, tgeene causeert hier geen peper en is. De oorzaak is de oorlog onder hen ontstaan om een beuzeling (over een buffel.) De Coning heeft al viermael gecommiteerden gezonden maer zij geven weinig om hem. Hebben nu beloofd in anderhalve maend af te comen.“ Andr. Soury aan Coen, Jamby 10 Jan. 1616.

³ De eerste Hollandsche koopman, Abraham Storck, werd reeds in November 1615 vervangen door den bekwamen Andries Soury, vroeger opperkoopman te Gresik.

⁴ „Daar wat van aan is“ schrijft Soury aan Coen.

der Hollanders wisten het gevaar te keeren, en daar een Hollandsch en een Engelsch vaartuig voor de stad lagen wilde Mendonça zijne fregatten niet aan een gevecht blootstellen en voer nu de rivier weder af, alle kampongs in brand stekende en een vijftigtal inlanders medevoerende.

Ook te Indragiri sloten de Hollanders in 1615 met den radja een contract, waarbij hun de alleenhandel werd toegestaan, zoodat in Juli 1616 Nicolaes Casembroot zich daar als agent van de Compagnie vestigde. Er was echter veel minder peper te bekomen dan te Djambi, omdat de radja zelf met de Menangkabauers oorlog voerde. De Engelschen kwamen zich hier eveneens vestigen, maar schijnen den radja wat ruw om betaling gemaand te hebben, waarop hij hun koopman doodde en zich hunne goederen toeëigende. Ook de Portugeezen die hier handel dreven werden verjaagd.¹

Met den Sultan van Palembang knoopten de Hollanders in 1617 betrekkingen aan. Crijn van Raemburch, die hem op last van Coen in September van dat jaar een bezoek bracht, werd door hem en zijn schoonvader, den radja van Banka² die te Palembang verblijf hield, zeer vriendschappelijk ontvangen³ en de handel werd hem gaarne vergund. Uitvoerartikelen waren hier benzoe, was, ivoor, drakenbloed en ook peper.

Wij hebben vroeger gezien dat het Hollandsche kantoor te Atjeh gelicht was omdat de Sultan de Engelschen bevoordeelde. Nu had Coen vernomen dat de peper, die men van de Westkust van Sumatra verkreeg, eigenlijk geteeld werd in 't land van Indrapura, en dat men dus in de havens die zuidelijker aan de kust gelegen waren en niet onder Atjeh stonden evengoed peper kon koopen als te Priaman en te Tiku. In Juni 1616 zond hij twee schepen van Bantam uit om dit te onderzoeken. Zij ankerden voor Selebar bezuiden Benkoelen, en van daar begaf de opperkoopman Everard Deyns zich naar Indrapura en verkreeg van den vorst, Radja Itam, dat hem aan het schip een groote partij peper zou geleverd worden. Maar na 3 maanden

¹ Zie over 't voorgevallene te Djambi en Indragiri: Abr. Sterck aan Coen, 6 Nov. 1615; Brieven tusschen A. Soury en Coen gewisseld in 1616—18 (die van den laatste in 't Briefboek van C.); Andr. Soury aan Bewindh. 26 Juli, 25 Sept. 1618; Calendar of State papers. E. Indies I No. 1020, 1038, 1039, 1041, 1072, 1089, 1090; II No. 96, 328.

² Deze radja was met eene dochter van den ouden sultan van Djambi gehuwd. Hij moest aan Djohor *sembah* doen maar stond onder Palembang (Abr. van den Broeck aan Reynst, 30 Sept. 1615).

³ Crijn van Raemburch aan Coen, 11 Sept. 1617.

gewacht te hebben begon het Deyns te verveelen en keerde hij met de schepen naar Bantam terug, tot groote ontevredenheid van Coen die hem gelast had tot Februari daar te vertoeven. In Juli 1617 werd op nieuw een jacht naar Selebar gezonden en nu vernam de koopman aan de rivier van Benkoelen dat kort na 't vertrek van Deyns 15 prauwen met peper van Indrapura gekomen en zeer teleurgesteld geweest waren toen zij de Hollanders niet meer aantroffen. Er lag hier echter nog een enkele prauw waarvan de eigenaars beloofden dat zij voortaan de peper te Selebar zouden brengen.¹

Kort daarna werden de betrekkingen met Atjeh weder aangeknoopt, zoodat men toen de peper weder in de noordelijker gelegen havens kon opkoopen.

---

¹ Bouwstoffen door mij uitgegeven bl. 167—69.